

ምዕራፍ ካዲ

መርክቦ፣ ህዝብታትን አሰፋፍራን ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን

ውዕኢታት ዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም፣

- ⊕ አንፃራዊ መርክቦ ቐርኒ አፍሪካ ትገልፁ።
- ⊕ ስም ሃገራት ቀርኒ አፍሪካ ትፀርሉ።
- ⊕ ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን ትፀርሉ፣ ተመልክቱ።
- ⊕ ቐንዲ ታሪኻውን ፖለቲካውን ዓወታት ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያ ትፈልጡ።
- ⊕ ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ዓወታቶምን ትገልፁ።
- ⊕ ቐንዲ ዓወታት ዘበናውነት ትፈልጡ።
- ⊕ ቐንዲ ምክንያታት አፈላላይ አሰፋፍራ፣ ባህልን መነባብሮን ኣብ መንጎ በረኽትን መታሕትን ከባብታት ኢትዮጵያ ተለልዩ።

ብቕዓታት እዚ ምዕራፍ ዝስዕቡ እዮም

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም ነዘም ዝስዕቡ ብቕዓታት ትመልኩ፣ ትውኑኑ፣

- ◆ መርክቦ ቀርኒ አፍሪካን ኢትዮጵያን ብመንፅር ጎረቤታት ሃገራትን ዓበይቲ ማያዊ አካላትን ትገልፁ።
- ◆ ሃገራት ቀርኒ አፍሪካ ትዝርዝሩ።
- ◆ አመፃዕኦ ቐንዲ ሃይማኖታት ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን ትገልፁ።
- ◆ ሰዓብቲ ዝተፈላለዩ ሃይማኖታት ብሓባር ምንባሮም ትግንዘቡ።
- ◆ ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን ትርድኡ።
- ◆ ቐንዲ ታሪኻውን ፖለቲካውን ዓወታት ጥንታዊ መንግስታት ትፈልዩ።
- ◆ ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ቀርኒ አፍሪካን ትገልፁ።

- ◆ ረብሐ ሓድነትን ሕብረትን አብ ዓወት ኩናት ዓድዋ ተብርሁ።
- ◆ ዕዕንቶ ዘበናውነት አብ ኢትዮጵያ ትገልፁ።
- ◆ አብ ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን ምክንያታት አሰፋፍራ ምስ መነባብሮ ተዛምዱ።
- ◆ ምክንያታት አፈላላይ አሰፋፍራራ ህዝቢ ተለልዩ።
- ◆ ኩነታት መነባብሮን ባህልን አብ በረኽቲ በታታትን መታሕትን ኢትዮጵያ ተነፃፅሩ።

መጻጠሚያ

ተምሃሮ እዚ ቀዳማይ ምዕራፍ ትምህርቲ ሕብረተሰብ 5^ኛ ክፍሊ ብሳብ መርክቦ፣ ህዝብታትን አሰፋፍራን ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን ዝምልከት እንትኸውን ዝተፈላለዩ ንኡሳን ርእሰታት ዝሓዘዩ። ስለዚ ፈለማ ብሳብ መርክቦን ሃገራትን ቀርኚ አፍሪካን ዝብል ርእሲ ክትመሃሩ ኢኹም። አብዚ ንኡስ ርእሲ ብሳብ አንፃራዊ መርክቦ ቀርኚ አፍሪካን ብፍላይ ድማ ሃገራት ቀርኚ አፍሪካ ብካርታ እናተደገፍኩም ክትመሃሩ ኢኹም። ድሕሪዚ ርእሲ ድማ ታሪኽ ህዝብን አሰፋፍራን ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን ናብዝብል ትቐፅሉ።

አብዚ ርእሲ ብሳብ መበቆል ወዲሰብን ብኳዕቲ አሰረሂወት ደቂሰብ ዝተረኸበሎም ቦታታትን ዝምልከት ከምኡውን አመፃፅኡን ምግፋሕን ክርስትናን እስልምናን አብ ቀርኚ አፍሪካ ዝብልን ክትመሃሩ ኢኹም። እዚ ርእሲ ብመልመዲ ዝተሰነዩ እዩ። ብምቕፃል ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን ዝብል ርእሲ ክትመሃሩ እንትትኮኑ አብ ትሕቲዚ ርእሲ ድማ ብሳብ ታሪኽ ግዝኣታት ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያ ከምኡውን ታሪካውን ፖለቲካውን ዓወታት ዝብሉ ይርከብዎም። አብዚ ንኡስ ርእሲ ጥንታውን ማእከላይ ዘበንን ታሪኽ ሃገርና ንኸትፈልጡ ዝሕግዝኹም መረዳእታታት ብካርታን ስእልን ተደጊፎም አለዉ።

ድሕሪዚ ብሳብ ሕብረትን ዘበናውነትን ዝምልከት ርእሲ እንትህልው አብዚ ድማ ብፍላይ ብሳብ ኩናት ዓድዋ ብዝተመሃየሽ መረዳእታ ዝሓዘን ብሳብ ምትእትታው ዘበናውነት አብ ሃገርና ዝምልከትን ጠቓሚ ትምህርቲ ክትረኽቡ ተሓሲቡ ዝተዳለዎዩ።

አብ መወዳእታ ብሳብ ቐልፊ ምክንያታት ንአፈላላይ አሰፋፍራን ባህልን ዝምልከት አገዳሲ ርእሲ አሎ። እዚ ምዕራፍዚ ብዝተፈላለዩ ካርታታትን ስእልታትን ዝተሰነዩ እንትኸውን ብፍላይ አብ ታሪኽ ሃገርና ዝጥምቱ ብዙሓት ክሳብ ሎሚ አብዝተፈላለዩ መፃሕፍቲ ዘይተርአዩ ሓደሽቲ እሞ ብጣዕሚ ንምርድኡ ዝሕግዙ ካርታታትን ተብሃግቲ ስእልታትን አለዉዎዮም። አዝዮም ብዙሓት መልመድታትን ዝተፈላለዩ ሕቶታትን ምህላዎም ድማ ንተምሃሮ ዘተባብዑ ከምዝኾኑ ንርዳእ።

1.1 መርክቦን ሃገራትን ቐርኚ አፍሪካ

አንፃራዊ መርክቦ ቐርኚ አፍሪካ

ተምሃሮ እስቲ ካርታ አፍሪካ ብምርአይ በቶም ዓበይቲ አንፈታት አንፃራዊ መርክቦ ቐርኚ አፍሪካ ንምግላፅ ተመያየጡ። ንቐድም እስቲ ስም ናይቶም አርባዕተ ዓበይትን አርባዕተ ንኡሳንን አንፈታት ዘርዝሩ? ተምሃሮ አብ ዝሓለፉ ኸፍልታት ትምህርትኹም ብሳብ አንፃራዊ መርክቦ ክልል ትግራይን ሃገርና ኢትዮጵያን ተማሂርኩም ከምዝነበርኩም ትዝክሩ ዶ?

አንፃራዊ መርክቦ ማለት ሓደ ቦታ ብመንፅር ካልኦት ቦታታት አበይ ከም ዝርከብ ዝግለፀሉ አገባብ'ዩ።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ እስቲ ብጉጅለ ኮይንኩም ካርታ ኣፍሪካ ተጠቒምኩም ቀርኒ ኣፍሪካ ኣበየናይ ክፋል ኣፍሪካ ከም ዝርከብ ኣነፅሩ? ከምኡ'ውን ብኣንፈታት ሰሜን ምብራቕን ደቡብን ቀርኒ ኣፍሪካ ዝርከቡ ማያዊ ኣካላት ኣለልዩ? በዙይ መሰረት ኣንፃራዊ መርክቦ ቐርኒ ኣፍሪካ ብኸምዚ ዝሰዕብ ምግላፅ ይክኣል'ዩ።

ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ

ተምሃሮ ነዞም ስእልታት ሰንደቕ ዕላማ ሃገራት ቀርኒ ኣፍሪካ ሕድሕዲኦም ናይ ኣየናይ ሃገር ከምዝኾነ ተመያይቶኩም ኣነፅሩ?

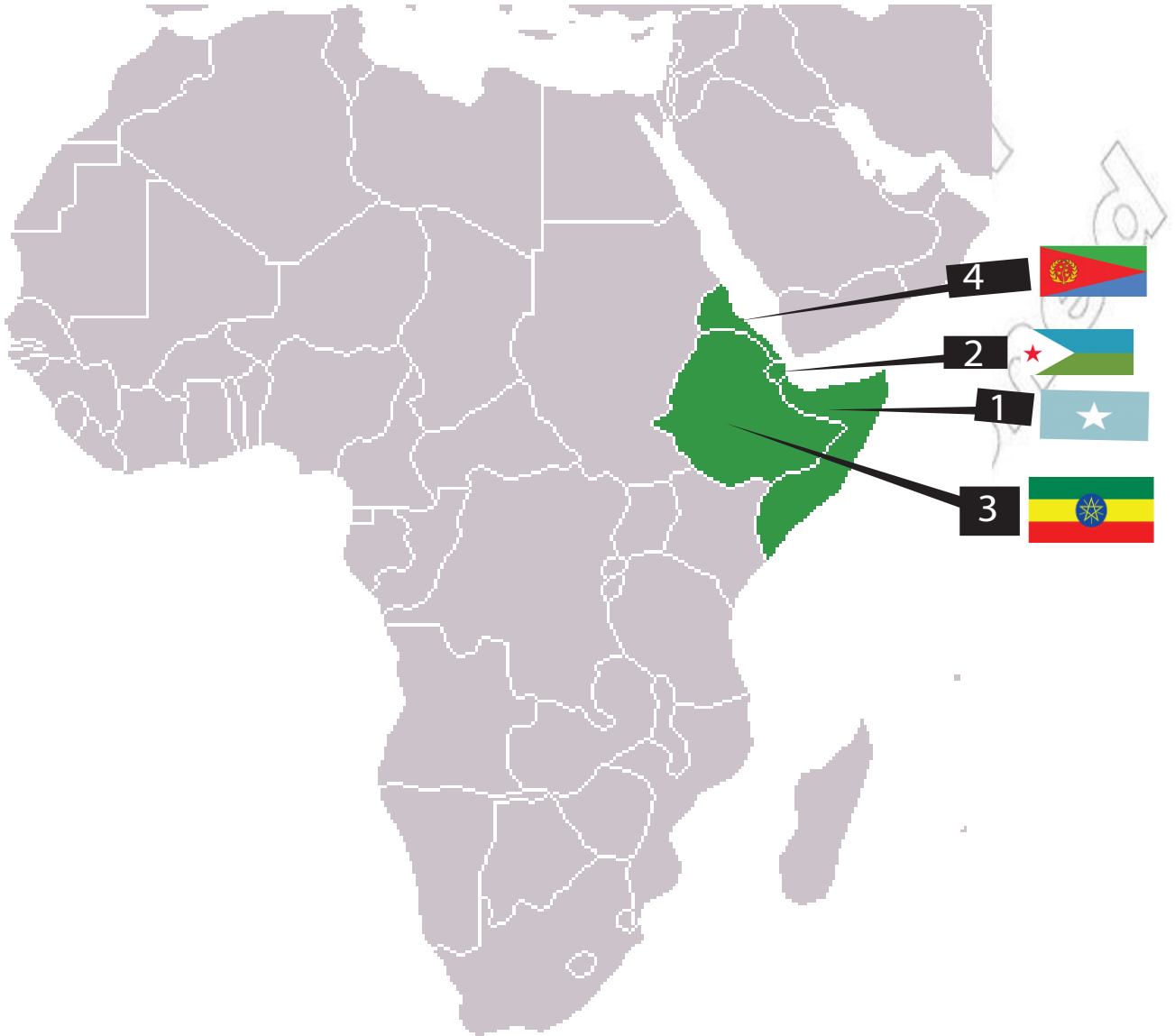

ስእሊ 1.1 ሰንደቕ ዕላማ ሃገራት ቀርኒ ኣፍሪካ

ተምሃሮ ነዚ ስዒቡ ቐሪቡ ዘሎ ካርታ ኣብ ደፍተርኩም ስእልዎ። ዓብይ ካርታ ኣፍሪካ ብምርኣይ ናይተን ሃገራት ስም ብመሰረት እቲ ዝተውሃበን ቐፅሪ ኣለሊኹም ፀሓፉ።

ቀርኒ ኣፍሪካ፤

- ኣብ ምብራቕዊ ጫፍ ክፍለ ዓለም ኣፍሪካ ዝርከብ ሓውሲ ደሴት እዩ።
- ካብ ቐይሕ ባሕርን ወሽመጥ ባሕሪ ኤደንን ንኣንፈት ደቡብ ይርከብ።
- ካብ ውቕያኖስ ህንዲ ንኣንፈት ሰሜን ምዕራብ ይርከብ።
- ብወገን ምዕራብ ምስ ሱዳን ብኣንፈት ደቡብ ድማ ምስ ኬንያ ይዳውብ።

ካርታ 1.1 ፖለቲካዊ ካርታ ሃገራት ቀርኚ አፍሪካ ምስ መዳውብተን

ተምሃሮ ካብዞን ዝዘርዘርኩምዎን ሃገራት እተን ቐንዲ ሃገራት ቐርኚ አፍሪካ ዝበሃላ እተን ብቐጠርታት 1፣ 2፣ 3ን 4ን ዝተዘርዘራ እየን። እስቲ ሕዚ ድማ ናብቲ ካርታ ተመሊስኩም ስም ሃገርና ኢትዮጵያን ርእሰ ከተማና ኣዲስ አበባን ኣብ ትክክለኛ ቦታኦም ኣመልክትዎም? ብምቕፃል ድማ በዞም ዝስዕቡ ኣንፈታት መሰረት ጎረባብቲ ሃገርና ኢትዮጵያ እንመን ከምዝኾና ካርታ ተጠቒምኩም ብምዝርዛር ሰሪሕኹም ኣርእዩ?

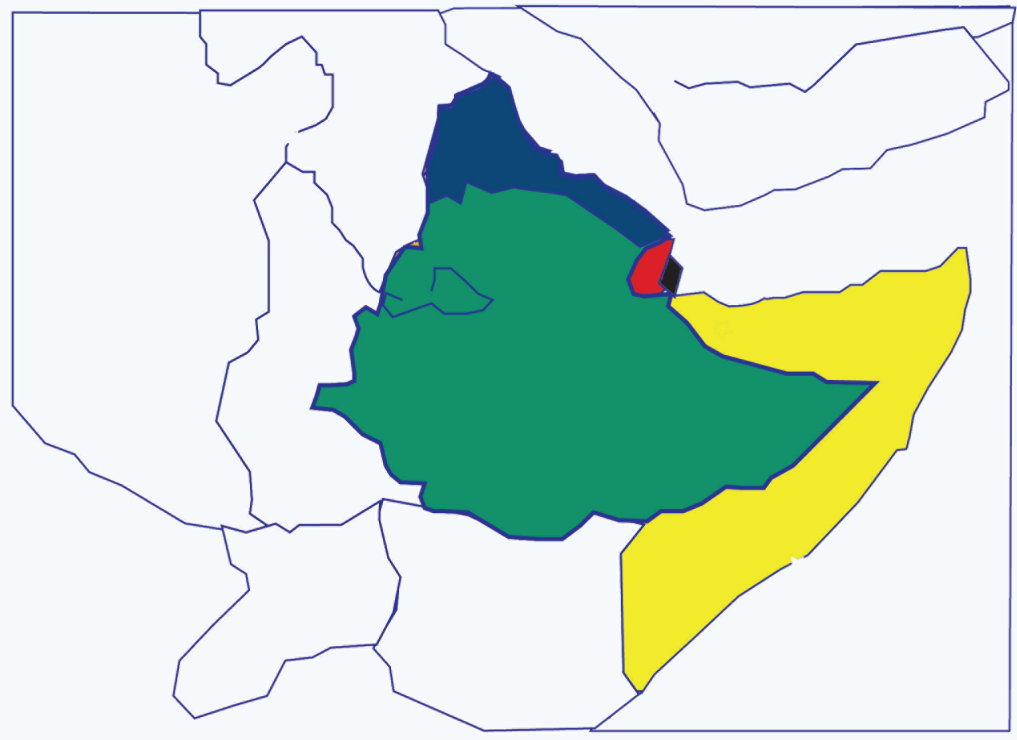
- ካብ ኢትዮጵያ ንኣንፈት ሰሜን እትርከብ ሃገር መን እያ? _____
- ካብ ኢትዮጵያ ንኣንፈት ደቡብ እትርከብ ሃገር ደቡብ ኸ? _____
- ብኣንፈት ምዕራብ እትርከብ ጎረቤትና ሃገር መን ትባሃል? _____
- ብወገን ምብራቕን ደቡብ ምብራቕን ሃገርና እትርከብ ሃገር ኸ? _____
- ብወገን ምብራቕ እትርከብ ሃገር መን እያ? _____

ተምሃሮ ከምቲ እቐዲሙ ዝተገለፀ ቐርኒ ኣፍሪካ ሓውሲ ደሴት'ያ። ሓውሲ ደሴት ማለት ብሓደ ወገን ብመሬት ቦቲ ዝተረፈ ድማ ብባሕሪ ወይድማ ብውቅያኖስ ዝተኸበበ መሬት ማለት'ዩ። ተምሃሮ እስቲ ነቶም ቐርኒ ኣፍሪካ ሓውሲ ደሴት ንክትኮን ዝገበሩን ዘዳውቡን ማያዊ ኣካላት ዘርዝርዎም?

ንጥፊት

ነዚ ዝስዕብ ካርታ 1.2 ኣብ ደፍተርኩም ብምስኣል ንቐድም ስም ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ ኣብ ትኽክለኛ ቦትኦም ፀሓፉ። ቀጺልኩም ድማ መዳውብቲ ቐርኒ ኣፍሪካ ዝኾኑ ማያዊ ኣካላት ቐይሕ ባሕሪ፣ ውቅያኖስ ህንድን ወሽመጥ ባሕሪ ኤደንን ኣበይ ከም ዝርከቡ ብምልላይ ብትኽክል ኣቐምጡ።

ካርታ 1.2 መዳውብቲ ቐርኒ ኣፍሪካ ዝኾኑ ማያዊ ኣካላት

ርእሰ ከተማታት ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ

ተምሃሮ ስዒቡ ቐሪቡ ዘሎ መንገዲ ኣየር ኢትዮጵያ ኣብ ኣፍሪካ ዝበረሉ መስመርን ዘዓርፈሉ ከተማን ዘርኢ መስመር ካርታ እዩ። ነዚ ካርታ 1.3 ተጠቐምኩም ነተን ርእሰ ከተማታት ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ ኣነፅሩ። ብምቕፃል ሕድሕድ ከተማ ካብ ኣዲስ ኣበባ በየናይ ኣንፊት ከም እትርከብ ኣብ ደፍተርኩም ኣቐምጡ።

መዘኻኸሪ፡ ተምሃሮ አብ ዝሓለፉ ክፍልታት ኣንጻራዊ መርክቦ በቶም ኣርባዕተ ዓበይቲ (መሰረታዊ) ኣንፈታት ዝበሃሉ ከምዝገለጹ ተማሂርኩም ኢኹም። ኣብ መንጎ ክልተ ዓበይቲ ኣንፈታት ዝርከብ ቦታ ኽ ከመይ ይግለፅ?

አስተውዕል! ፈለግ ክፅራሕ ዘለዎ ሰሜን ወይድማ ደቡብ እዩ። ኣብ መንጎ ምብራቕን ደቡብን ዝርከብ ቦታ ምብራቕ ደቡብ ኣይበሃልን። ክበሃል ዘለዎ ደቡብ ምብራቕ እዩ። ከምኡውን ሰሜን-ምብራቕ፣ ሰሜን - ምዕራብ፣ ደቡብ - ምዕራብ ወዘተ ይበሃል።

ተምሃሮ ብመሰረት እዚ ሓበሬታ እስቲ ካርታ መንገዲ ኣየር ኢትዮጵያ ተጠቒምኩም ከተማታት ኣስመራ፣ ጂቡቲ፣ ሞቻዲሹን ኣዲስ አበባን ዘለወን ኣንጻራዊ መርክቦ ኣቐምጡ?

ካርታ 1.3 መስመር ካርታ መንገዲ ኣየር ኢትዮጵያ

ተምሃሮ ብምቕጻል ነዙይ መስመር ካርታ መንገዲ ኣየር ኢትዮጵያ ኣብ ደፍተርኩም ብምስኣል እተን ኣብ ቀርኒ አፍሪካ ዝርከባ ርእሰ ከተማታት ኣስመራ፣ ጅቡቲን ሞቻዲሹን ኣዲስ አበባን ኣመልክቱ። ተምሃሮ ኣብዙይ ንቕድም ነቲ ኣብ ዝሓለፉ ትምህርትኹም ሚዛን ካርታ ተጠቒምኩም ርሕቀት ከመይ ከምዝርከብ ዝተመሃርኩምዎ ንምዝካር ሓፂር ምይይጥ ኣካይዱ። ቐፂልኩም መጓጓዣ ኣየር ካብ መጓጓዣ ፅርግያ ወይ ሃዲድ ባቡር ከመይ ከምዝፍለ ብገፊሉ ተመያየጥሉ።

ሐ. ነቶም አብ ትሕቲ “ሀ” ዝርከቡ ሃገራት ምስቶም አብ ትሕቲ “ለ” ዘለዉ አንፈታት ብምዝማድ ካብ ኢትዮጵያ ዘለዎም አንፃራዊ መርክቦ ንምርአይ አብቲ ባዶ ቦታ ነቲ ትኸክለኛ ፊደል ፀሓፉ።

ሀ	ለ
_____ 1 ሱዳን	ሀ ሰሜን
_____ 2 ሶማሊያ	ለ ምብራቕ
_____ 3 ኤርትራ	ሐ ምዕራብ
_____ 4 ኬንያ	መ ሰሜን-ምብራቕ
_____ 5 ጂቡቲ	ሰ ደቡብ
	ሸ ደቡብ-ምብራቕ

መ. ነዚ ዝስዕብ ሳንዱቕ መሰረት ጌርኩም ቐፂሎም ንዘለዉ ሕቶታት መልሱ

ኢትዮጵያ	ጂቡቲ	ሶማሊያ
ቻድ	ታንዛንያ	ኡጋንዳ
ግብፂ	የመን	ሩዋንዳ
ኤርትራ	ሱዳን	

ካብዚአቶም ሃገራት ቀርኚ አፍሪካ ዝኾኑ አየኖት እዮም? ዘይኾኑ ኸ አየኖት እዮም? እስቲ አብዚ ታሕቲ ቐሪቡ አብ ዘሎ ሰደቓ ዘርዝርዎም።

ሃገራት ቀርኚ አፍሪካ ዝኾኑ	ዘይኾኑ

1.2 ታሪኽ ሀዝብን አሰፋፍራን ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን

መበቆል ደቂ ሰብን ብኳዕቲ አሰረሂወት ደቂሰብ ዝተረኸቡሎም ቦታታትን ተምሃሮ መበቆል ወዲሰብ አበይ ከምዝኾነ ሰሚዕኹም ዶ ትፈልጡ? ብሬድዮን ብቴሌቪዥንን ብዛዕባ አብ ሃገርናን አብ ኬንያን ብኳዕቲ ዝተረኸቡ አሰረሂወት ደቂ ሰብ እንትግለፅን እንትንገርን ሰሚዕኹም ዶ ትፈልጡ? እምበኣርከስ ብጉጅለ ኾይንኩም አብዘን ዝስዕባ ጉዳያት ተመያየጡ።

ዕዮ ጉጅለ

ጉጅለ ፩ - መበቆል ወዲሰብ አበይ እዩ? ኣብቀረባ እዋን ዝተረኸበ መበቆል ወዲሰብ ኣሰረሂወት እንታይ ይበሃል?

ጉጅለ ፪ - መበቆል ወዲሰብ ዝሕብሩ ኣሰረሂወት ብኳዕቲ ዝተረኸቡሎም ቦታታት አበይን አበይን እዮም?

ተምሃሮ ነዘን ክልተ መመያየጢ ሓሳባት ምስ ወለድኹም፣ ዓበይቲ ሰባት፣ መምህራንን ካልኦትን ሓቲትኩም መልስኹም ሒዝኩም ናብዝተመደብክምዎ ጉጅለ ክትመጹ ይግባእ። ዝረኸብክምዎ መረዳእታ ድማ ኣብ ጉጅለኹም ምስ መሓተትኩም ተምሃሮ ተመያየጡ። ድሕሪ ምምይያጥኩም ዝበፀሕኹምሉ ሓፊሻዊ ግንዛብ ንመምህርኩም ግለጹ።

ካርታ 1.4 ካርታ ኣርኪዮሎጂካዊ ቦታታት ኣሰረሂወት ወዲሰብ

ኣብ ላዕሊ ዘሎ ካርታ መሰረት ገይርኩም ኣብ ኣፍሪካን ቀርኒ ኣፍሪካን ከባብታት ኳዕቲ ኣለሻ ዘርኢ ወዲሰብ ዝተኻየደሎም ቦታታት ግለጹ። ኣብ ኣፍሪካ ኳዕቲ ኣለሻ ዘርኢ ወዲሰብ ካብዝተኻየደለን ሃገራት ውሽጢ ደቡብ ኣፍሪካ፣ ታንዛኒያ፣ ማእኸላይ ኣፍሪካ፣ ኬንያን ሃገርና ኢትዮጵያን ከምዝርከቡ ሪእኹም ዶ?

ተምሃሮ ቅድሚ ኹሉ ክትፈልጥዎ ዝግባእ ሓቂ ኣሎ። ሃገርና ኢትዮጵያ ኣብ ቀርኒ ኣፍሪካ እያ ትርከብ። ብሓፈሽኡ ኣፍሪካ ብፍላይ ድማ ቀርኒ ኣፍሪካ 'መበቆል ወዲሰብ' እያ። ኣሰረሂወት ወዲሰብ ኣብዝተፈላለዩ ሃገራት ኣፍሪካ ብኳዕቲ ተረኺቦምዮም። ብፍላይ ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያን ኅረቡት ሃገር ኬንያን ብጣዕሚ ብዙሕ ኳዕቲ ዝተኻየደሎምን ዝሓሸ ውፅኢት ኣሰረሂወት ዝተረኸቡሎምን እዮም። ተምሃሮ ብኳዕቲ ኣብ ኢትዮጵያ ወይ ኣብ ኬንያ ዝተረኸቡ ኣሰረ ሂወታት እንታይ ትፈልጡ? እዞም ኣሰረሂወታት ዝተረኸቡሎም ቦታታት እንታይ ይበሃሉ? ፍሉይ ባህርያት እዞም ኣሰረሂወታት እንታይ እዮም? እናተመያየጥኩም ንመምህርኩም መልሲ ንገርዎም።

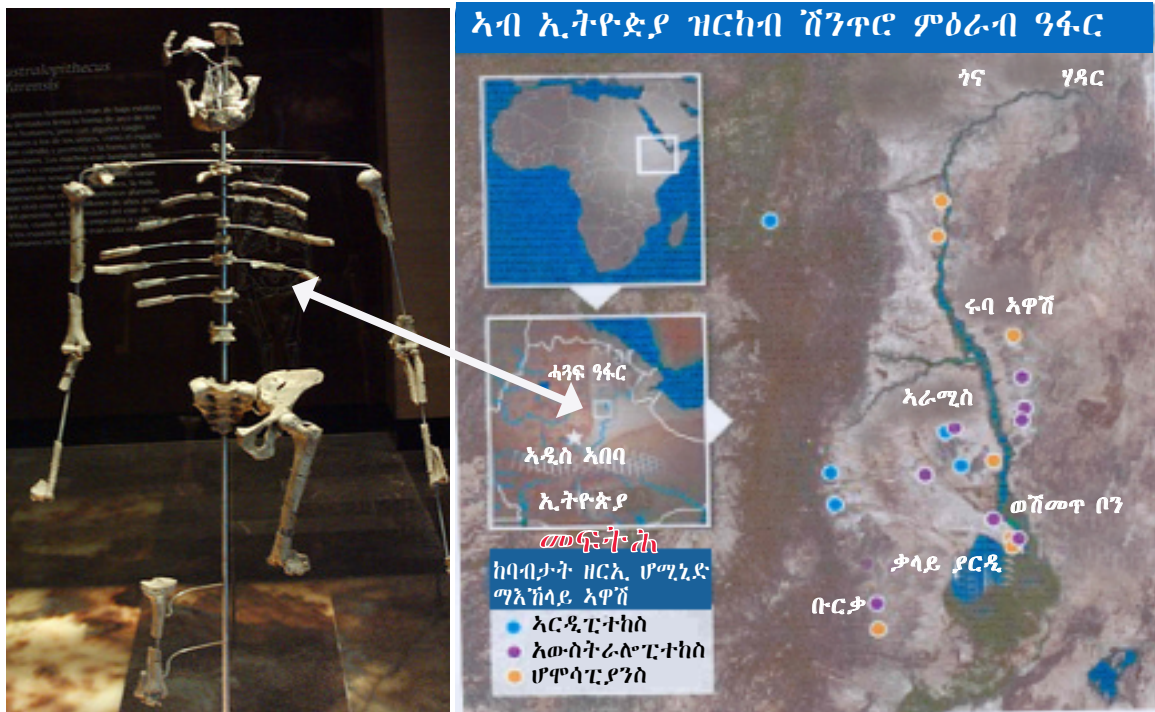
ተምሃሮ ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ዝተኻየዱ ኳዕትታትን ውፅኢታቶምን ትፈልጡ ዶ? ኣብዚ ክልል 'ሃዳር'ን 'አርዲ'ን ኣብዝበሃሉ ቦታታት ዝተኻየዱ ኳዕትታት ኣመልኪትኩም ትፈልጥዎ ነገር እንተሃልዩ ግለፁ። ንምኳኑ ብዛዕባ ኣውስትራሎፕሊክስ ኣፋሪንሲስን ኣውስትራሎፕሊክስ ኣርዲፕሊክስ ራሚደስን ዝበሃሉ ሳይንሳዊ መፀውዒ ስማት ሰሚዕኹም ዶ ትፈልጡ?

ኣብ ቀርኚ አፍሪካ ብፍላይ ኣብ ኢትዮጵያን ኬንያን ዝተፈላለዩ ዕድመ ዘለዎም ኣሰሪሂወት ደቂሰብ ብኣርኪኦሎጂካዊ ተመራመርቲ ተረኺቦም እዮም። ካብዚኣቶም ሓንቲ 'ሉሲ' ወይድማ 'ድንቅነሽ' እናተብሃለት ትፍለጥ እያ። ሳይንሳዊ መፀውዒ ሉሲ ድማ 'ኣውስትራሎፕሊክስ ኣፋሪንሲስ' ይበሃል። ኣሰሪሂወት ሉሲ ከባቢ 3.4 ሚልዮን ዓመታት ዘቐፀረ እዩ። ኣሰሪሂወት ሉሲ ዝተረኸበሉ ከባቢ ኣብ ክልል ዓፋር ፍሉይ ስሙ 'ሃዳር' ተባሂሉ ይፍለጥ። እዚኣ 'ሉሲ' ወይድማ 'ድንቅነሽ' ዝተብሃለት ኣሰሪሂወት ወዲሰብ ብዙሕ ሳይንሳዊ መግለጺ ንኣመፃፅ ወዲሰብ ብግልፂ ዘመላኸት ምኳኑ ስለተኣመነሉ ንልዕሊ ክልተ ዓመታት ኣብ ሃገረ ሕቡራት መንግስታት ኣሚሪካ ኣብዝርከቡ ዓበይቲ ሙዚየማት እናዞረት ብብዙሓት ክትርእይን ክትብፃእን እናተገብረ ይርከብ። እዚ ድማ ሃገርና ኢትዮጵያ መበቆል ዘርኢ ወዲሰብ ምኳኑ ብዝሓሸ ዘረጋገፀን ህዝቢ ዓለም ክጻምኑሉ ዘግብር ብምኳኑ በዚ መዳይ ሃገርና ኣብ ዓለም ክትፍለጥ ዓብዪ ኣስተዋፅኦ እናገበረዮ።

ስለዚ ጥንታዊ ወድሰብ ድሕሪ ሚልዮናት ዓመታት እዩ ካብ ኣፍሪካ ናብ ካልኦት ከባብታት ዓለም ዝተዘርገሐ። ነዚ ዘረጋገፀ ዝተፈላለዩ ኣሰሪሂወት ጥንታዊ ደቅሰብ ኣብ ኢትዮጵያን ኬንያን ብኳዕቲ ተረኺቦም እዮም። እዞም ኣሰሪሂወት ደቅሰብ ካብ ብዙሓት ኣሸሓት ክሳብ ሚልዮናት ዓመታት ዕድመ ዘቐፀሩ እዮም። ስለዚ ተምሃሮ ሃገርና ኢትዮጵያ መበቆል ዘርኢ ወዲሰብ እያ። ነዚ ዘረጋገፀልና ኣዝዮም ብዙሓት ኳዕትታት ኣብ ክልል ዓፋር ተኻይዶም እዮም። ሕዚውን እናተኻየዱ ይርከቡ። እዚ ብቐፃላይነት ዝካየድ ኳዕቲ ኣሰሪሂወት ዘርኢ ወዲሰብ ብመዳይ ታሪክ፣ ባህሊ፣ ኢኮኖሚያውን ቱሪዝምን ንዝመሳሰሉ ምዕባሊታት ሓንቲ ሃገር ዝለዓለ ረብሓ ኣለዎ።

ኣርኪኦሎጂ ኣብ ትሕቲ መሬት ተቐቢሮም ንዓመታት ዝፀንሑ ኣሰሪሂወት ደቂሰብን ጥንታዊ ሕብረተሰብ ይጥቀመሎም ዝነበሩ ናውትን ብኳዕቲ ብምውፃእ ብዛዕባ ጥንታዊ ሕብረተሰብ ዘፅንዕ ሳይንስ እዩ። እቶም ተመራመርቲ ድማ ኣርኪኦሎጂስትስ ይበሃሉ።

ብፍላይ ብ1994 ዓ.ም.ፈ. ኣብ ዓፋር ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዝተረኸበ ኣሰሪሂወት ነዚ ብዝበለፀ ዘረጋገፀዮ። 'አርዲ' ኣብዝተብሃለ ቦታ ዕድሚኣ ልዕሊ 4 ሚሊዮን ዝኾነ ኣሰሪሂወት ወዲሰብ ተረኺቡዮ። ነዚ ዝተረኸበ ውፅኢት ኣርኪኦሎጂካዊ ምርምር ዝተውሃበ ሳይንሳዊ መፀውዒ ስም ድማ 'ኣውስትራሎፕሊክስ ኣርዲፕሊክስ ራሚደስ' ዝብል እዩ። እዚኣ 'ሰላም' ትብሃል። ክሳብ ሕዚ ዝተገብሩ መፅናዕታዊ ምርምራትን ኳዕትታት ኣለፈኻ ኣሰሪሂወት ዘርኢ ወዲሰብ ከምዘረጋገፀዎ ሃገርና ኢትዮጵያ ሕምብርቲ መበቆል ዘርኢ ወዲሰብ እያ። ብምኳኑውን ቀርኚ አፍሪካ ፍልፍል መበቆል ወዲሰብ እያ ስለንብል ብሓፈሽኡ ኣፍሪካ መበቆል ወዲ ሰብ ከምዝኾነት ንርዳእ። ተምሃሮ ንምንታይ እዩ ኣፍሪካ መበቆል ዘርኢ ወዲ ሰብ እያ ዝበሃል? ሃገርና ኢትዮጵያ ኽንምንታይ እዩ መበቆል ዘርኢ ወዲ ሰብ ትብሃል? ኣብ ላዕሊ ዝተምሃርኩምዎ ብደምቢ ገይርኩም ብዝርዝር ግለፁ።

ስእሊ 1.2 ኣሰረሃወት 'ሉሲ' ወይድማ 'ድንቅነሽ'

ካርታ 1.5 ኣሰረ ሃወት ኣውስትራሎፕላክስ ኣርዲፕላክስ ራሚዲስ ዝተረኸበሉ

ተምሃሮ ኳዕቲ ኣለኻ ዘርኢ ወዲሰብ መዓዝ ተጀሚሩ? ኣበይ ሃገርን ከባብን ከ እዩ ተኻይዱ? ኣብ ኣፍሪካን ኣብ ሃገርናን ዝተኻየዱ ኳዕቲ ኣለኻ ኣሰረሃወት ወዲሰብ እቶም ቀንድን ወሰንትን ዝበሃሉ ክልተ ግለፁ። ኣለኻ ኣሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ብዝምልከት ንነዊሕ ዓመታት እናተኻየደ ፀኒሑ'ዩ። ንኣብነት ብ1924 ዓመተ ምህረት ኣቆፃፅራ ፈረንጂ ሮበርት ዳርት ዝተብሃሉ ወዲ ደቡብ ኣፍሪካ ተመራማሪ ኣናቶሚስት ኣብ ተኣንግ ዝተብሃለ ቦታ ኣሰረሃወት ወዲሰብ ረኺቦም'ዮም። ብ1959 ዓመተ ምህረት ኣቆፃፅራ ፈረንጂ ድማ ሎዊስ ሌኪይን ሜሪይ ሌኪይ ዝተብሃሉ ደቂ ሆላንድ ዝኾኑ ኣንትሮፖሎጂስትታት ኣብ ታንዛኒያ ዝርከብ ሽንጥሮ ኦልዱቫይ ኣሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ረኺቦም'ዮም። ኣብ መጀመርታ 1960ታት ድማ ሪቻርድ ሌኪይ ዝተብሃሉ ተመራማሪ ኣንትሮፖሎጂ ኣብ ሰሜናዊ ኬንያ ዝርከብ ከባቢ ሃይቅ ቱርካና ኣሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ረኺቦም'ዮም። እዚኦም ብምልኣም ግና ዕድሚኦም ትሕቲ 2.5 ሚሊዮን ዝገበሩ'ዮም ነይሮም።

ስለዚ ብ1974 ዓ.ም.ፈ ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ዝርከብ ሃዳር ኣብዝተብሃለ ቦታ ብድናልድ ጆንሰንን ማውሪስ ታኢብ ጆንሰንን ዝተብሃሉ ክልተ ሰብኣይን ሰበይትን ዝኾኑ ተመራመርቲ ልዕሊ 3.2 ሚሊዮን ዕድመ ዝገበረት ኣንስተይቲ ኣሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ረኺቦም እዮም። እዚ ኣሰረሃወተ ዘርኢ ወዲሰብ ኣውስትራሎፕላክስ ኣፋረንሲስ ተባሂሉ ይፍለጥ። ብምኻኑ ወን እቲ ዝሓሸ መረዳእታ መበቆል ወዲሰብ ዝሓበረ ወን እዩ ነይሩ። ኣብ መወዳእታ ሕዚ ዘሎ መረዳእታ ከምዝሕብረና ድማ ብ1994 ዓመተ ምህረት ኣቆፃፅራ ፈረንጂ ብቲም ዋይት ዝምራሕ ተመራመርቲ ጉጅለ ኣንትሮፖሎጂስትታትን ኣርኪዮሎጂስትታትን ዝተረኸበ ኣሰረሃወት ወዲሰብ ዕድሚኦ ልዕሊ 4.4 ሚሊዮን ዓመት ዝገበረትን ዝሓሸን ዘተኣማምንን መረዳእታ ዝሃበት'ያ። ሳይንሳዊ መፀውዒ'ዛ ኣሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ 'ኣውስትራሎፕላክስ

አርዲፒተክስ አራሚደስ' ትበሃል እንትኸውን ዝተረኸበትሉ ድማ ኣብ ሃገርና ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር 'አርዲ' ኣብ ዝበሃል ቦታ እዩ። ብዛዕባ ኣመፃዕኣ ወዲሰብ ዝሓሸን ዘተኣማምንን ሓበሬታ ተረኺቡ። ተምሃሮ ብቕደም ሰዓብ ኳዕቲ ኣለሻ ኣሰረሂወት ወዲሰብ ዝተኻየደሎም ቦታት ኣፍሪካን ሃገርናን ብዝርዝር ግለፁ። ኣብ ሞንጎ ሉሲን ኣርዲፒተክስን ዘሎ ኣፈላላይ ግለፁ።

ኣመፃዕኣን ምግፋሕን ሃይማኖታት ክርስትናን እስልምናን ኣብ ቀርኒ አፍሪካ

ተምሃሮ ብዛዕባ ኣጀማምራ ሃይማኖት ክርስትና እንታይ ትፈልጡ? ብዛዕባ ኣጀማምራ ሃይማኖት እስልምና ኸ እንታይ ትፈልጡ? ብጉጅለ ኾይንኩም ብዛዕባ ክልቲኦም ሃይማኖታት ተመያየጡ።

ዕዮ ጉጅለ

ጉጅለ ፩ - ሃይማኖት ክርስትና መዓዝ ተጀሚሩ? ናብ ሃገርና ኢትዮጵያ ኸ መዓዝ ኣትዩ? ኣመፃዕኣን ምስፍሕፋሕን ሃይማኖት ክርስትና ብዝምልከት ንወለድኹም፣ ዓበይቲ ዓድን መራሕቲ ሃይማኖትን ሕተቱ።

ጉጅለ ፪ - ሃይማኖት እስልምና መዓዝ ተጀሚሩ? ናብ ሃገርና ኢትዮጵያ ኸ መዓዝ ኣትዩ? ኣመፃዕኣን ምስፍሕፋሕን ሃይማኖት እስልምና ብዝምልከት ንወለድኹም፣ ዓበይቲ ዓድን መራሕቲ ሃይማኖትን ሕተቱ።

ጉጅለ ፫ - ኣብ ሞንጎ ክልቲኦም ሃይማኖታት (ክርስትናን እስልምናን) ዘለዉ ምምስሳልን ሓድነትን ከምኡ ወን ኣፈላላይን ተመያየጡ።

ጉጅለ ፬ - ኢትዮጵያውያን ብዝኸተልዎ ሃይማኖት እንተይተፈላለዩ ብሓባር ምንባር ይኸእሉ'ዮም። ኣፈላላይ ሃይማኖት ሒዝካ ብሓድነትን ሕብረትን እንተይተበታተንካ ብሰላም ምንባር ይኸእል'ዮ። ተመያየጡሉ። ኣብነታት እናልዓልኩም ግለፁ።

ኣብዚ ሕዚ እዋን ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ካብዝርከቡ ሃይማኖታት ውሽጢ ክርስትናን እስልምናን ይርከቡ። ኣብ ካልኦት ሃገራት ቀርኒ አፍሪካውን እዞም ሃይማኖታት ይርከቡ'ዮም። ተምሃሮ እዞም ሃይማኖታት ዝተጀመረሎም ከባብታት ትፈልጡ ዶ? ብኸመይኸ ናብ ሃገርና ዝመፁ ይመስለኩም? መዓዝ? ንወለድኹም ወይ ንካልኦት ዝፈልጡ ሰባት ሓቲትኩም ብምምፃእ ኣብ ክፍለ መብርሂ ኣቕርቡ።

ቅድሚ ምምፃእ ክርስትናን እስልምናን ህዝብታት ቀርኒ አፍሪካ ናይ ዓርሶም እምነታት ነይሮምዎም እዮም። ኣብ ማእኸላይን ሰሜናውን ከባብታት ኢትዮጵያ ንኣብነት ኣብ ሃይማኖተ ኦሪት ወይድማ ብሉይ ኪዳን ይኣምኑ ነይሮም። ህዝቢ ኦሮሞውን 'ኣባ ዋቃ' ኢሎም ኣብዝፀውዕዎ ይኣምኑ ነይሮም።

ኣመፃዕኣን ምግፋሕን ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ሃገርናን ቀርኒ አፍሪካን

ተምሃሮ ንቕድም ጉጅለ ፩ ዘዳልዎዎ መልሲ ተመያየጡሉ። ብዛዕባ ኣጀማምራ፣ ትሕዝቶን ምግፋሕን ሃይማኖት ክርስትና ካብዚ ንታሕቲ ብዝርዝር ቐሪቡልኩም ስለዘሎ እናንበብኩም ተመያየጡሉ። ተረድእዎ። ኣብ መወዳእታ ድማ ንዝተረዳእኹምዎ ኣብ ክፍለ ባዕልኹም ግለፁ።

ሃይማኖት ክርስትና ዝተጀመረሉ ከባቢ ኣብ ክፍለ ዓለም እስያ ማእኸላይ ምብራቕ ተባሂሉ ኣብዝፈለጥ ብፍላይ ድማ ኣብ ሃገራት ፓለስታይንን እስራኤልን ኣብ መበል ቀዳማይ ክፍለ ዘበን ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ እዩ። በዚ እዋንዚ ፓለስታይን ኣብ ትሕቲ ግዝኣት

መንግስቲ ሮማ ነይራ። ተምሃሮ ካርታ ዓለም ብምርኣይ ፓለስታይንን እስራኤልን ዝርከቡሉ ከባቢ ኣለልዩ። ንፓለስታይንን እስራኤልን ዘዳብዉ ሃገራትን ባሕርን ግለፁ። ዘርዘርዎም። ሃይማኖት ክርስትና ኣብ እዋን ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ዝነበረ ነዊሕ ዘበን ኣብ መፅሓፈ ኦሪት 'ብሉይ ኪዳን' ኣብዝብል ብዝተፅሓፈ መሰረት እምነቱ ይገብር። ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ ኣብዘለዉ ነዋሕቲ ዘበናት ዝምርሐሉ መፅሓፍ ድማ 'ሓዱሽ ኪዳን' ተባሂሉ ዩ ዝፍለጥ። ተምሃሮ ብዛፅባ ብሉይ ኪዳንን ሓዱሽ ኪዳንን ንሃይማኖት መራሕቲ ሓቲትኩም ተረድኡ።

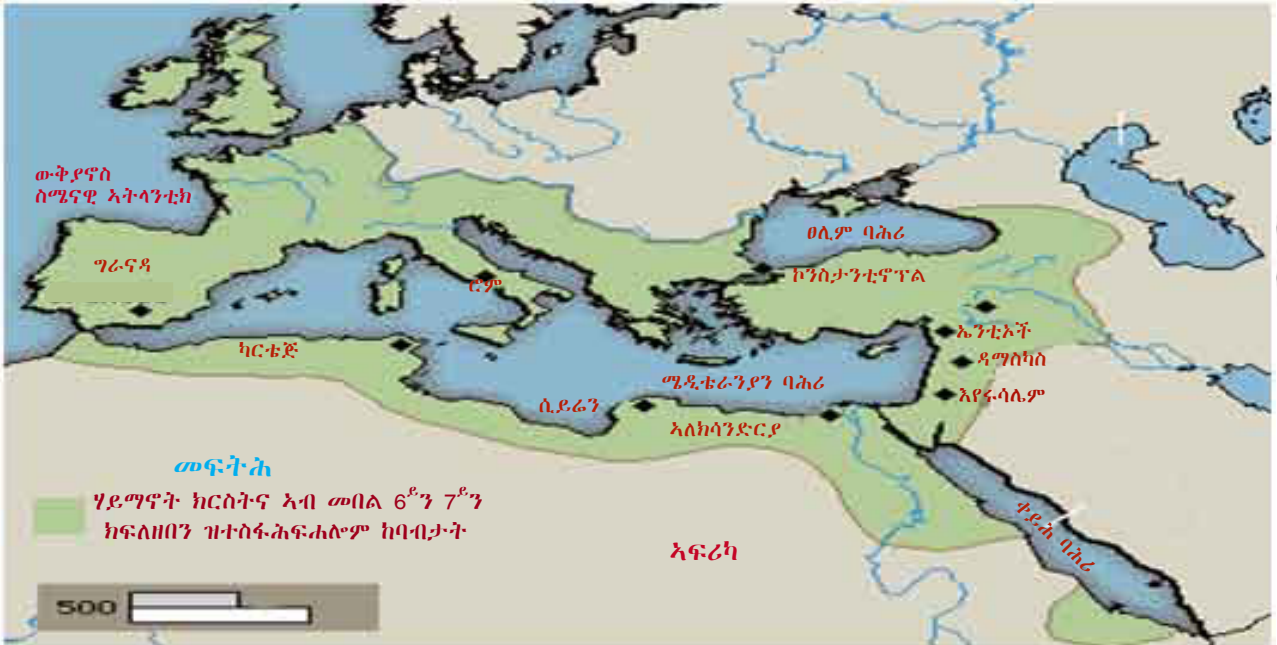
ስለዚ ሃይማኖት ክርስትና ዝምራሕን እምነታቱን መትከላቱን ዝተመሰረቱን ኣብ መፅሓፍ ቅዱስ እዩ። ሃይማኖት ክርስትና ሓደአዊ ሃይማኖት እንትኸውን እምነቱ ብምልኡ ኣብ እየሱስ ክርስቶስ ዝተመስረተ እዩ። እየሱስ ክርስቶስ ወዲ ፈጣሪ ኹሉ ዓለም ዝኾነ እግዚአብሄር ስለዝኾነ ንደቂሰባት ካብ ማእለያ ዘይብሉ ሓጢአቶም ከድሕን ናብ መሬት መጻኡ ኣብዝብል እምነት ማእኸል ዝገበረዩ። ነገስታት ጥንታዊ መንግስቲ ሮማ ንእምነት ክርስትና ስለዘይተቐበሉን ስለዘይአመኑሉን ንሰዓብቲ እምነት ክርስትናን መራሕቶምን የሳጉግዎም ነይሮም።

ሰእሊ 1.3 መፅሓፍ ቅዱስ

ኣብ ዘመነ ኣገዛዝኣ ንጉስ ኔሮ (ካብ 54 - 68 ዓ.ም.ፈ.) ከምኡውን ኣብ እዋን ኣገዛዝኣ ንጉስ ዲክሌሺያ (ካብ 245 - 313 ዓ.ም.ፈ.) ስቅያትን ስደትን ሰዓብቲ እምነት ክርስትና ናብ ዝለዓለ መሰከሓይን መሸቕረራይን ብርኪ ዝጎልበተሉ እዋን ነይሩ። እዚውን ኾይኑ ግና ካብ እዋን ናብ እዋን ሰዓብቲ እምነት ክርስትና ይውስኽ ነይሩ። ድሕሪዚ ኹሉ ምንግልታዕ ኣብ መበል 4^ይ ክፍለዘበን ዝነበረ ንጉስ ቆንስጣንጣይን ንሃይማኖት ክርስትና ስለተቐበለ ሰዓብትን መራሕትን እዚ ሃይማኖት ካብ ምስዳድን ምንግልታዕን ሓራ ወጻኦም።

© Not to

ካርታ 1.6 ሃይማኖት ክርስትና አብ መበል 6ኛን 7ኛን ክፍለዘበን

ስለዚ ኣብ ዘበነ ኣገዛዝኣ ንጉሥ ቱዎዶሲዩስ (ካብ 379 - 395 ዓ.ም.ፈ) ሃይማኖት ክርስትና ሕጋውን መንግስታውን ሃይማኖት ንክኸውን ብዕለ ተኣዋጁ። ካብዚ ግዜ ንደሓር ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ውሽጢ ግዝኣት መንግስቲ ሮማን ካብኡ ወፃኝን ናብዘለዉ ሃገራትን ህዝብታትን ብዕለ ክጋፋሕን ክስፋሕፋሕን ጀሚሩ።

ስእሊ 1.4 ዕዮን ማርያም ኣኸሱም ቤተክርስቲያን

ካብ መበል 4^ኛ ክፍለ ዘበን ኣብ ዓለም ሓሙሽተ ፓትርያክ ሃይማኖት ክርስትና ነይሮም። ንሳቶም ውንኣብ ሮም፣ ኣለክሳንድርያ፣ ኣንቲያች፣ ቆንስጣንጢኖስን እየሩሳሌምን ነይሮም። ኣብ ሮም ዝነበሩ ፓትርያርክን ኣብ ቆንስጣንጢኖስ ዝነበሩ ኣቡንን ግና ኣብ ጉዳይ ሃይማኖት ክርስትና ዓብይ ንሕንሕ ነይርዎም። እዚ ንሕንሕን ውጥንን ናብ ዘይዕረቕሉ ብርኪ ስለዝበፀሐ ድማ ኣብ 1054 ዓ.ም.ፈ ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ክልተ ተመቐሉ። ኣብ ሮም ማእኸሉ ዝገበረ ካቶሊካዊ ክርስትና ሃይማኖትን ኣብ ግሪክ ቆንስጣንጢኖስ ማእኸሉ ዝገበረ ኦርቶዶክስ ቤተክርስቲያን ክርስትና ሃይማኖትን ኾይኖም። ኣብ መበል 16 ክፍለ ዘበን ድማ ካብ ካቶሊካዊት ቤተክርስቲያን ሃይማኖት ክርስትና ዝተፈንጨሉ ወንጌላውያን ሰዓብቲ ሃይማኖት ክርስትና ተፈንጨሎም ወጊኦም። ስለዚ ተምሃሮ ሃይማኖት ክርስትና እንትንብል ንኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን፣ ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያንን ወንጌላዊት ቤተ ክርስቲያንን ብምልኮም ዝመረ እዩ።

ንጥፈት

1. ኣብ ሃገርና ኣብ እዋን ሃይማኖታዊ በዓላት ክርስትና መግለጺ ዝህቡ እንመን እዮም?
2. ንኣብነት በዓል ልደትን ትንሳኤን እንትኸበር ብሬድዮን ቴሌቪዥንን መግለጺ እንኳስ ኣብፀሐኩም ዝህቡ መራሕቲ ሃይማኖት እንመን እዮም? ንምንታይ?
3. ሃይማኖት ክርስትና እንትበሃል ንኣየናት ሃይማኖታት የጠቓልል?

ሃይማኖት ክርስትና ናብ ሃገርና ኢትዮጵያን ናብ ቀርኒ ኣፍሪካን ዝተኣታተወ ኣብ 4^ኛ ክፍለ ዘበን ኣብ ከባቢ 330 ዓ.ም.ፈ እዩ። ኣብዚ እዋን እዚ ኣብ ሰሜናዊ ኢትዮጵያን ኤርትራን ኣክሱም ተባሂሉ ዝፍለጥ ብርቱዕ መንግስቲ ነይሩ። መንግስቲ ኣክሱም ኣብ ከባቢ ባሕሪ ሜዲተራንያን ምስዝነበራ መንግስታት ስጡም ርክብ ንግድን ዲፕሎማሲን ነይርዎ። ብምክንያት ዚ ዝተፈላለዩ ነጋዶ ካብዘን መንግስታት እዚኣን ናብ ኣክሱም ይመፁ ነይሮም። ናብ ኣክሱም ካብዝመፁ በፃሕቲ ሓደ ፍሬምናጦስ ዝበሃል ሰዓቢ ሃይማኖት ክርስትና ነይሩ። ፍሬምናጦስ ኣብ ቤተመንግስቲ ኣክሱም ተቐጺሩ ይሰርሕ ነይሩ። ነዚ ዝረኸበ ምቕው ኩነታት ድማ ንጉስ መንግስቲ ኣክሱም ንዝነበረ ኢዛና (ካብ 320 - 350 ዓ.ም) ሃይማኖት ክርስትና ክቐበል ገይርዎ። ስለዚ ንጉስ ኢዛናን ምስኡ ዝነበሩ ኣዕሩክቲን ሃይማኖት ክርስትና ክቐበሉ ዝገበሮም ፍሬምናጦስ እንትኸውን እዚ ሰብ ደሓር ኣባ ሰላማ ተባሂሉ ጳጳስ ዘኣክሱም ኾይኑ የገልግል ነይሩ። ካብዚ ግዜ ንደሓር ክርስትና ሕጋውን ዕላውን መንግስታዊ ሃይማኖት ኣክሱም ኾይኑ።

ኣብ ፈለማ እዋን ሃይማኖት ክርስትና ኣብ መሳፍንትን ኣብ ነበርቲ ህዝቢ ከባቢ ከተማ ኣክሱምን ጥራሕ ተወሲኑ ነይሩ። ደሓር ግና ብዙሓት ካህናት ካብ ግብጺ ናብ ግዛኣት ኣክሱም ምምፃእ ብምጅማሮም እቲ ሃይማኖት ናብ ካልኦት ከባብታትውን ክስፋሕፋሕ ጀሚሩ። ስለዝኾነውን ኣብ መበል 5^ኛ ክፍለዘበን ካብ ሶሪያ ዝመፁ ትሽዓተ ቅዱሳን ስለዝነበሩ እዚኦም ሃይማኖት ክርስትና ናብ ህዝቢ ክተኣታተውን ክሰርፅን ገይሮም። ተቐባልነት ውን ረኺቡ። እዞም **ትሽዓተ ቅዱሳን** ንመፅሓፍ ቅዱስን ካልኦት ኣገደስቲ መፃሕፍቲ ክርስትና ናብ ቋንቋ ግእዝ ተርጉሞምዎም። ናብ ህዝቢ ክሰርፅ፣ ክተኣታተውን ተቐባልነት ክረክብን ድማ ይሰብኩን የምህሩን ኣብ ልዕሊ ምንባሮም ኣብያተ ፀሎት ውን ይሃንፁ ነይሮም። ህዝብን መንግስትን ኣክሱም ንሃይማኖት ክርስትና ምቕባሎምን እዚ ሃይማኖት ውን ብዝግባእ ናብ ህዝቢ ምስራፁን ምትእትታውን ብሓፈሸኡ ኣብ ሞንጎ መንግስቲ ኣክሱም ዘኢትዮጵያን ግብፅን ጥንኲር ዝምድናታት ንክህልው ባይታ ፈጠሩ። ስለዝኾነውን ኢትዮጵያ ጳጳስ ሃይማኖት

ክርስትና ካብ ኣሌክሳንድርያ ንኸተምፅእ ኣኸኢልዎ ስለዝኾነ እዚ ዓይነት ዝምድና ድማ ክሳብ 1959 ዓ.ም.ፈ. ፀኒሑ እዩ።

ንጥፈት

ተምሃሮ ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ዓለምና ይኹን ኣብ ሃገርና ብኸመይ ኣገባብ ከምተጀመረ ተረዲእኹም ዶ? ሃይማኖት ክርስትና እንትጋፋሕ ዝነበሩ ማሕለኻታት ከ ፈሊጥኩምዎም ዶ?

ብስም እዞም ትሸዓተ ቅዱሳን ዝፅውዑ ኣብያተ ክርስትያን ንወለድኹምን መራሕቲ ሃይማኖት ወይድማ ዓበይቲ ዓዲ ሓቲትኩም ዘርዘርዎም። ብዘመነ መንግስቲ ኣኸሱም ሃይማኖት ክርስትና ናብ ሃገርና ብኸመይ ከምዝኣተወ ብዝርዘር ግለፅ። ነዚኦም ብምሉኦም ተመያየጡሎም። ብዝርዘር ድማ ኣብ ውሽጢ ክፍሊ ግለፅዎም።

ኣመፃፅኣን ምግፋሕን ሃይማኖት እስልምና ኣብ ሃገርናን ቀርኒ አፍሪካን

ተምሃሮ ንቅድም ጉጅለ ፪ ዘዳልውዎ መልሲ ተመያየጡሉ። ብዛዕባ ኣጀማምራ፣ ትሕዝቶን ምግፋሕን ሃይማኖት እስልምና ካብዚ ንታሕቲ ብዝርዘር ቐሪቡልኩም ስለዘሎ እናንበብኩም ተመያየጡሉ። ተረድኡ። ኣብ መወዳእታ ድማ ንዝተረዳእኹምዎ ኣብ ክፍሊ ባዕልኹም ግለፅ። ሃይማኖት እስልምና ዝተጀመረሉ ከባቢ ክፍሊ ዓለም ኤስያ፣ ማእኸላይ ምብራቕ ተባሂሉ ኣብዝፍለጥ ከባቢ እዩ። እዚ ሃይማኖት ኣብ መበል 7^ይ ክፍሊ ዘበን ብነብይ መሓመድ ኣብ ስዑዲ ዓረብ ኣብ ከተማ መካ ተጀመሩ። ተምሃሮ ካርታ ዓለም ብምርኣይ ስዑዲ ዓረብ እትርከበሉ ቦታ ኣለልዩ። ንስዑዲ ዓረብ ዘዳብዉ ሃገራትን ባሕርን ግለፅ። ነብዩ መሓመድ መን እዮም ኢልኩም ንወለድኹም ሕተትዎም። ሃይማኖት እስልምና ኣብ ኣስተምህሮታት ነብዩ መሓመድ ዝተመስረተ እዩ።

ካርታ 1.7 ምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እስልምና ኣብ መበል 7^ይን 8^ይን ክፍሊ ዘበናት

ነብዩ መሐመድ ብ570 ዓ.ም.ፈ ኣብ ስዑድ ዓረብያ ትርከብ ከተማ መካ ኣብትብሃል ካብ ዓሌት ቋሪይሽ ዝበሃሉ ተወሊዱ። ነቢይ መሐመድ ብዛዕባ ሃይማኖት እስልምና ምስባኸን ምስትምሃርን ዝጀመረሉ እዋን ኣብ 610 ዓ.ም.ፈ እዩ። ቅዱስ መፅሓፍ ሃይማኖት እስልምና ቁርአን ይበሃል። ነቢይ መሐመድ ነዚ ሓድሽ ሃይማኖት ኣብ ከባቢ መካ ምስባኸ ምስጀመረ ብገዛእቲ እቲ ከባብን ቦቶም ቋሪይሽ ዝበሃሉ ዓሌቱ ሓያል ተቓውሞ ገጢምዎ ነይሩ። እዞም ቋሪይሽ ዝበሃሉ ዓሌትን መራሕቶምን ንነብዩ መሐመድን ሰዓብቲን ክቐትልዎም ብዙሕ ፈተና ይገብሩ ስለዝነበሩ ብዝነበረ መፀገማይ ኩነታት ብ622 ዓ.ም.ፈ ካብ መካ ናብ መዲና ተሰዲዶም። እዚ ካብ መካ ናብ መዲና ነብዩ መሐመድን ሰዓብቲን ዝገበርዎ ምስዳድ ሂጂራ ተባሂሉ ይፍለጥ። እዚ ሂጂራ ድማ ንሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ፈላማይ መዓልቲ ዓመት ኾይኑ እዩ ዝውሰድ። ኣብ መዓዳእታ ነብዩ መሐመድ ብ624 ዓ.ም.ፈ ንዓሌት ቋሪይሽ ኣብ ኩናት ባድር ሰዲሩ።

ስለዝኾነ ድማ ብ629 ዓ.ም.ፈ ንከተማ መካ ምሉእ ብምሉእ ተቐጻጻርዎ። ድሕሪ ዚ ክሳብ 632 ዓ.ም.ፈ ንሃይማኖት እስልምና ኣብ ምሉእ ዓለምን ሃገራት ኣዕራብን ንኸስፋሕፋሕ ዝከኣሎ ዓዕሪ ገይሩዩ። ነቢይ መሐመድ ብ632 ዓ.ም.ፈ ካብዚ ዓለም ብሞት ተፈልዩ። ድሕሪ ሞት ነብዩ መሐመድ ካብ ዓሌት ቋሪይሽ ዝተመረፀ ኣርባዕተ ካሊፋት (መራሕቲ) ነይሮም። እዚኦም ድማ ቀዳማይ ኣቡ-በከር (632 - 634 ዓ.ም.ፈ)፣ ዑመር (634 - 644)፣ ኦማን (644 - 658)፣ ከምኡውን ዓሊ (656 - 661 ዓ.ም.ፈ) ይበሃሉ ነይሮም። እዞም ካሊፋት ዝበሃሉ መረሕቲ ንስዑዲ ዓረብያ ናብ ሓደ ዘወሃሃዱ ኣብልዕሊ ምዃኖም ሃይማኖት እስልምና ኣዕርዩ ክስፍሕፋሕ ገይሮምዮም። ብድሕሪ ነብዩ መሐመድ መረሕቲ ሃይማኖት እስልምና ዝነበሩ ምእንታን ሃይማኖት እስልምና ካብ ሃገራት ዓረብ ወፃኢ ናብዘለዉ ሃገራትን ህዝብታትን ንምግፋሕ ጂሃድ ኣዊጀም። እዚ ጂሃድ ድማ ቅዱስ ኩናት ተባሂሉ ይፍለጥ።

ስእሊ 1.5 መፅሓፍ ቅዱስ ቁርአን

ሃይማኖት እስልምና ናብ ቀርኒ ኣፍሪካ ዝተስፋሕፈሐ ብሰላማዊ መንገዲ እንትኸውን መስመር ንግዲ ተኸቲሉ ዝተኸየደዩ ነይሩ። ሙስሊም ነጋዶ ንምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እስልምና ዓብዩ ኣስተዋፅኦ ነይርዎም። ሃይማኖት እስልምና ናብ ካልኦት ሃገራት ዓለም ኣብ ማእኸላይ ምብራቕን ኣውሮፓን ከምኡውን ሰሜን ኣፍሪካ እንትስፍሕፋሕ ጂሃድ እናተኣወጀዩ ነይሩ። እዚ ሃይማኖት እስልምና ናብ ቀርኒ ኣፍሪካ እንትስፍሕፋሕ ግና ጂሃድ ኣይተኣወጀን። እዚ ምስፍሕፋሕ ሃይማኖት ብሰላማዊ መንገዲ ዝተኸየደዩ። ብፍላይ ድማ ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ኣዝዩ ሰላማውን ሕውነታውን ዝተመልኦ ኣገባብ ምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እዩ ነይሩ። ኣብዚ ሓደ ሕቶ ምልዓል ይከኣልዩ። ኣብ ሃገርናን ኣብ ቀርኒ ኣፍሪካን ምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እስልምና ሰላማዊ ዝነበረ ንምንታይዩ?

ነብዩ መሐመድን ሰዓብቲን ብዓሌት ቋሪይሽ ካብ መካ እንትስደዱ ኣብ 615 ዓ.ም.ፈ ንተወሰኑ ሰዓብቲ ብሰላምን ብቅሳነትን ናብዝነበሩላ ሃገር ኢትዮጵያ ዝነበረ መንግስቲ ኣኸሱም ኸይዶም ንኸዕቆቡ ሰዲዶም ነይሩ። ኣብቲ እዋን ዝነበረ ንጉስ ኣኸሱምውን ነዞም ሰዱዳት ሰዓብቲ

ሃይማኖት እስልምና ብሰላም ተቆቢሎ ዝግርፍሉ ቦታ ሂብዎም። ሃይማኖቶም ንከምልኹ'ውን ፈቐዱሎም። በዚ አቢሉ ድማ ሃይማኖት እስልምና ኣብ ስዑዲ ዓረብ ምስተጀመረ ናብ ሃገርና ኢትዮጵያ'ውን ኣትዩ። ነብዩ መሓመድ ኣብ ልዕሊ ዓሌት ቋሪይሽ ዓወት ምስኣረጋገፀን ናብ ከተማ መካ ምስተመለሰን ነዞም ብስደትን ዕቑባን ናብ መንግስቲ ኣኸሱም መጊኦም ዝነበሩ ሰዓብቲ ናብ ዓዶም ስዑዲ ዓረብያ ክምለሱ ተገይሩ። በዚ ግዘዚ እዞም ካብ ዝኸድዎ ስደትን ዕቑባን ዝተመለሱ ሰዓብቲ ነብዩ መሓመድ ብዝተገበረሎም ሕውነታውን ሰላማውን ኣቀባብላ ኣዝዮም ተሓገሶም ነይሮም። እዚ ኩነታት ክሳብ ሎሚ ንዘሎ ምትሕቕቕፍን ምክእኣልን ክልቲኦን ቀንዲ ሃይማኖታት መበገሲ ዝኾነዩ። ስለዚ ነብዩ መሓመድ ናብ ኢትዮጵያን መንግስቲ ኣኸሱምን ምንም ዓይነት ጂሃድ ክይካየድ ኣዚዙ።

ንጥፈት

ተምሃሮ እዚ ጉጅለ ፬ ንዝገብሮ ምይይጥ ሓጋዚ ሓበሬታ ከምዝኾነ ተረዲእኩም ዶ? እዞም ካብ ስዑድ ዓረብ ዝመፁ ቀደሞት ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ኣብ ዘመነ መንግስቲ ኣኸሱም ዝሰፈሩሉ ቦታ እንታይ ይበሃል? ኣበይ ክባቢኹን ይርከብ?

ድሕሪ ውድቀት መንግስቲ ኣኸሱም ሃይማኖት እስልምና ኣብ ቀርኒ አፍሪካ ይኹን ኣብ ሃገርና ዝስፋሕፈሐሉ ኣጋጣሚ ተፈጠሩዮ። ንምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እስልምና ኣብ ሃገራት ቀርኒ አፍሪካ መእተዊ በሪ ኾይኖም ዘገልገሉ ሰለስተ ቦታታት ኣለዉ።

ቀዳማይ ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ዝኾኑ ኣዕራብ ኣብ ቐይሕ ባሕሪ ብዝርከብ ደሴት ዳህላክ ኣቢሎም ይኣትዉ ጀሚሮም። ስለዚ ብ702 ዓ.ም.ፈ ወደብ ኣዱሊስ ተቐፃሂሮምዎ። በዚ ኣቢሎም ናብ ውሽጢ ሃገርና ምእታው እንትጅምሩ ምስ ሰዓብቲ ሃይማኖት ክርስትና ዘይምቅድዳውን ዘይምቕባልን ኣጋጣሚታት ኅለዮም ዝርኣዩ ተርእዮታት ነይሮም። ስለዚ ኣብ መፈለምታ 8^ይ ክፍለ ዘበን ኣብ ቐይሕ ባሕሪ ዝርከቡ ደሴታት ዳህላክ ኣብ ቁፅፅር ኣዕራብ ወዲቐዎ። ካብዚ ብምብጋስ ሰዓብቲ ሃይማኖታት እስልምና ዝኾኑ ኣዕራብ ሃይማኖቶም ኣብ ቆላታት ገማግም ቐይሕ ባሕርን ወሽመጥ ኤደንን አስፋሕፈሐም።

ዕዮ ጉጅለ

ካርታ መሰረት ብምግባር ሃይማኖት እስልምና ኣብ 7^{ይን} 8^{ይን} ክፍለዘበን ዝተስፋሕፈሐሎም ከባብታት ግለፁ። ጂሃድ እንታይዮ? ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያን ኣብ ቀርኒ አፍሪካን ዝነበረ ምስፍሕፋሕ ሃይማኖት እስልምና ሰላማዊ ዝነበረ ንምንታይዮ? ሃይማኖት እስልምና ኣብ ሃገራት ቀርኒ አፍሪካ መእተዊ በሪ ኾይኖም ዘገልገሉ ሰለስተ ቦታታት ብዝርዝር ግለፁ።

ካልኣይ በሪ መእተዊ ኾይኑ ዘገልገለ ኣብ ባሕሪ ወሽመጥ ኤደን ዝርከብ ወደብ ዘይላ እዩ። እዚ ንመስመር ንግዲ ሓጋዚ ዝነበረን ናብ ውሽጢ ግዝኣት ኢትዮጵያ ንምእታው ከም ዕቡቕ ኣጋጣሚ ኾይኑ የገልግል ነይሩ። ስለዚ በዚ በሪ ገይሮም ዝኣተዉ ሙስሊም ነጋዶ ኣብ ምብራቕ ሸዋ፣ ወሎ፣ ሃረርጌ፣ ባሌ፣ ኣርሲን ሃድያን ይኣትዉ ነይሮም። ብምኽንያትዚ ድማ ዝተፈላለዩ ሱልታኔታት ሙስሊም ኣብ ሸዋ፣ ይፋት፣ ዳዋሮ፣ ፈጠጋር፣ ባሊ፣ ሻርካ፣ ሃዲያ፣ ዳራን ኣርባባኒን ወዘተ ተመስሪቶም። ስለዚ ካብ ስዑድ ዓረቢያ ዝመፁ ነጋዶ ብወደብ ዘይላ ኣቢሎም ናብ

ደቡባዊ ክፍላት ኢትዮጵያ ሃይማኖቶችም ከስፋሕፍሐ ክኢሎም እየም። ድሕሪ ግዘ ድማ ኣብቲ ከባቢ ውሩያት ዝኾና እስላማዊ መንግስታት ማዕቢሊን እየን።

ብሳልሳይ በሪ ድማ ብውቅኖስ ህንዲ ኣቢሎም ብሞቃዲሾ፣ ብራሻን መርካን ኣቢሎም ናብ ሶማሊያ ብምእታው ሃይማኖት እስልምና ምስፍሕፋሕ ክኢሎምዮም። ተምሃሮ እዘን ሰለስተ በርታት መእተዊ ነጋዶ ሙስሊም ኣብ ካርታ ቀርኒ ኣፍሪካ ርክይወን። ጉጅለ ፫ን ጉጅለ ፬ን ንዝተመያየጡሎም ሓሳባት ኣብ ክፍሊ ክቐርብ ይገበር። ኣብዚ ሎሚ እዋን ንኣብነት ኣብ ከባቢ ነጋሽ እንተወሰድና ሰዓብቲ ሃይማኖታት ክርስትናን እስልምናን በዓላት ሓቢሮም የሕልፉ፣ ብዝግባእ ተኸኢኢሎም ይነብሩ፣ ይፋቐሩን ሓቢሮም ተሳንዮም መነባብረኦም የሳልጡለዉ።

ስእሊ 1.6 መስጊድ ኣልነጃሽ. (ትግራይ)

ስእሊ 1.7 ኣንዋር መስጊድ (አዲስ አበባ)

መልመዲ 1.2

ሀ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ትኸክል እንተኾይኖም ‘ሓቂ’፣ ትኸክል እንተዘይኮይኖም ድማ ‘ሓሶት’ እናበልኩም መልሲ ሃቡ።

- 1 ኢትዮጵያ ኣብ ቀርኒ ኣፍሪካ እትርከብ መበቆል ዘርኢ ወዲሰብ እያ።
- 2 ሃዳርን ኣርዲን ዝበሃሉ ኳዕቲ ኣለሻ ዘርኢ ወዲሰብ ዝተኸየደሎም ስፍራታት ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ዝርከቡ እየም።
- 3 ‘ሉሲ’ ወይድማ ‘ድንቅነሽ’ ትበሃል ኣሰረሂወት ዘርኢ ወዲሰብ ኣብ ኣርዲ ዝበሃል ቦታ ብኳዕቲ ተረኺባ።
- 4 ሃይማኖት ክርስትና ኣብ መበል ቀዳማይ ክፍለዘበን ኣብ እስያን ማእኸላይ ምብራቕን ኣብ ከባቢ ፓለስታይንን እስራኤልን ተጀሚሩ።
- 5 ስቅያትን ስደትን ሰዓብቲ እምነት ክርስትና ዘብቐፀ ኣብ እዋን ኣገዛዝኣ ንጉስ ቆስጠንጢኖስ እዩ።
- 6 ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ክልተ ኣብዝተመቐለሉ እዋን ካቶሊካዊት ቤተክርስቲያን ኣብ ግሪክ ከምኡውን ኦርቶዶክስ ክርስትና ኣብ ሮም ማእኸሎም ገይሮምዎ።
- 7 ሃይማኖት ክርስትና ብዘመነ ንጉስ ኢዛና ካብ 330 - 350 ዓ.ም.ፈ. ኣብ መንግስቲ ኣኸሱምን ህዝብን ተኣታትዩ።

ለ ነዞም ዝስዕቡ ኣብ 'ሀ' ንዘለዉ ምስ ኣብ 'ለ' ንዘለዉ ኣዛምዱ።

	'ሀ'	'ለ'
1	ሉዊስ ሌኬይን ሜሪ ሌኬይን	ሀ ታንዛንያ ዝርከብ ሸንጥሮ ኦልዱቫይ
2	ደቡብ ኣፍሪካዊ ኣናቶሚስት	ለ ኣውስትራሎፒተክስ ራሚደስ
3	ዶናልድ ጆንሰንን ማውሪስ ኢታብ ዶንሰን	ሐ ኣብ ቱኣንግ ኳዕቲ ዘካየደ ሮበርት ዳርት
4	ቲም ዋይት	መ ኣንትሮፖሎጂስት ኣብ ሰሜን ኬንያ ሃይቅ ቱርካና ኳዕትን ኣለሻን ዘካየደ
5	ሪቻርድ ሌኬይ	ሰ ሃዳር - ዓፋር - ኢትዮጵያ

1.3 ጥንታዊ መንግስታት ኢትዮጵያን ቀርኚ አፍሪካን

1.3.1 ታሪክ ግዝኣታት ጥንታዊ መንግስታት

ተምሃሮ ሃገራት ቀርኚ አፍሪካ ኣብ ንኡስ ርእሲ 1.1 ከምዝተምሃርኩም ትዝክሩ ዶ? ሃገርና ኢትዮጵያ ኣብ ክለ ቀርኚ አፍሪካ ዘለዋ ስፍራ ብዝምልከት ኣብ ካርታ እናረጸይኩም ተመያየጡ። ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያን ኣብ ቀርኚ አፍሪካን ጥንታዊ መንግስታት ከምዝነበሩ ትፈልጡ ዶ? ኣብ ቀርኚ አፍሪካ ይኹን ኣብ ዓለም ንዝነበሩ ጥንታዊ መንግስታት ንክምስረቱ መንቀሊ ምክንያት ዝኾኑ ምዕባለ ልምድታት ሕርሻን ንግድታትን ከምዝነበረ ይፍለጥ። ኣብ ጥንቲ እዋን ኣብ ከባቢ ቀርኚ አፍሪካ ብዙሓት ሓያልቲ መንግስታት ነይሮምዮም። ስለዚ ኣብ ከባቢ ቀይሕ ባሕሪ ሓዲሉ ይጋፋሕ ዝነበረ ምንቅስቓስ ንግድን ኣብ ውሽጢ ሃገራት ከባቢ ቀርኚ አፍሪካ ማዕቢሎም ዝነበሩ ዝተፈላለዩ ልምድታት ሕርሻን ተዳሚሮም ብዙሓት ጥንታዊ መንግስታት ኣብ ቀርኚ አፍሪካ ክፍጠሩ ገይሮም እዮም። ካብዚኦም ውሽጢ እዞም ዝስዕቡ ጥንታዊ መንግስታት ኣብ ቀርኚ አፍሪካን ኣብ ሃገርናን ነይሮም እዮም።

- ፑንትን ደኣማትን
- ኣክሱም
- ዛጉዌ
- ብሱልጣን ዝምርሑ ግዝኣታት
- ሙስሊም
- ወላይታ
- ዳሞት
- ኢናርያ
- ካፋ

ተምሃሮ እዞም ኣብ ላዕሊ ዝተጠቐሱ ኣብ ቀርኚ አፍሪካ ዝነበሩ ጥንታዊ መንግስታት ካብዚ ንታሕቲ ከምዝስዕቡ ብዝርዝር ተገሊጾም ኣለዉ።

ሀ. ጥንታዊ መንግስቲ ፑንትን ደኣማትን

ተምሃሮ ጥንታዊ ግዝኣት መሬት ፑንት ኣበይ ከባቢ ይርከብ ከምዝነበረ ትፈልጡ ዶ? **ግዝኣት መሬት ፑንት** ካብ ጥንታዊት ግብፂ ንኣንፊት ደቡብ ኣብ ዝርከብ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ ዝነበረ እዩ። ጥንታዊ ግዝኣት መሬት ፑንት ኣብ ሰሜናዊ ምብራቕ ኣፍሪካ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ ካብ ሰሜናዊ ጫፍ ወደብ ሱዋኪን ናብ ደቡባዊ ጫፍ ንርዱፋይ

ዝርከብ እዩ ነይሩ። ፎርኦናት ጥንታዊ ግብፂ ካብ ሃገረ ግብፂ ንኣንፊት ደቡብ ዝርከብ መሬት ብምልኡ መሬት ፑንት እናበሉ ይፅውዕዎ ነይሮም። መንግስቲ ጥንታዊ መሬት ፑንት 3000 ዓመታት ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ጀሚሩ ዝነበረን ኣብ ታሪክ ቀርኒ ኣፍሪካን ሰሜናዊ ምብራቕ ኣፍሪካን ንፊለማ እዋን ብሰነድ ተመዝጊቡ ዝርከብ ፈላግይ ጥንታዊ መንግስቲ እዩ። ነበርቲ ግዝኣት መሬት ፑንት “ሃበሻት” እናተብሃሉ ይፍለጡ ነይሮም። ግዝኣት መሬት ጥንታዊት ፑንት ብምህርቲ ቅመማ ቅመምን ምግብታትን ዝፍለጥ ነይሩ። ፎርኦናት ግብፂ ብቐይሕ ባሕርን ሸንጥሮ ሩባ ኣባይን ገይሮም ንግዲ ሸቐጣት የካይዱ ነይሮም። ፎርኦናት ግብፂ ካብ ግዝኣት ፑንት ቅመማ ቅመም፣ ምግብታት፣ እንሰሳት፣ ማእድናትን ዕጣናትን የምፅኡ ነይሮም። ጥንታዊ መንግስቲ ፑንት ሎሚ ኣብዝርከባ ሃገራት ሱዳን፣ ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ጂቡቲን ሰሜናዊ ሶማሊያን ገማግም ባሕር ተኸቲሉ ዝተመስረተ ጥንታዊ መንግስቲ ከምዝነበረ ኣብዝሰዕብ ካርታ ምርኣይ ይክኣል።

ስለዚ ተምሃሮ ግዝኣት መሬት ፑንት ኣበይ ከምዝርከብን ካበይ ናበይ ተዘርጊሑ ከምዝነበረን ኣብዝሰዕብ ካርታ ተመልከቱ።

ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት፡ ካብ ጥንታዊ መንግስቲ ፑንት ስዒቡ ኣብ ሰሜናዊ ምብራቕ ኣፍሪካ ይርከብ ዝነበረ ድማ ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ዝበሃል እዩ። ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ኣብ መወዳእታ ሓሙሻይ ክፍለ ዘበናት ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ዝነበረ ህዝብን መንግስትን እዩ። 500 ዓመታት ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ኣብ ዝነበረ እዋን ማለትዮ። እዚ ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ኣብ ናይ ሎሚ ከባቢ ደቡባዊ ኤርትራን ሰሜናዊ ትግራይን እዩ ነይሩ። ቀንዲ ወደብ ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት “**ኣዳ-ሊሰ**” እያ ነይራ። ዝተወሰኑ ነገሳታት ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ኣብ ደቡብ ዓረብያ ይጥቀሙሉ ዝነበሩ ፖለቲካውን ሃይማኖታውን ስመ ንግስና “መ-ካሪብ” ዝበሃል ነይርዎም። እዚ ድማ ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ምስ ደቡብ ዓረብያ ዝተፈላለዩ ዝምድናታትን ርክባት ከምዝነበሮም የመልክት። መንግስታዊ ምልክት ኣርማ ደኣማት “ዋልያ ኣይቤክስ” ነይሩ። ህዝብን መንግስትን ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ናይ ባዕሎም ዝኾነ ቋንቋን ዕሑፍን ነይርዎም። እዋ ተምሃሮ ጥንታዊ መንግስቲ ግዝኣት መሬት ፑንትን ደኣማትን ኣበይ ከባቢ ከምዝነበሩ ተረዲእኹም ዶ?

ካርታ 1.8 ግዝአትን መሬትን ፑንትን ደአማት ዘርእይ ካርታ ጥንታዊት ኢትዮጵያ

ለ. ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም

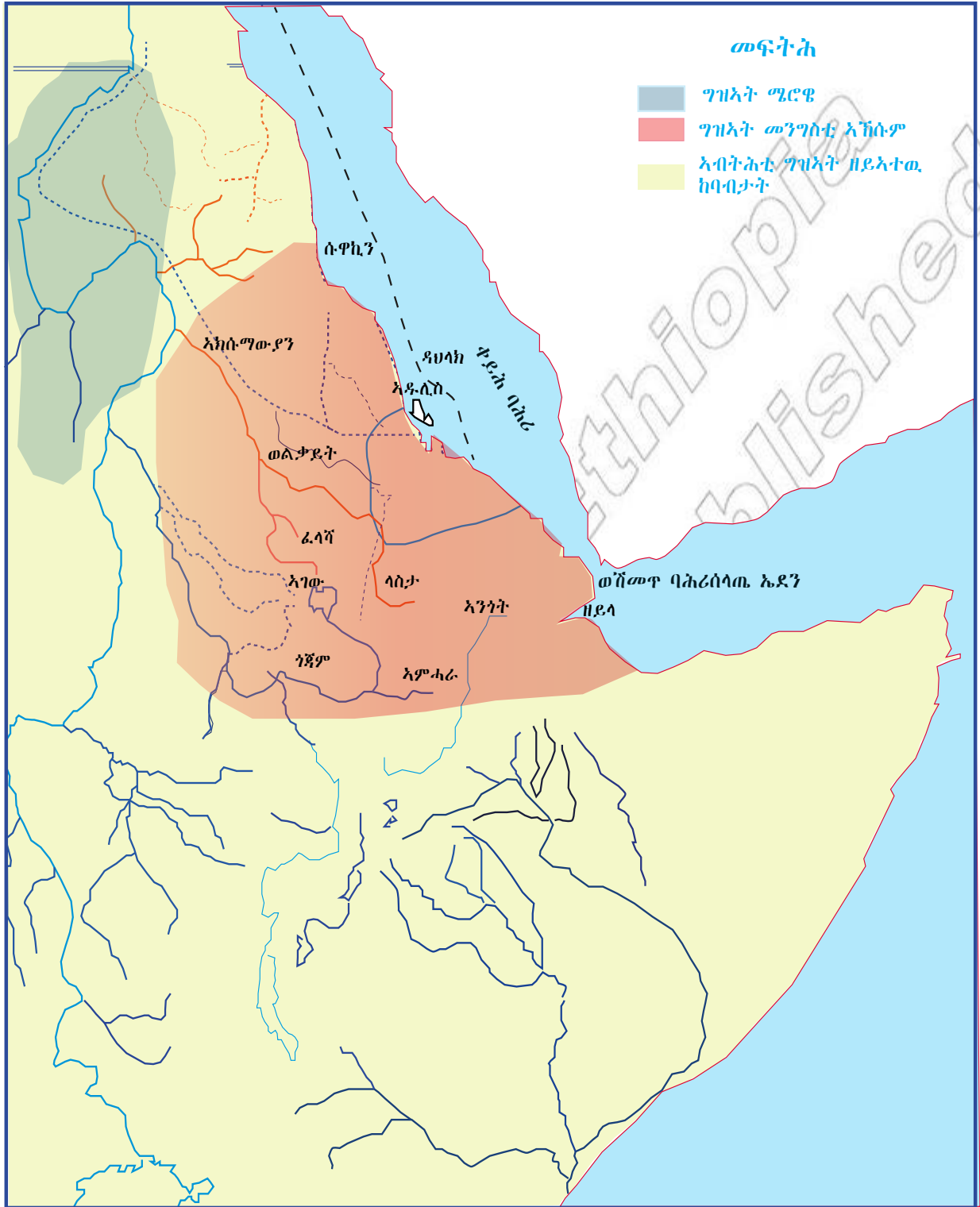
ፈላማይ ግዝአት ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ኣብ ከባቢ በረኽቲ ቦታታት ሰሜናዊ ክፋል ሃገርና ዝነበረ እንትኸውን ደሓር ግና ኣብ ከባቢ ቀይሕ ባሕርን ቀርኒ አፍሪካን ውሩይን ሓያልን ዝነበረ ጥንታዊ መንግስቲ ሃገርና ክኸውን በቑዑ እዩ። ስለዚ ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ናብ ዝለዓለ ፖለቲካውን ንግዳውን ከምኡውን ዲፕሎማሲያዊ ዝምድና ዘለዎ ብርኪ ዕብዮት ምስበፅሖ ንኣንፈት ደቡብ ክሳብ ሰሜናዊ ሸዋ፣ ንኣንፈት ምብራቕ ክሳብ ገማግም ቀይሕ ባሕር፣ ንኣንፈት

ሰሜን ድማ ኣብዚ ሎሚ እዋን ኤርትራ ንትባሃል ሃገር ሓዊሱ፣ ከምኡውን ንኣንፈት ምዕራብ ክሳብ ሩባ ኣባይን ናይልን ዘካለለ ነይሩ። ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ክሳብ መበል 9^ኛ ክፍለዘበን ኣብ ከባቢ ቀይሕ ባሕርን ቀርኒ ኣፍሪካን ሓያልን ውሩይን ዝበሃል እዩ ነይሩ። መንግስቲ ኣኸሱም ብቴክኖሎጂ ኢደ ጥበብ ኣዝዩ ዝፍለጥ ነይሩ። ስለዚ ኣዝዮም ዝነኣዱን ዝድነቑን ሓውልትታት፣ ኣብያተ መንግስቲ፣ ስራሕቲ ሸኽላ ዝኾኑ ዝተፈላለዩ ዓታሩ፣ ካብ ብሩርን መዳብን ነሃስን ዝሰርሑ ዝተፈላለዩ ሳናቲም፣ ቅርፃ ቅርፅታትን ወዘተ ነይሮም። ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ዓለምለኻዊ ንግዲ ብምክያድ ኣዝዩ ዝፍለጥ ነይሩ። ነገሳታት ኣኸሱም ብህንዲ ውቅያኖስ ክሳብ ህንዲ፣ ኣብ ከባቢ ቀይሕ ባሕር ክሳብ ደቡብ ዓረቢያ፣ ኣብ ሜዲቴራንያን ባሕርን ሃገራት ኣውሮፓን (ንኣብነት ግሪክን ሮምን) ከምኡውን ናብ ግብፅን ሱዳንን ዝምድናታት ንግዲ ዝተፈላለዩ ሸቐጣት፣ ርክባት ዲፕሎማሲን ወፃኢ ጉዳያትን ነይርዎም። ስለዚ ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ነዞም ኣብ ላዕሊ ዝተጠቐሱ ስራሕቲ ዝጥቀሙሎም ኣርባዕተ ወደባትን በርታት ባሕርን ነይሮምዎ። እዚኦም ንዓለምለኽ ርክባት፣ ዝምድናታትን ስራሕቲ ንግድን ይጥቀሙሎም ዝነበሩ ወደባትን በርታት ባሕርን ኣዱሊስ፣ ዲኢረ (ራስ ሲያን)፣ ኣገሊት (ዘይላ)፣ ከምኡውን በርበራ ዝበሃሉ እዮም ነይሮም። ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ካብ ወርቂ፣ ብሪ፣ መዳብን ነሃስን ዝተሰርሑ ዝተፈላለዩ ሳናቲም ነይረዎም። ስለዚ ዓለምለኻዊ ንግድን ንግዲ ውሽጢ ዓድን ተደሚሮም ንጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ፍልፍል ሃፍቲ ኸይኖም ኣገልጊሎም እዮም።

መንግስቲ ኣኸሱም ኣብ ዝለዓለ ፖለቲካውን ወተሃደራውን ሓይሊ ኣብዝነበሮ ኣብ መበል 6^ኛ ክፍለዘበን ብዘበነ ሃፀይ ካሌብ ክሳብ ደቡባዊ ዓረቢያ ይገዝኡን የመሓድሩን ነይሮም። ይኹን ደኣምበር ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ድሕሪ 7^ኛ ክፍለዘበን ብመዳይ ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያውን ወተሃደራዊ ሓይሊ እናተዳኸመ ስለዝመፀ ኣብ መበል 10^ኛ ክፍለዘበን ህልውናኪ መንግስቲ ኣብቂዑ። ቀንዲ ምክንያት ውድቀት ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም እዞም ዝስዕቡ እዮም፡

- ✓ ድሕሪ ሃይማኖት እስልምና እናጎልበተ ምምፃእ መራሕቲ ሃይማኖት እስልምናን ነገሳታት ደቡብ ዓረቢያን መስመር ንግዲ ቀይሕ ባሕር ንምቁፅፃር ናብ ንሕንሕ ምእታዎም፤
- ✓ ብምክንያት ኣብ ከባቢ ቀይሕ ባሕር መስመር ንግዲ ንምቁፅፃር ካብ ስዑድ ዓረቢያ ዝተልዓለ ንሕንሕ ወደብ ኣዱሊስ ኣብ ትሕቲ ኣዕራብ ስለዝወደቐት፤
- ✓ ኣዕራብ ንወደብ ኣዱሊስ ስለዝተቐፃፀሩ ብዚ ኣቢሉ ይካየድ ዝነበረ ዓለምለኻዊ ንግዲ ብምድኻሙን ካብዚ ይርከብ ዝነበረ እቶት ብምትራፉውን ኢኮኖሚያዊ ዓቕሚኪ መንግስቲ ኣፀርዩ ስለተዳኸመ፤
- ✓ ብምክንያት እዞም ኣብ ላዕሊ ዝተሓበሩ ወተሃደራዊ ሓይሊ መንግስቲ ስለተዳኸመ ካብ ወፃኢ ዝመፀ ወራራት ይኹን ኣብ ውሽጢ ዓዲ ዝለዓሉ ዓመፃት ንምክልኻል ዘኸእል ዓቕሚ ምስኣን፤
- ✓ ስለዚ ኣብ ሰሜናዊ ክፋል ካብ ቤጃውያን ዝተልዓለ ዓመፅን ኣብ ደቡባዊ ክፋል ድማ ካብ ኣገው ዝተልዓለ ዓመፅን ወራርን ምምካት ብዘይምክኣል እዩ።

መንግስቲ ኣኸሱም ካብ ኣብ 1150 ዓ.ም.ፈ ምሉእ ብምሉእ ዓንዩ ካብ ኣገው ብዝመፀ ካለእ ስርወ ንግስና ተተኪኡ። ተምሃሮ ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ዝነበረሉ ከባብን ምስ ጎረባብቲ ሃገራት ዝነበሮ ዝምድና ብዝምልከት ነዚ ዝስዕብ ካርታ መሰረት ገይርኩም ተመያየጡ።

ካርታ 1.9 ካርታ ግዝአት ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም

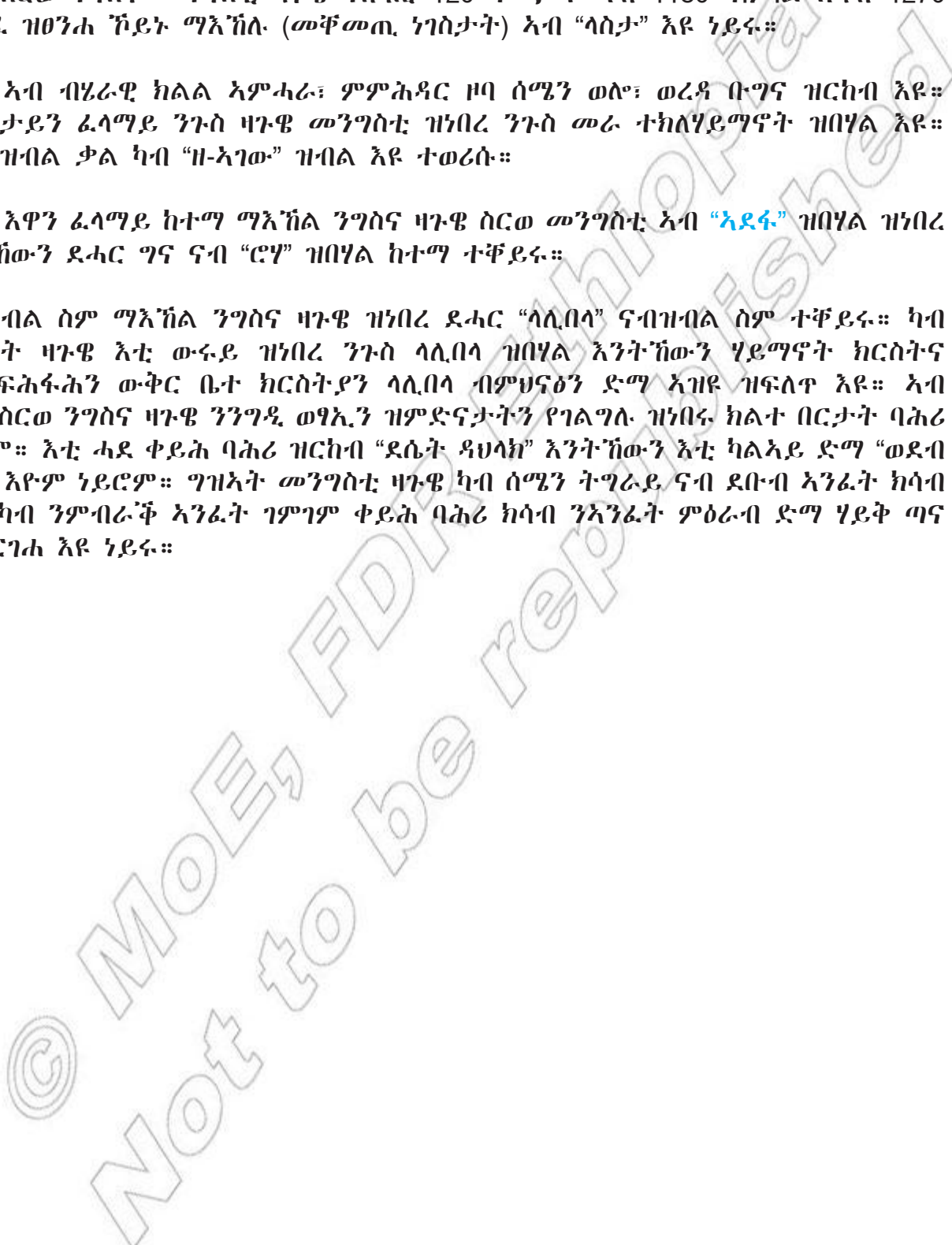
ሐ. ዛጉዌ ስርወ መንግስት

ድሕሪ ውድቀት መንግስት አኸሱም ስዲቡ አብ ሃገርና ዝነበረ መንግስት ስርወ ንግስና ዛጉዌ እዩ። ስርወ ንግስና መንግስት ዛጉዌ ንከባቢ 120 ዓመታት ካብ 1150 ዓ.ም.ፊ. ክሳብ 1270 ዓ.ም.ፊ. ዝፀንሐ ኾይኑ ማእኸሉ (መቐመጢ ነገስታት) አብ “ላስታ” እዩ ነይሩ።

ላስታ አብ ብሄራዊ ክልል አምሓራ፣ ምምሕዳር ዞባ ሰሜን ወሎ፣ ወረዳ ቡግና ዝርከብ እዩ። መስራታይን ፈላማይ ንጉስ ዛጉዌ መንግስት ዝነበረ ንጉስ መራ ተክለሃይማኖት ዝበሃል እዩ። ዛጉዌ ዝብል ቃል ካብ “ዙ-አገው” ዝብል እዩ ተወሪሱ።

አብዚ እዋን ፈላማይ ከተማ ማእኸል ንግስና ዛጉዌ ስርወ መንግስት አብ “አደሩ” ዝበሃል ዝነበረ እንትኸውን ደሓር ግና ናብ “ሮሃ” ዝበሃል ከተማ ተቐይሩ።

ሮሃ ዝብል ስም ማእኸል ንግስና ዛጉዌ ዝነበረ ደሓር “ላሊበላ” ናብዝብል ስም ተቐይሩ። ካብ ነገስታት ዛጉዌ እቲ ውሩይ ዝነበረ ንጉስ ላሊበላ ዝበሃል እንትኸውን ሃይማኖት ክርስትና ብምስፍሕፋሕን ውቅር ቤተ ክርስትያን ላሊበላ ብምህናፅን ድማ አዝዩ ዝፍለጥ እዩ። አብ እዋን ስርወ ንግስና ዛጉዌ ንንግዲ ወፃኢን ዝምድናታትን የገልግሉ ዝነበሩ ክልተ በርታት ባሕሪ ነይሮም። እቲ ሓደ ቀይሕ ባሕሪ ዝርከብ “ደሴት ዳህላክ” እንትኸውን እቲ ካልኣይ ድማ “ወደብ ዘይላ” እዮም ነይሮም። ግዝአት መንግስት ዛጉዌ ካብ ሰሜን ትግራይ ናብ ደቡብ አንፈት ክሳብ ሸዋን ካብ ንምብራቕ አንፈት ገምገም ቀይሕ ባሕሪ ክሳብ ንአንፈት ምዕራብ ድማ ሃይቅ ጣና ዝተዘርገሐ እዩ ነይሩ።

- ድሕሪ ንጉስ ላሊበላ ዝነበሩ ነገስታትን መራሕትን ኣብ ሞንጎኦም ዝነበረ ሓያል ፖለቲካዊ ንሕንሕ ንግስና ዝጥቀስ እንትኸውን ኣብ ክንዲ ብሰላማዊ መንገዲ ምትክካእ ንግስና ምክያድ ብኩናትን ሓይልን ይካየድ ምንባሩ፤
- ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ካብ ኣገው ብምንባሩን ኣገው ድማ ኩሻዊ ዘርኢ ብምኻኛም እዚ መንግስቲ ሴማዊ መሰረት ስለዘይነበሮ ካብ ትግራይን ኣምሓራን ተቋውሞ ይገጥም ነይሩ። መረሕቲ ሃይማኖት ክርስትና ካብ ኣኸሱምልን ደብረ ዳሞን ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ካብ ሰለሞናዊ ብዘይምኻኑ ይቀወሙ ምንባሮም ውሽጣዊ ንሕንሕ ሓይሉ ምንባሩ ቅሳነት ተሳኢኑ፤
- ነገስታት ዛጉዌ ኣብ ክንዲ ወተሃደራዊ ዓቕሞም ዘሓይሉ ናብ ሃይማኖታዊ ራሕትን ምግፋሕ ሃይማኖት ክርስትና ዘድሃቡ ብምንባሮም እዮም።

መ. ብሱልጣኔት ዝምራሕ ግዝኣት ሙስሊም

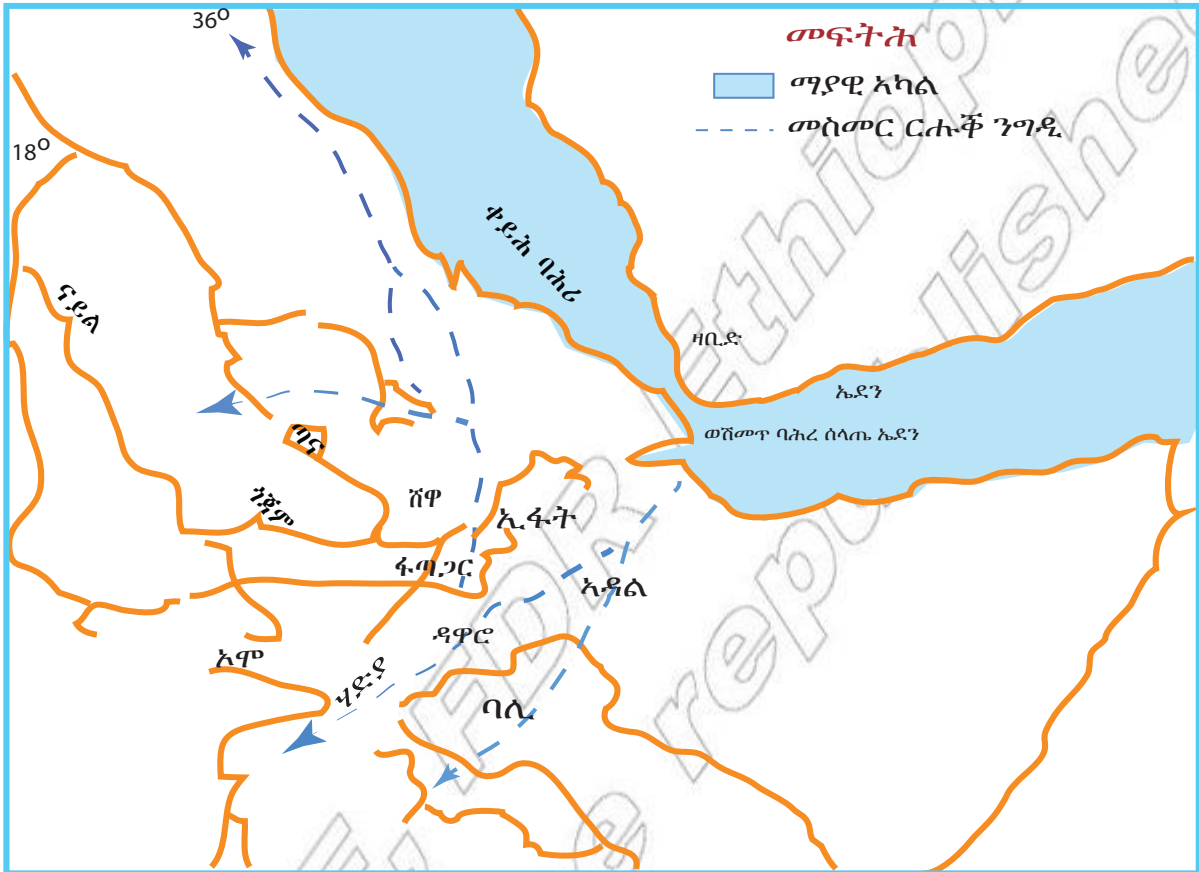
ሃይማኖት እስልምና ኣብ ደቡብ ዓረቢያ ምስጀመሪ ካብ 9^ኛ ክፍለ ዘበን ጀሚሩ ብወደብ ዘይላ ቀርኒ ኣፍሪካ ኣቢሉ ናብ ምብራቕን ደቡባዊ ምብራቕን ሃገርና ይኣትው ነይሩ። ስለዚ ኣብዚ ከባቢ ንምትእትታው ሃይማኖት እስልምና ተኸቲሉ ዝተፈላለዩ ሙስሊም ሱልጣኔታት ይምስረቱ ነይሮም። ሙስሊም ሱልጣኔት ዝበሃሉ ብመራሕቲ ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ዝምራሕን ዝመሓደርን መንግስቲ ዝምልከት እዩ። ገዛእቶምን መራሕቶምን “ሱልጣን” ተባሂሎም ስም ንግስና ይወሃቦም ስለዝነበረ ካብዚ ስም ማእርግ “ሱልጣኔት” ዝብል ብልሙድ መጻኡ።

ስለዚ ሙስሊም ሱልጣኔት እንትበሃል በዞም ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ይመሓደሩ ንዝነበሩ ግዝኣትን መንግስትን ሙስሊም መፀውዒ ተገይሩ ዝተወሰደ እዩ። ካብዞም ሙስሊም ሱልጣኔት ዝበሃሉ ውሽጢ እቶም ውሑዳት ኣብ ሸዋ፣ ኢፋት፣ ኣዳል፣ ፋጣጋር፣ ዳዋሮ፣ ባሊ፣ ሃድያ ወዘተ ዝበሃሉ ይርከብዎም። እዞም ዝተፈላለዩ ሙስሊም ሱልጣኔታት ኣብ ዝተፈላለዩ ታሪካዊ እዋናት ዝተመስረቱን ዝነበሩን ስለዝኾኑ ነናይ ባዕሎም ትርጉም ነይርዎም። ንኣብነት ሙስሊም ሱልጣኔት ሸዋ ኣብ 896 ዓ.ም.ፊ ዝተመስረተ እንትኸውን ብ1285 ዓ.ም.ፊ ብሙስሊም ሱልጣኔት ኢፋት ተዓብሊሉ። ሙስሊም ሱልጣኔት ሸዋ ካብ ስዑድ ዓረብያ ብዝመፀ ስርወ ነገስቲ “ማኩዚማይት” ዝተመስረተ እዩ። ማእኸል ርእሰ ከተማ ሙስሊም ሱልጣኔት ሸዋ ኣብ “ዋላላህ” ዝበሃል እዩ ነይሩ።

ሙስሊም ሱልጣኔት ኢፋት ድማ ኣብ መበል 13 ክፍለ ዘበን ብስርወ ነገስቲ “ዋላዝማ” ዝበሃል ዝተመስረተ እዩ። ሱልጣኔት ኢፋት መስመር ንግዲ ዘይላ ይቆፃፀር ስለዝነበረ ሃፍታም መንግስቲ እዩ ነይሩ። ሱልጣኔት ኢፋት ብ1332 ዓ.ም.ፊ ብሃፀይ ዓምደዕዮን ምስተወረረ ኣብ ትሕቲ ክርስትያን መንግስቲ ሰሜን ወዲቐ። ኣብ ከባቢ “ቡልጋ”ን “ሸንኮራ”ን ድማ ማእኸል ንግስናን ምምሕዳርን ዝነበሮ ሱልጣኔት ፊጠጋር ዝበሃል ኣብ መበል 13 ክፍለዘበን ዝተመስረተ ነይሩ። ሙስሊም ሱልጣኔት ኣዳል ዝበሃል ድማ ካብ 1420 - 1560 ኣብ ከባቢ ደጉዓ ሃረርኔ ዝነበረ ኾይኑ ብኣንፊት ሰሜናዊ ምዕራብ ሶማል፣ ንደቡብ ጂቡቲን ሶማሊያን ዘካለለ ኣብ ኦሮሚያን ዓፋርን ዝነበረ እዩ። ኣብ መበል 16 ክፍለ ዘበን ሓያል ሱልጣን መንግስቲ ዝነበረን ብዋላዝማ ይመሓደርን ዝነበረውን እዩ።

ኢኮኖሚያዊ መሰረት እዞም ሙስሊም ሱልጣኔት ኣብ ሕርሻን ነዊሕ ጉዕዞ ዝኸየደሉ ንግድን እዮም ነይሮም። ካብዞም ዝተጠቐሱ ሙስሊም ሱልጣኔታት እቲ ውሩይን ሓያልን ዝነበረን ካብ

ውሽጢ ዓዲ ናብ ወደብ ዘይላ ዝበፅሖ ነዊሕ ጉዕዞ መስመር ንግዲ ይቆግፀር ዝነበረ ሙስሊም ሱልጣኔት ኢፋት ዝበሃል እዩ። ኣብ እዋን ማእኸይ ዘበን ዝነበሩ ንጉስ ኣምደዕዮን (ካብ 1314 - 1344 ዓ.ም.ፈ.) ኣብ ሰሜናዊ ብራኽ ዝነበረ ክርስትያናዊ መንግስቲ ነዞም ሙስሊም ሱልጣኔታት ኣዳኸምዎም ነይሩ። ደሓር ግና ድሕሪ ምምስራት ሙስሊም ሱልጣኔት ኣዳልን ወራር ኣሕመድ ግራኝን ስዒቡ እዞም ሙስሊም ሱልጣኔታት ዝበሃሉ ብምልኦም ክሕይሉ ክኢሎም እዮም።

ካርታ 1.11 ካርታ ግዝኣት ሙስሊም ሱልጣኔት ማእኸላይ ዘመን

ሰ. ኣብ ማእኸላይ ዘበን ብደቡብን ማእኸላይን ኢትዮጵያ ዝነበሩ ህዝብታትን መንግስታትን

ኣብ እዋን ማእኸላይ ዘበን ኣብ ደቡብን ማእኸላይን ኢትዮጵያ ዝተፈላለዩ መንግስታትን ህዝብታትን ነይሮም እዮም። እዞም ህዝብታትን መንግስታትን ሰዓብቲ ክርስትና ወይድማ እስልምና ሃይማኖት ኣይነበሩን። ብኸምዚ መልክዕ ካብዝነበሩ መንግስታትን ህዝብታትን ውሽጢ ወላይታ፣ ዳዋት፣ ኢናርያን ካፋን ዝበሃሉ ይርከብዎም።

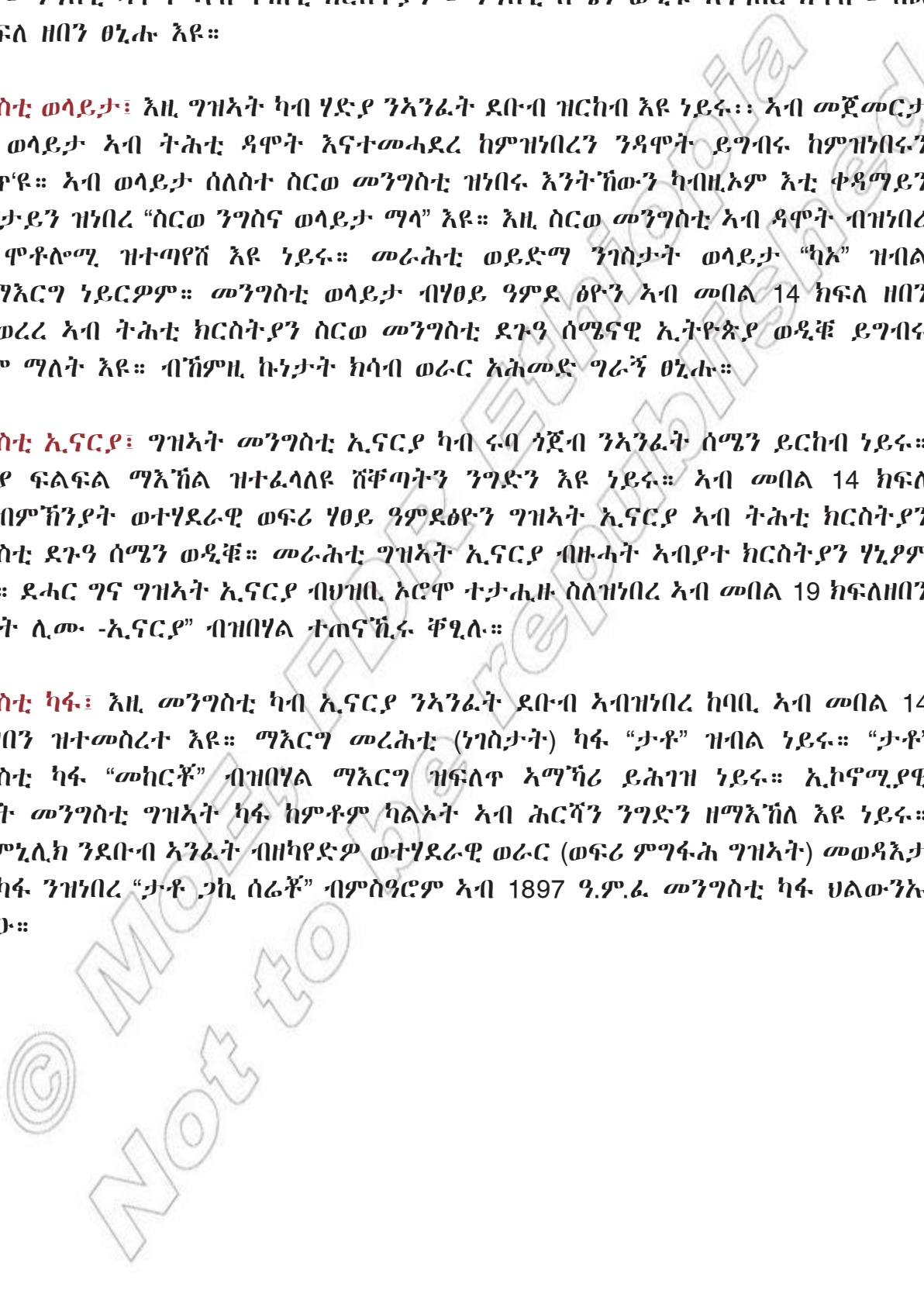
መንግስቲ ዳዋት፣ ዳዋት ዝበሃል ህዝብን መንግስትን ካብ 5^ይ ክፍለ ዘበን ጀሚሩ ዝነበረን ነዊሕ ዕድመ ዝፀንሐን እዩ። ግዝኣት ዳዋት ዝበሃል ካብ ፍባ ኣባይ ንደቡብ ኣንፈት፣ ካብ ፍባ ኣዋሽ ንምዕራብ ኣንፈት፣ ካብ ዲዴሳ ፍባ ንምብራቕ ኣንፈት፣ ካብ ሃድያ ድማ ንኣንፈት ምዕራብ ገፊሕ ግዝኣት ዝነበሮ ኣብ ምዕራብን ደቡብ ምዕራብን ኢትዮጵያ ዝነበረ እዩ። ዳዋት

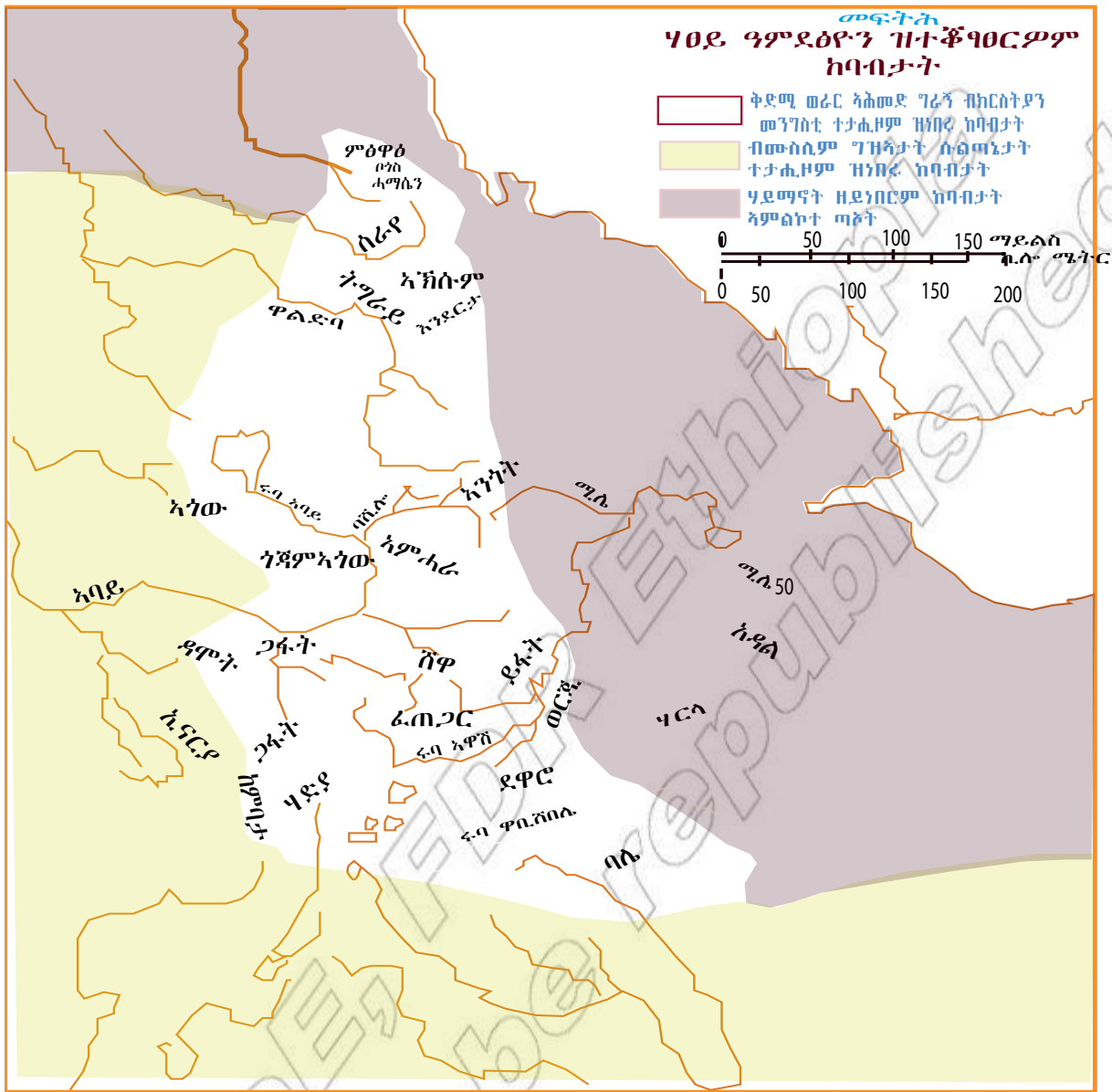
ኣብ ዝለዓለ ፖለቲካውን ወተሃደራውን ሓይሊ ዝነበራን ብኢኮኖሚውን ዝሓየለትን ዝነበረትሉ እዋን ኣብ እዋን ንጉስ ሞቶሎሚ ዝበሃል ነይሩ። ብ1316 ዓ.ም.ፈ ሃፀይ ዓምደፅዮን ብዘካየድዎ ወራር መንግስቲ ዳሞት ኣብ ትሕቲ ክርስትያን መንግስቲ ሰሜን ወዲቐ እናገበረ ክሳብ መበል 16 ክፍለ ዘበን ፀኒሑ እዩ።

መንግስቲ ወላይታ፡ እዚ ግዝኣት ካብ ሃድያ ንኣንፊት ደቡብ ዝርከብ እዩ ነይሩ። ኣብ መጀመርታ ህዝቢ ወላይታ ኣብ ትሕቲ ዳሞት እናተመሓደረ ከምዝነበረን ንዳሞት ይግብሩ ከምዝነበሩን ይፍለጥዮ። ኣብ ወላይታ ሰለስተ ስርወ መንግስቲ ዝነበሩ እንትኸውን ካብዚኣም እቲ ቀዳማይን መስራታይን ዝነበረ “ስርወ ንግስና ወላይታ ማላ” እዩ። እዚ ስርወ መንግስቲ ኣብ ዳሞት ብዝነበረ ንጉስ ሞቶሎሚ ዝተጣየሸ እዩ ነይሩ። መራሕቲ ወይድማ ንገስታት ወላይታ “ካኦ” ዝብል ስም ማእርግ ነይርዎም። መንግስቲ ወላይታ ብሃፀይ ዓምደ ፅዮን ኣብ መበል 14 ክፍለ ዘበን ምስተወረረ ኣብ ትሕቲ ክርስትያን ስርወ መንግስቲ ደጉዓ ሰሜናዊ ኢትዮጵያ ወዲቐ ይግብሩ ነይሮም ማለት እዩ። ብኸምዚ ኩነታት ክሳብ ወራር ኣሕመድ ግራኝ ፀኒሑ።

መንግስቲ ኢናርያ፡ ግዝኣት መንግስቲ ኢናርያ ካብ ሩባ ጎጀብ ንኣንፊት ሰሜን ይርከብ ነይሩ። ኢናርያ ፍልፍል ማእኸል ዝተፈላለዩ ሸቐጣትን ንግድን እዩ ነይሩ። ኣብ መበል 14 ክፍለ ዘበን ብምኸንያት ወተሃደራዊ ወፍሪ ሃፀይ ዓምደፅዮን ግዝኣት ኢናርያ ኣብ ትሕቲ ክርስትያን መንግስቲ ደጉዓ ሰሜን ወዲቐ። መራሕቲ ግዝኣት ኢናርያ ብዙሓት ኣብያተ ክርስትያን ሃኒዖም እዮም። ደሓር ግና ግዝኣት ኢናርያ ብህዝቢ ኦሮሞ ተታሒዞ ስለዝነበረ ኣብ መበል 19 ክፍለዘበን “ግዝኣት ሊሙ -ኢናርያ” ብዝበሃል ተጠናኸሩ ቐጸሉ።

መንግስቲ ካፋ፡ እዚ መንግስቲ ካብ ኢናርያ ንኣንፊት ደቡብ ኣብዝነበረ ከባቢ ኣብ መበል 14 ክፍለዘበን ዝተመሰረተ እዩ። ማእርግ መረሕቲ (ነገስታት) ካፋ “ታቶ” ዝብል ነይሩ። “ታቶ” መንግስቲ ካፋ “መከርኛ” ብዝበሃል ማእርግ ዝፍለጥ ኣማኻሪ ይሕገዝ ነይሩ። ኢኮኖሚያዊ መሰረት መንግስቲ ግዝኣት ካፋ ከምቶም ካልኦት ኣብ ሕርሻን ንግድን ዘማእኸለ እዩ ነይሩ። ሃፀይ ምኒሊክ ንደቡብ ኣንፊት ብዘካየድዎ ወተሃደራዊ ወራር (ወፍሪ ምግፋሕ ግዝኣት) መወዳእታ ንጉስ ካፋ ንዝነበረ “ታቶ ኃኪ ሰፊኛ” ብምስዓሮም ኣብ 1897 ዓ.ም.ፈ መንግስቲ ካፋ ህልውንኡ ኣብቂፀ።

ካርታ 1.12 ካርታ ማእኸላይ ዘበን መንግስታት ደቡብን ምዕራብን ኢትዮጵያ

እሞ ተምሃሮ ኣብ ጥንታውን ማእኸላይን ዘበናት ኢትዮጵያ ኣብ ሰሜናዊ ክፋል ሃገርና ይኹን ኣብ ማእኸላይ፣ ምብራቕ፣ ደቡብ ምብራቕ፣ ምዕራብ፣ ደቡብ ምዕራብን ደቡብን ክፋል ሃገርና ዝተፈላለዩ መንግስታት ከምዝነበሩ ተረዲእኹም ደ? ሙስሊም ሰልጣኔትን ሙስሊም ዘይኮኑውን መንግስታት ከምዝነበሩ ተረዲእኹም ደ? ኣብ ሓዲ እዋን ሓየልቲ ዝነበሩ ኣብ ካሊእ እዋን ድማ ህልውንኦም እንተብቐዕ ከ ተገንዚብኩም ደ? እምበኣርክስ ብጉጅለ ኾይንኩም ነዞም ዝተገለጹ ደጊምኩም ርክይዎም።

መልመዳ 1.3

ሀ ነዘም ዝሰዕቡ ምሉእ ሓሳባት ትኽክል እንተኾይኖም “ሓቂ” ትኽክል እንተዘይኾይኖም ድማ “ሓሶት” እናበልኩም መልሱ።

- 1 ንውድቀት ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ምኽንያታት ካብዝኾኑ ውሽጢ ዓመፅ ቤጃውያንን ወራር ዓሌት ኣገውን ዝጥቀሱ እዮም።
- 2 ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ውሩይን ሓያልን ዝነበሮ እዋን ኣብ መበል 9ይን 10ይን ክፍለዘበናት ነይሩ።
- 3 ኣብ ላስታ ዝነበረ ስርወ መንግስቲ ሳታራ ምስወደቐ ብመንግስቲ ኣኸሱም ተተኪኡ።
- 4 ስመ ማእርግ መረሕቲ (ነገስታት) ወላይታ “ካኦ” ዝብል ነይሩ።
- 5 ስመ ማእርግ መረሕቲ (ነገስታት) ካፋ “ታቶ” ዝብል ነይሩ።
- 6 ኢኮኖሚያዊ መሰረት መንግስቲ ካፋ ኣብ ንግድን ሕርሻን ዝተመሰረተ ነይሩ።
- 7 ውሩይ ንጉስ ስርወ ንግስና ሳታራ መንግስቲ ንጉስ ካሌብ ዝበሃል ነይሩ።
- 8 ሙስሊም ሱልጣኔት ኣዳል ኣብ ብራኽ ደጉዓ ምብራቕ ሸዋ ዝተመሰረተ ነይሩ።

ለ ኣብ ትሕቲ “ሀ” ንዘለዉ ምስ ኣብ ትሕቲ “ለ” ዘለዉ ኣዛምድ።

ሀ	ለ
1 ደኣማት	ሀ ሃፀይ ዓምደፅዮን (1314 - 1344)
2 መሬት ፑንት	ለ ሱልጣኔት ሸዋ
3 ስርወ ንግስና ሳታራ	ሐ ካብ ሩባ ኅጀብ ንኣንፊት ሰሜን ዝነበረ
4 ጥንታዊት መንግስቲ ኣኸሱም	መ ታቶ ጋኪ ሴሮቾ
5 ክርስቲያን ንጉስ ደጉዓ ኢትዮጵያ	ሰ ሓበሻት
6 ሙስሊም ሱልጣኔት ፈጣጋር	ረ 500 ዓመታት ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ
7 ፈላማይ ሙስሊም ሱልጣኔት	ሸ ንጉስ ላሊበላ
8 ሙስሊም ሱልጣኔት ኢፋት	ቀ ወደባት ኣዱሊስ፣ ዘይላን በርበራን
9 ንጉስ መንግስቲ ካፋ	በ ኣብ ከባቢ ቡልጋን ሸንኮራን ዝነበረ
10 መንግስቲ ኢናርያ	ተ ስርወ መንግስቲ ወላዝማ ብ1332 ኣብቂዑ

1.3.2 ታሪካውን ፖለቲካውን ዓወታት

ተምሃሮ ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ዝተፈላለዩ መንግስታት ስለዝነበሩ ኣዝዮም ዘደንቑ ታሪካዊ ተርእዮታትን ምዕባለ ቴክኖሎጂ ኢደ ጥበብን ነይሮም እዮም። ስለዚ ኣብ ጥንታዊ መንግስታት ኣኸሱምን ሳታራን፣ ማእኸላይ ዘበን መንግስቲ ኅንደር፣ ኣብ ሃረር ከተማ ዝርከብ መንደቕ ጀጎል፣

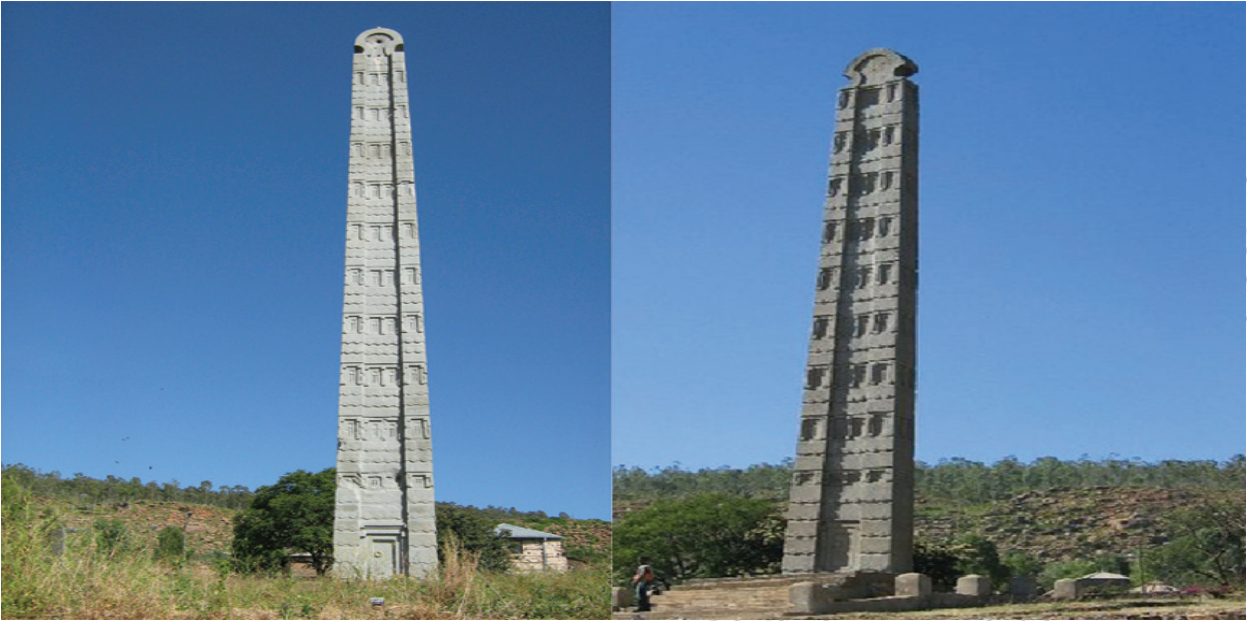
አብ ብሄረሰባት ኮንሶን ሲዳማን ዝርከቡ ዘደንቁ ታሪካዊ ተርእዮታትን ዝተወርሱ ዓወታትን ብዝምልከት ካብዚ ንታሕቲ ቐሪቡ'ሎ።

ሀ. ታሪካውን ፖለቲካውን ዓወታት ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም

ተምሃሮ እስኪ ብዛዕባ ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ዝተምሃርክምዎን ትፈልጥዎን ያሚቕኩም አብ ውሽጢ ክፍሊ ተመያየጡሉ። ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ካብ መዓዝ ክሳብ መዓዝ ዝነበረዩ? ፍሉይ መግለጺ ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም እንታይ እዩ? ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ብዝምልከት ሕዚ ዘለዉ ሓወልታታትን አብያተ መንግስታትን ከምኡ'ውን መቐብራትን ተኳሂቶም ይወፁ ዘለዉ ሓድግታት እንታይ እዮም ዝገልፁ? አብ ዘመነ አኸሱም ዝነበሩ ቤተ መቅደስን ፅላተ ሙሴ ተመያየጡ።

ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ጥንኩር፣ ድልዱልን ምእኹል ምምሕዳር መንግስቲ ነይርዎ። ነገስታት ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ካብዝነበሩ ውሽጢ እቶም ቀንዲ ንግስተ ሳባ (እዜብ ወይድማ ማክዳ)፣ ንጉስ ቀዳማዊ ምኒልክ፣ ንጉስ ሮምሃይ፣ ሃፀይ ኢዛና፣ ሃፀይ ካሌብ፣ ሃፀይ ገብረመስቀል፣ ንጉስ ባዜን ...ወዘተ ዝበሃሉ ነገስታት ይርከብዎም። ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ንግዲ ውሽጢ ዓድን ወፃኢን ብወደባት አቢሎም ይካየዱሉ ስለዝነበረ ኢኮኖሚያዊ መሰረት አብ ንግድን ሕርሻን ከምኡ'ውን ቴክኖሎጂ ኢደ ጥበብን እዩ ነይሩ። አብ እዋን ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ምስ አሌክሳንድርያን ግብፅን ጥራሕ ዘይኮነስ ምስ ህንዲ፣ የመን፣ ደቡብ ዓረብያ፣ እስራኤል፣ ግሪክን ሮምን ከምኡ'ውን ሜዲተራንያን ዝምድናታት ወፃኢ ከምዝነበሮም ይፍለጥ እዩ። ካብ አኸሱም ዝተፈላለዩ ዕጣናት፣ ከርቤን፣ እንሰሳት፣ ስኒ ሓርማዝ፣ ቆርበት፣ መጋየፅታት ወርቁ-ብሩር-መዳብን ነሓስን፣ አዝርእቲ፣ ማእድናትን ካልኦት ናብ ሃገራት ወፃኢ ይለአኹ ነይሮም። ካብ ወፃኢ'ውን ብዙሓት ሸቐጣትን ናውትን ናብ አኸሱም ይመፁ ነይሮም። ስለዚ ዝምድናታትን ምልውዋጥን ንግዲ ነይሩዮ።

ሃይማኖት ክርስትና'ውን አብ እዋን ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ብዘመነ ንግስና ሃፀይ ኢዛናን ሳይዛናን ናብ አኸሱም አትዩ ዕላዊ ሃይማኖት መንግስትን ህዝብን ኾይኑ። አብ ዘመነ ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ስነ ጥበብን ስነ ፅሑፍን ማዕቢሉ ነይሩ። ቋንቋን ፅሑፍ ፊደልን ግእዝ፣ ሳቢያንን ግሪክን አብ ግልጋሎት ስራሕቲ መንግስቲ ውዲሎምዮም። መንግስቲ ጥንታዊ አኸሱም ሓያልን ዝተጠናኸረን ወተሃደራዊ ሰራዊት ስለዝነበሮ ክሳብ ደቡብ ዓረብያ ሰራዊት ይልእኸ ነይሩ። ሃፀይ ካሌብ ሰራዊቶም ናብ ደቡብ ዓረብያ ልኢኹም ወተሃደራዊ ወፍሪ አካይዶም ነይሮም። ካብዚ ብተወሳኺ ብደረጃ ዓለም ዘደንቁን ተወዳደርቲ ዘይብሎም ካብ ሓደ እምኒ ዝተፀረቡ ሓወልታታት አስሪሖም ክሳብ ሎሚ ብደረጃ ዓለምለኸ ዝተመዝገቡ ሓድግታት አለዉ። ብዙሓት ሳናቲምን አብ ትሕቲ መሬት ዝተረኸቡ ውፅኢታት ሸክላ'ውን አለዉ። ስለዚ ጥንታዊ መንግስቲ አኸሱም ምዕቡል ቴክኖሎጂ ነይርዎዮ።

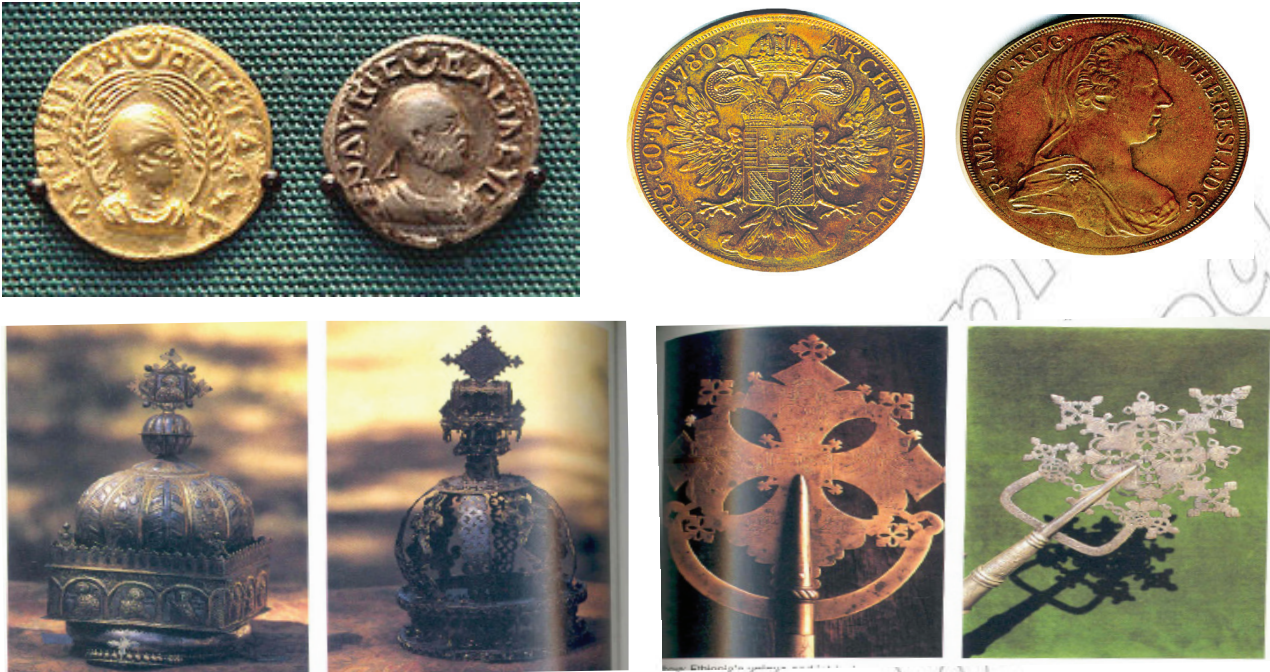
ካብ ሮም ዝተመለሰ ሓወልቲ ኣኸሱም

ቅድሚ 25 ዓመታት ዝተሰኸለ ስኢሊ ሓወልቲ ኣኸሱም

ስኢሊ 1.8 ሓወልቲታት ኣኸሱም (ክንክን ሓድግታት ዘርእይ) - መስከረም 2003 ዓ.ም

© Not

ስእሊ 1.9 ሳናቲም፣ መስቀላትን ዘውድታትን ጥንታዊ ነገሶታት አኸሱም

ስእሊ 1.10 ብሃፀይ ፋሲል ዝተሃንፀ ካቴድራል ቅድስት ዕዮን ማርያም አኸሱም

ለ. ታሪካውን ፖለቲካውን ዓወታት ጥንታዊ መንግስቲ ዛጉዌ

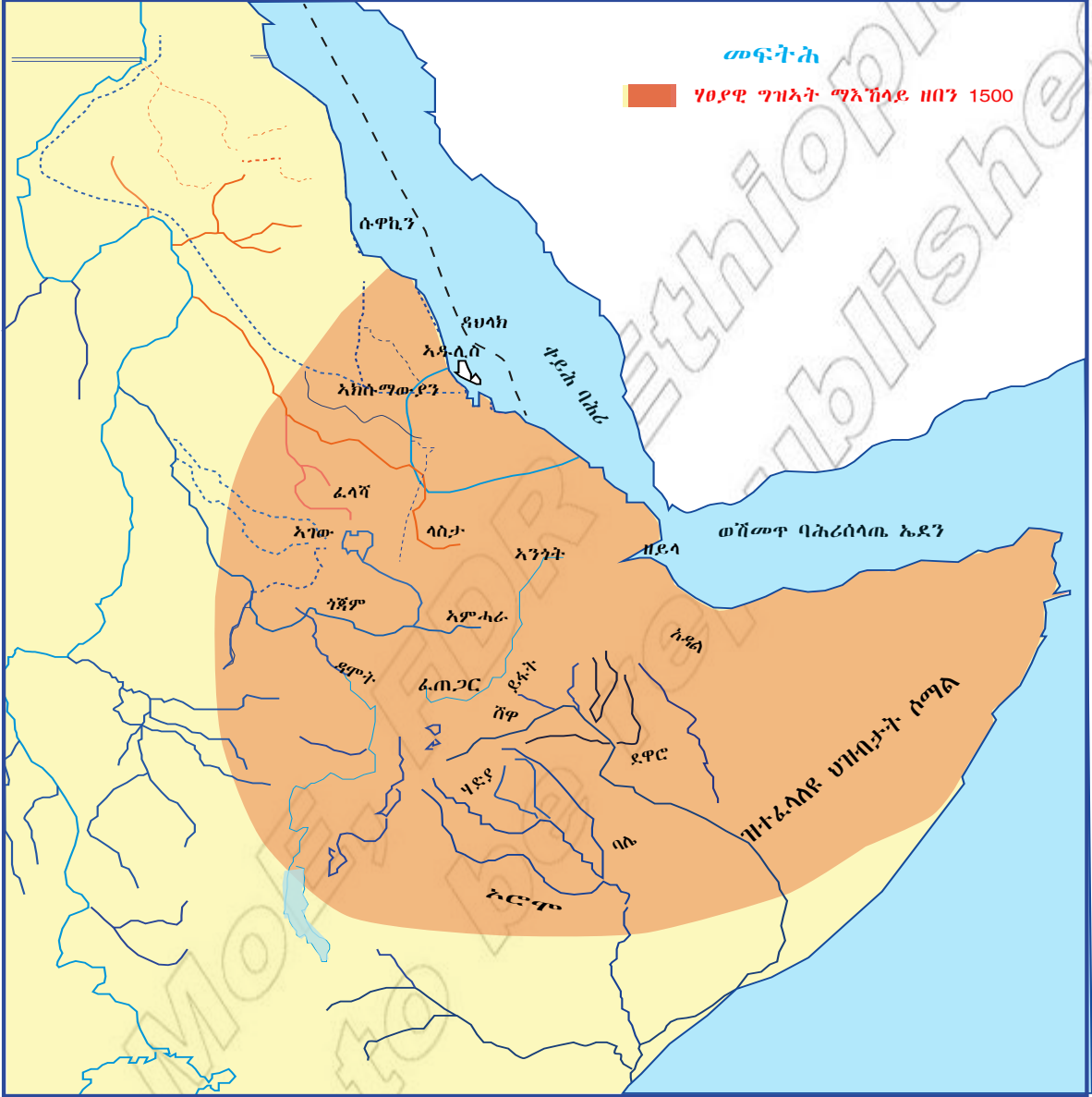
ተምሃሮ እስኪ ብዛዕባ ጥንታዊ መንግስቲ ዛጉዌ ዝተምሃርክምዎን ትፈልጥዎን ያሚቕኩም ኣብ ውሽጢ ክፍለ ተመያየጡሉ። ጥንታዊ መንግስቲ ዛጉዌ ካብ መዓዝ ክሳብ መዓዝ ዝነበረ'ዩ? ፍሉይ መግለጺ ጥንታዊ መንግስቲ ዛጉዌ እንታይ እዩ? ኣብ ሮሃ - ላሊበላ ዝርከብ ውቅር ቤተ ክርስቲያን ትፈልጥዎ እንተሃልዩ ተመያየጡ። ውቅር ቤተ ክርስቲያን ላሊበላ ክንደይ ኣብያተ መቅደስ ኣለውዎ? ዘርዘርዎም። ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ንውደቀት ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ስዒቡ ኣብ ላስታ - ሮሃ - ላሊበላ ዝተመስረተን ን120 ዓመታት ዝኣክል ካብ 1150 - 1270 ዝፀንሐ እዩ። መበቆል ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ካብ ኣገው ብምኳኑ ኩሽቲካዊ ዘርኢ ዝነበሮ እዩ። ኣኸሱማውያን ድማ ብምኸንያት ንግሰተ ሳባን ቀዳማይ ምንጊክ ምስ ንጉስ ሰሎሞን ዘለዎም ሃረግ ዘርኢ ዝኸተሉ ሰሎሞናውያን ተባሂሎም ዝፍለጡን ኣብ ሴማዊ ዘርኢ ዝምደቡን እዮም። ይኹን ደኣ'ምበር ነገስታት ዛጉዌ ሃይማኖት ክርስትና ተቐቢሎም እዮም። ስለዝኾነውን ኣብ ሮሃ - ላሊበላ ውቅር ቤተ ክርስቲያን ኣህኒያም እዮም። እዚ ባህልን ስነስርዓትን ጥበብ ስነ ህንፃ መቐፀልታ ኣኸሱማውያን ዝነበረ'ዩ።

ስእሊ 1.11 ኣብ ሮሃ - ላሊበላ ዝርከብ ውቅር ቤተ ክርስቲያን

ውቅር ቤተ ክርስቲያን ላሊበላ ዓሰርተ ሓደ ቤተ ክርስቲያናት ዝሓዘ እንትኸውን ብውሽጥን ብደገን ህንፃ ዝተፈላለዩ ስእልታትን ስነ ቅርፅታት ኣለውዎ። ብዘመነ ኣኸሱማውያን ዝተሰርሑን ኣብ ትግራይ ዝርከቡ ውቅር ኣብያተ ክርስቲያናት ዝተፈላለዩ ዕባቕታት ዘለውዎም እንትኾኑ ዘለውዎም ስነ ቅርፅታትን ስእልታትን ግና ኣብ ውሽጢ ህንፃ ጥራሕ እዮም ዝርከቡ። እዚ ዝሕብሮ ኣብ ላሊበላ ዝተርኣዩ ስነ ቅርፅታትን ጥበብን ምስ ኣብ ዘመነ ኣኸሱማውያን ዝነበረ ዝመሳሰልን ምትእስሳር ዘለዎምን ከምዝነበሩን ኣዕርዮም ዝተርኣዩ ምዕባለታት'ውን ከምዝነበሩ'ዩ። ኣብ ኣኸሱም ዝርከቡን ጠጠው ኢሎም ዘለዉን ሓውልትታት ከምኡውን ኣብ ላሊበላ ዝርከብ ዓሰርተ ሓደ ቤተ ክርስቲያናት ዝሓዘ ውቅር ቤተ ክርስቲያን ብደረጃ ዓለም ዝፍለጡ ምዝገባት ሓድግታት ሃገርና እዮም።

ስለዝሾነውን ኣብዚ ሎሚ እዋን ናብ ኣኸሱምን ላሊበላን ኣዝዮም ብዙሓት ዑደተኛታት ደቂ ወፃኢቲ ቱሪስትታት ይመጹለዉ። ብደረጃ ዓለም ዝተመዝገቡ፣ ዝተደነቑን ውፅኢት ውሕሉል ጥንታዊ ቱክኖሎጂ ኣክሱማውያንን ላሊበላን ንምርኣይን ንምስትምቓርን በዚ ኣቢሎም ድማ ንኸዘናግዑን ይመጹ። ኣብ ዘመነ ስርወ መንግስቲ ሣጉዌ ስነ ፅሑፍ፣ ፊደልን ቋንቋ ግእዝን መንግስታዊ አፍልጦ ነይርዎ።

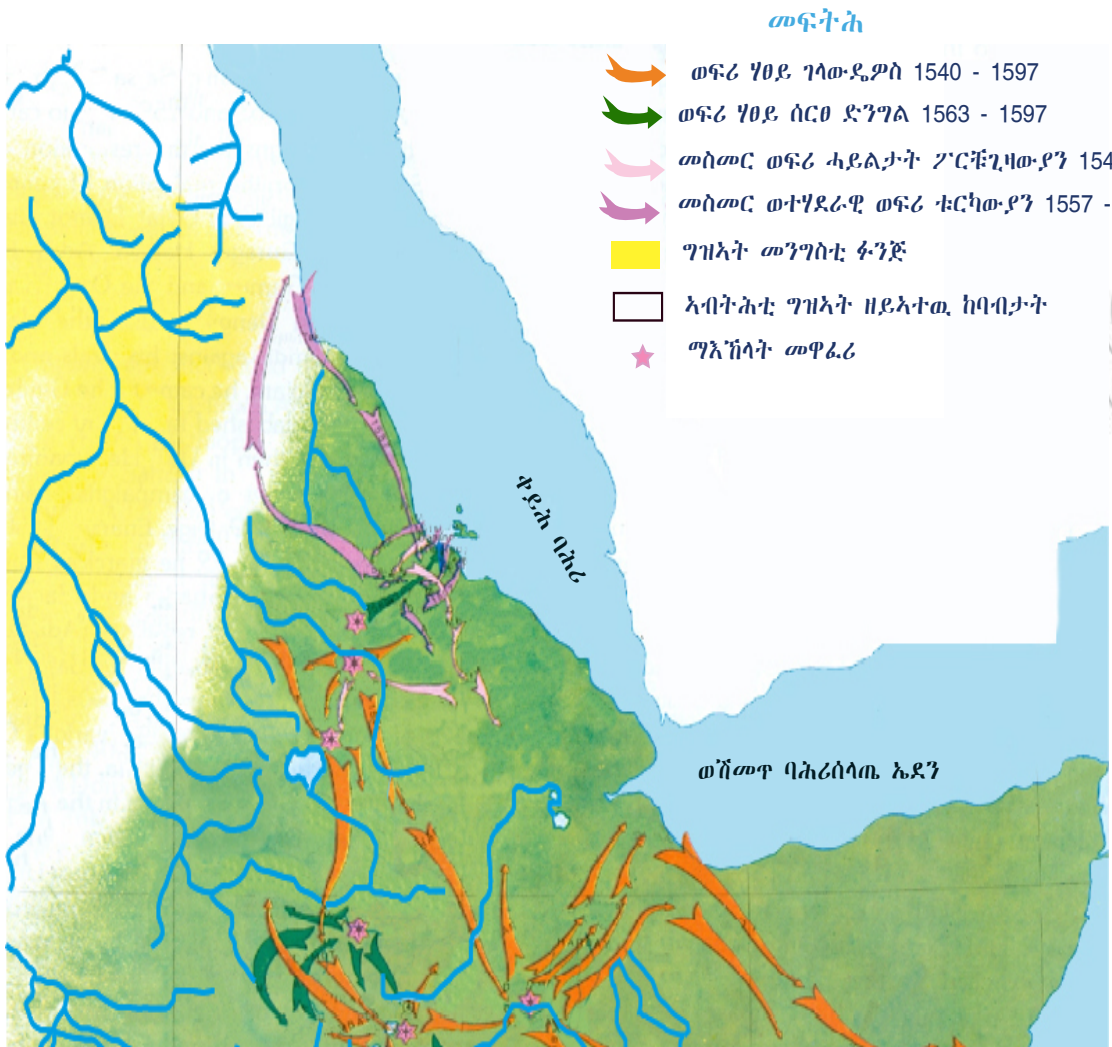

ካርታ 1.13 ማእኸላይ ዘበን ግዕዳዊ ግዝኣት ካብ 1270 - 1520 ዓ.ም.ፈ.

ሐ. ታሪካውን ፖለቲካውን ዓወታት ማእኸላይ ዘበን መንግስቲ ጎንደር

ተምሃሮ ብዛዕባ ከተማ ጎንደርን ታሪካዊ ረብሓኣን እንታይ ትፈልጡ? ጎንደር ኣብ ታሪኽ ሃገርና ታሪካውን ፖለቲካውን ትርጉም ከምዝነበራ ትፈልጡ ዶ? ኣብ ከተማ ጎንደር ብደረጃ ዓለም

ዝድነቹን ዝተመዝገቡን ሓድግታት ከምዘለዉ ኸ ትፈልጡ ዶ?

ካርታ 1.14 ዳግማይ ምጥያሽ (ምምስራት) ሃፀያዊ ግዝአታት ካብ 1540 - 1597 ዓ.ም.ፈ.

ኣብ መበል 16 ክፍለ ዘበን ብምኸንያት ወራር ኣሕመድ ግራኝን ስዒቡ ዝተርኣዩ ምንቅስቃስ ህዝቢ ኦሮሞን ኣብ ሰሜናዊ ደገዓታት ማእኸላይ ኢትዮጵያ ዝነበረ ክርስትያናዊ መንግስቲ ክቀስን ብዘይምኸኣሉ ናብ ሰሜናዊ ኣንፈት ሩባ ኣባይ መዲኡ ነይሩ። ሃፀይ ገላውዴዎስ (1540 - 1559 ዓ.ም.ፈ)፣ ሃፀይ ሚናስ (1559 - 1563 ዓ.ም.ፈ)፣ ሃፀይ ሰርፀ ድንግል (1563 - 1597 ዓ.ም.ፈ) ማእኸል ፖለቲካዊ ኣመራርሓ ንግስነኦም ካብ ቦታ ናብ ቦታ እናዘዋወሩሎም የመሓድሩ ዝነበሩ። ንጉስ ሱስንዮስ (1597 - 1632 ዓ.ም.ፈ) ድማ ሃይማኖቱ ካብ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ናብ ካቶሊክ ኣብ 1622 ዓ.ም.ፈ ስለዝቐየረ ዓብዱ ተቃውሞ ህዝቢ ገጠዎም። ብምኸንያት እዚ ኩነታት ቅሳነት ዝሰኣነሉ ኩነታት እዩ ነይሩ። ስለዚ ጎንደር ዝቐሰነ ማእኸል ፖለቲካዊ ንግስና መንግስቲ ኢትዮጵያ ኸይኑ ንመጀመርታ (ንፊለማ) እዋን ብፍሉይ ዝተመስረተትሉ ኣብ 1636 ዓ.ም.ፈ ብሃፀይ ፋሲል (ፋሲለደስ) እዩ። ሃፀይ ፋሲል ካብ 1632 - 1667 ዓ.ም.ፈ ዝነበረ ንጉስ መንግስቲ ኢትዮጵያ እዩ።

ሃዕይ ፋሲል ንከተማ ጎንደር ማእኸል ቅሱን ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያውን ወተሃደራውን ምምሕዳር ማእከላይ መንግስቲ ኢትዮጵያ ንክትከውን ገይሮም። ስለዚ ብፅባቕኡ ብጣዕሚ ፍሉይ ጥበብ ዝተላበሰ ንህዝብን መንግስትን ዘኹርኦ ክሳብ ሎሚ ብብዙሕ ጎብኚይቲ ዝርከይ “ቤተ መንግስቲ ጎንደር” ኣህኒዖም። ጎንደር ማእኸል ነዊሕ መስመር ንግዲ ክትከውን ስለዝኸኣለት ዝለኣለ ኢኮኖሚያዊ ረብሓ ነይርዎ። ስለዝኾነውን ምስ ምፅዋዕን ቀይሕ ባሕርን፣ ብመተማ ኣቢሉ ድማ ምስ ሱዳን (ፉንጅ ሱልጣኔት) ትራኸብ ነይራ። እዚ ስትራቴጂካዊ ረብሓ ማእኸላይ ዘበን ንምክታም ጎንደር ዓብዪ ሓገዝ ነይርዎ። ከተማ ጎንደር ማእኸል ንግዲ ስለዝነበረት ደቂ ወፃኢን ውሽጢ ዓድን ዝኾኑ ነጋዶን ኢደ ጥበበኛታትን ይነበሩላ ነይሮም። **ጂቦርቲ** እናተብሃሉ ዝፅውዑ ሙስሊም ነጋዶ ኣብ **ጣቢያ ኣዲስ ኣለም** ከተማ ጎንደር ይነበሩ ነይሮም። ካብ ህንዲ፣ ፋርስ፣ ግሪክን ኣርመንያን ዝመፁ ነጋዶ ደቂ ወፃኢ ነይሮም። ኣብ ስራሕቲ ሸክላ (ዓታሩ ዝሰርሑ)፣ ኢደ ጥበባውያን፣ ዓለምትን ስፈታት (ዘምቢል፣ መሸረፈት፣ ሰተታ፣ መንፊት ...) ይሰርሑ ዝነበሩ **ፈላሻታት**ውን ይነበሩ ነይሮም።

ሰእሊ 1.12 ቤተ መንግስቲ ነገስታት ጎንደር

ስእሊ 1.13 ካርታ ቅፅረ ግቢ ቤተ መንግስቲ ነገስታት ነገደር

1. ፋሲለደስ ካስትል ነባሲ/ሰውነት	5. ቤተ መጻሕፍቲ ዓጲቹ ዮሃንስ	9. ቤተክርስቲያን ኢታሚ ቅዱስ ማካሌል
2. መሕበቢ ፋሲለደስ	6. ቤተ መ-ዘ-ቃ/መ/መ-ር ባልሳይ ዳዊት	10. ካስትል ራዕሲ ማካሌል ስሊፋ
3. ፋሲለደስ ንኡሽተይ ካስትል	7. ካስትል ባካፋ	11. ፍራሳት ቤተክርስቲያን ግንጃ ቤት ማርያም
4. ካስትል ቀዳማይ ኢየሱስ	8. ንኡሽተይ ካስትል ግርማዊት ምንትዋብ	12. በርታት ቤተመንግስቲ ነገስታት ነገደር

ሰእሊ. 1.14 ኣብ ከተማ ኅንደር ዝርከብ ቤተ መንግስቲ ፋሲለደስ

ብሃፀይ ፋሲለደስ ዝተመጀረ ህንፀት ቤተ መንግስቲ ኅንደርን ምዕቡል ስራሕቲ ንግዲ ውሽጢ ዓድን ወፃኝን ድማ ብድሕሪኦም ብካልኦት'ውን ቐፂሎ እዩ። ንጉስ ዮሃንስ ዓዲቐ ቀዳማይ (1667 - 1782 ዓ.ም.ፊ)፣ ንጉስ ኢያሱ ቀዳማይ (1682 - 1706 ዓ.ም.ፊ)፣ ንጉስ ዳዊት ሳልሳይ (1716 - 1721 ዓ.ም.ፊ)፣ ንጉስ ባካፋ (1721 - 1730 ዓ.ም.ፊ)፣ ንጉስ ኢያሱ ካልኣይን (1730 - 1755 ዓ.ም.ፊ) እቴጌ ምንትዋብን ኣሰር ሃፀይ ፋሲል ተኸቲሎም ኣብ ውሽጢ ቅፅረ ግቢ ቤተ መንግስቲ ፋሲለደስ ንእስ ንእስ ዝበሉ ኣብያተ መንግስቲ በብግዚኦም ሃኒዮም። ብዝርዝር ንምርዳእ ካርታ ቅፅረ ግቢ ቤተ መንግስቲ ሃፀይ ፋሲለደስ ተመልከቱ።

ንጉስ ዮሃንስ ዓዲቆን ንጉስ ኢያሱ ቀዳማይን ብፍላይ ድማ ስራሕቲ ንግዲ ንኸጠናኸር ዝሕገዝ ግብርን ቀረፅን ኣታኣታትዮም ነይሮም። ኣብ ታሪኽን ፖለቲካዊ ስርወ መንግስቲ ጎንደር ዓብይ ትርጉም ዘለዎ ቤተ መንግስቲ ፋሲለደስ ኣብዚ ሎሚ እዋን ብደረጃ ዓለም ተፈላጥነት ዘለዎ ሓድጊ እዩ። ንጉስ ሚካኤል ስሑል ዝበሃሉ ውሩይ ትግራዊውን ኣብ ጎንደር ዘለዓለ ፖለቲካዊ ስልጣን ስለዝነበሮም ንገሊኦም ንጉስ ይሾሙ ንገሊኦም ንጉስ ድማ የውርዱ ነይሮም። እዚኦም ሸዋምን መውረዳይን ንጉስ ዝነበሩ ትግራዊውን ኣብ ጎንደር ዝሰርሕዎ “ግምቢ ራእሲ” ዝበሃል ቤተ መንግስቲ ኣሎ። ስለዚ ካብ ዘበነ ሃፀይ ሱስንዮስ ጀሚሩ ክሳብ “ዘበነ መሳፍንቲ” ዝበሃል እዋን ዝጅምር (1784 ዓ.ም.ፈ.) ጎንደር መንበሪ “ፖለቲካዊ ምምሕዳር ማእኸላይ መንግስቲ ኢትዮጵያ” ኮይኖ ፀኒሓ።

ሰእሊ. 1.15 ራእሲ ሚካኤል ስሑል

ንጥፈት

ተምሃሮ ኣብ እዋን ማእኸላይ ዘበን ጎንደር ማእኸል ፖለቲካዊ ምምሕዳር መንግስቲ ኢትዮጵያ ከምዝነበረትን ነዚ ዝገልፁ ብዙሓት ሓድግታትውን ኣብቲ ከተማ ከምዘለዉ ተረዲእኹም ዶ? ብዛዕባ ራእሲ ሚካኤል ስሑል ከ እንታይ ተረዲእኹም? ታሪካውን ፖለቲካውን ረብሓ መንግስቲ ጎንደር ብዝምልከት ተመያየጡ።

መ. ህዝቢ ኮንሶ

ኮንሶ ኣብ ምምሕዳር ብሄር - ብሄረሰባትን ህዝብታትን ደቡብ ኢትዮጵያ ኣብዝርከብ ዞባ ሰሜን ኦሞ ዝርከቡ ህዝቢ እዮም። ህዝቢ ኮንሶ ካብዝፍለጡሎም ብዙሓት ፅቡቕ ባህልታት ውሸጡ ኣብ ልምዓት ሕርሻን ክንክን ሃፍቲ ተፈጥሮን ዓብይ ረብሓ ዘለዎ ውፅኢታዊ ዝኾነ “ፍሉይ ጥበብ ባህላዊ ስራሕ ዛላታት” እቲ ቀንዲ እዩ።

ንጥፈት

ተምሃሮ ነዚ ውፅኢታዊ ስራሕቲ ዘላታት ህዝቢ ኮንሶ ዘመልክት ካብዚ ንታሕቲ ኣብዘለዎ ስእሊ ተመልኪቱ ስለዘለዎ ካብቲ ልሙድ ኣብ ክልልና ዝስራሕ ብምንታይ ክምዝፍለይ ተመያየጡሉ።

ስእሊ 1.16 ውፅኢታዊ ፍሉይ ጥበብ ባህላዊ ስራሕ ዛላታት ህዝቢ ኮንሶ

ሰ. ሃረር

ኣብ ከተማ ሃረር ካብ ዝተፈላለዩ ከባብታት ሃገርና ዝመፀ ዝተፈላለዩ ቋንቋታት ዝሃረቡ ነበርቲ ኣለዉ። ከተማ ሃረር ብዙሓት ብሄረ ብሄረሰባት ዝነበሩላ። ይኹን ደኣምበር መበቆሎም ኣብ ከተማ ሃረር ዝኾኑ ነበርቲ ብሄረ ኦሮሞን ብሄረሰብ ሃረርን ጥራሕዮም። ኣብ ከተማን ከባብን ሃረር ዝርከቡ ህዝብታት ብሄረሰብ ሃረር ኣብ ዘርኢ ሴም ዝምደቡዮም። ኣብ ከተማ ሃረር ብምኽንያት ኣብ ማእኸላይ ዘበን ዝነበረ ታሪካዊ ተርእዮ ካብ ምንቅስቃስ ህዝቢ ኦሮሞ ንምክልኻል ብዝብል ብ1552 - 1553 ዓ.ም.ፈ ዝተሃንፀ “መንደቕ ጀጎል” ይርከብ። እዚ ሓፀር መንደቕ ጀጎል ቁመቲ ኣርባዕተ ሜትሮ እንትኸውን ሓሙሽተ በርታት ኣለውዎ። ኣብ ውሽጢ ሓፀር “መንደቕ ጀጎል” ጥንታዊ መስጊድ ኣሎ። ኢሚሬትን ሃረር ዝነበሩ ናብ ሃውሳ ዝሃደሙ እንትኸውን ኣብዚ እዋን እዚ ከተማ ሃረር ብሓፀር መንደቕ ዝተኸበበት ነይራ። ካብዚ ብተወሳኺ ከተማ ሃረር መቐመጢ [ራእሲ መኮንን ወልደሚካኤል](#) ነይራ። ንወደብ ዘይላን ጅቡቲን ቀረባ ስለዝኾነት ድማ ብዙሓት ደቂ ወፃኢ ይነበሩላ ነይሮም። ካብ የመን፣ ደቡብ ዓረብያ፣ ኣርመንያ፣

ግብፂ፣ቱርክ፣ፈረንሳይንህንድን ወዘተ ዝመጡ ነጋዶች ወን ይነበሩላ ዝነበሩ ከተማያ። ሃረሪብዝተፈላለዩ ስራሕቲ ስፌትን ንግድን አዐርዮም ዝፍለጡን መነባብረኦም ድማ ኣብ ንግዲ ዝተመስረተዮ።

ስእሊ 1.17 መእተዊ በሪ ሓፀር “መንደቕ ጀጎል” ኣብ ውሽጢ ጀጎል ዝርከብ መስጊድ

ረ. ስርዓት ጋዳ (ህዝቢ ኦሮሞን ሲዳማን)

ህዝቢ ኦሮሞን ህዝቢ ሲዳማን ኩሻዊ ዘርኢ ዘለዎም ህዝብታት እዮም። መስረታዊ ኢኮኖሚያዊ መነባብሮም ኣብ ሕርሻን ምርባሕ ከፍትን ዝተመስረተ እዩ ነይሩ። ህዝቢ ኦሮሞን ህዝቢ ሲዳማን ይመሓደርሉ ዝነበሩ ፖለቲካውን ሃይማኖታውን ስርዓት ዝተኸለ ትካላዊ መስርሕ ማእኸላይ ዘበን “ጋዳ” ተባሂሉ ዝፍለጥዮ ነይሩ። ስርዓት ጋዳ ብዲሞክራሲያዊ መስርሕ በብሸሞንተ ዓመት ብህዝቢ ብዝካየድ ህዝባዊ መረጃ ፅቡቕ ተቐባልነትን ተደማፅነትን ዘለዎም እሞ ብዕድመ ዝገበዩን ውፉያት ዝኾኑን ንክመርሑን ከመሓድሩን ዝመርፀሉ ኣገባብዮ። ስለዚ ተምሃሮ ስርዓት ጋዳ ብዕድመ ዓበይቲ ዝኾኑ ብህዝቢ እናተመረፁ ዘመሓድሩሉ ኣገባብ ምጻኑ ተረዲእኹም ዶ? ንስኹም ከ ብክመይ ኣገባብን ስርዓትን ሓለቓ ክፍሊ ትመርፁ?

ኩሎም ተመረፅቲ ስርዓት ጋዳ ንፁር ዝኾነ ተግባርን ሓላፍነትን ነይርዎም። ሓፈሻዊ ጉባኤ (“ጨፌ” ዝበሃል ቤት ምክሪ ማለትዮ) ነበርቲ ደቂ ዓዲ ዝመርሕ ኣቦ መንበር (ፕሬዚዳንት) “ኣባ ቦኩ” ተባሂሉ ይፍለጥ። ሓይሊ ምክልኻልን ወተሃደራዊ ወፍርታትን ዝመርሕ ተግባራት ዝፍፅም “ኣባ ዱላ” ዝበሃል መፀውዒ ስመ ማእርግ ነይርዎ። ፍትሒ ብዝምልከት ዝጥምትን ጥርዓናት ህዝቢ ዘተኣናግድን ዝዳንይን ድማ “ኣባ ሴራ” ተባሂሉ ይፅዋዕ ነይሩ። በብሸሞንተ ዓመት ዝካየድ ኣኼባ (ዋዕላ) ጋዳ ብሃይማኖታዊ ስነስርዓት ተሰንዮዮ ዝጅምር ነይሩ። ኣብ ስርዓት ጋዳ ተዋሰኒቲ ዝነበሩ ደቂ ተባዕትዮ ጥራሕዮም። ደቂ ኣንስትዮ ኣይሳተፋን ነይረን። ኣብ ስርዓት ጋዳ ዝሳተፉ ዕድሚኦም ልዕሊ 80 ዓመት ዝኾኑ ሰብ ፀጋ ዕድመ ደቂ ተባዕትዮዮም።

ሰኔ 1.18 ማሕበራዊ ጉዳያት ብስርዓት ጋዳ እንትርእይ ዘመላኸት ስእላዊ መግለጻ

መልመዳ 1.4

ሀ ነዞም ዝስዕቡ ምሉእ ሓሳባት ትኽክል እንተኾይኖም “ሓቂ” ትኽክል እንተዘይኾይኖም ድማ “ሓሶት” እናበልኩም መልሱ።

- 1 ኣብ እዋን ጥንታዊ ኣኽሱም ዝተሰርሐ ኣብ ከተማ ኣኽሱም ዝርከብ ውቅር ቤተ ክርስቲያን ብጎብኝይቲ ይረኣይ ኣሎ።
- 2 ኣብ እዋን ጥንታዊ ኣኽሱም ዕሑፍ ፊደላት ሳቢያን፣ ግሪክን ግእዝን ማዕቢሎም።
- 3 ነገስታት ኣኽሱም ካብ ወርቂ፣ ብርን መዳብን ሳናቲምን መስቀላትን ኣስሪሖም።
- 4 ሃፀይ ካሌብ ዝተብሃለ ንጉስ ጥንታዊ ኣኽሱም ሃይማኖት ክርስትና ተቐቢሉ።
- 5 ብዘመነ ጥንታዊ ኣኽሱም ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ናብ ትግራይ መጻኦም ስለዝነበሩ ብሰላም ክነብሩ ተገይሩዮ።
- 6 ኣብ ሮሃ-ላሊበላ ዝርከብ ውቅር ቤተ ክርስቲያን 11 ቤተ መቅደሳት ኣለውዎ።
- 7 ስነ ጥበብ ቴክኖሎጂ ህንፃ ውቅር ቤተ ክርስቲያን ላሊበላ ብባህላዊ ትሕዝትኡ መቐፀልታ ጥንታዊ ኣኽሱማውያን እዩ።
- 8 ቅፅሪ ግቢ ኣብያተ መንግስቲ ነገስታት ጎንደር 5 መእተዊ በሪ ኣለዎ።
- 9 ቅፅሪ ግቢ ሓፀር “መንደቕ ጀጎል” 12 መእተዊ በሪ ኣለዎ።
- 10 “ግምቢ ራእሲ” እናተብሃለ ዝፍለጥ ቤተ መንግስቲ ራእሲ ሚካኤል ስሑል ኣብ ውሽጢ ቅፅሪ ግቢ ኣብያተ መንግስቲ ነገስታት ጎንደር እዩ ዝርከብ።

ለ ነዞም ዝስዕቡ ኣብ ትሕቲ “ሀ” ንዘለዉ ምስ ኣብ ትሕቲ “ለ” ዘለዉ ኣዛምዱ፡፡

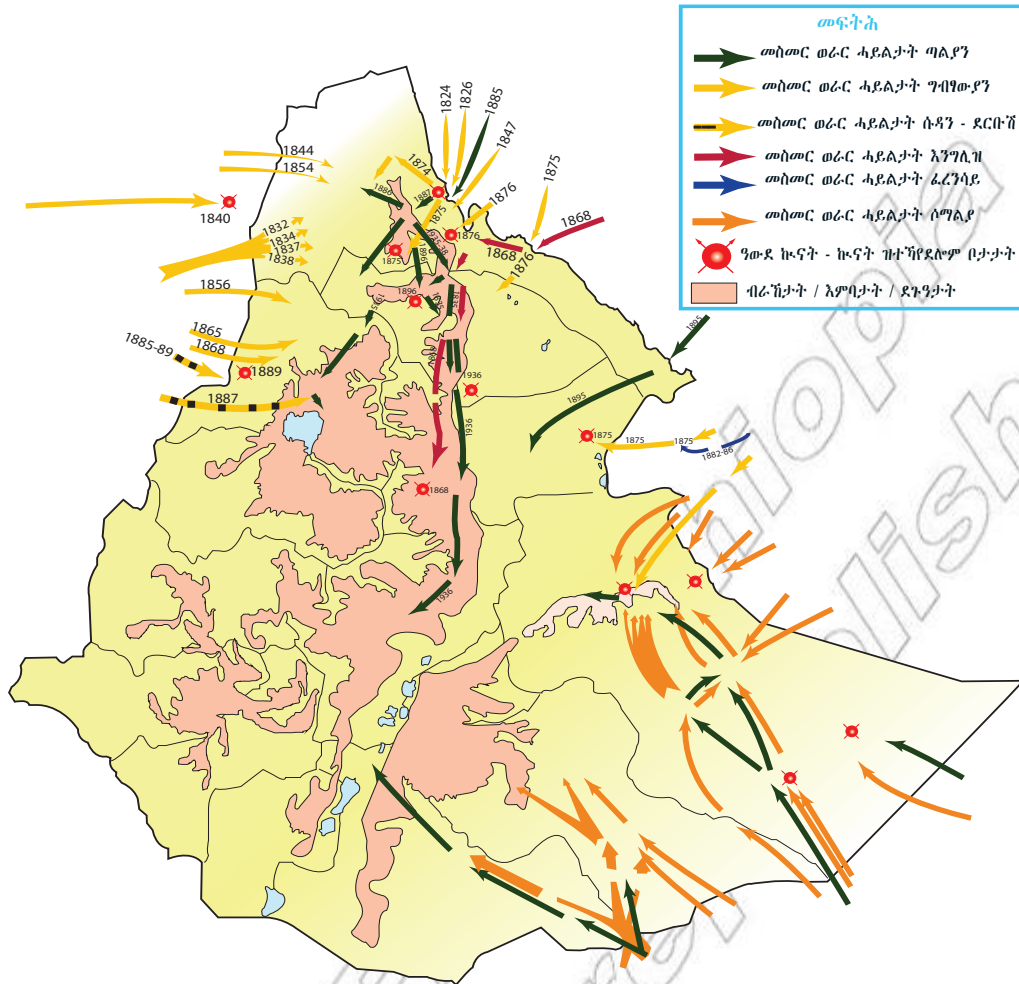
“ሀ”	“ለ”
1 ንጉስ ሸዋምን መውረድን ዝነበረ -	ሀ ጩጫ
2 መስራታይ ቤተ መንግስቲ ኅንደር	ለ ንጉስ ሱስንየስ
3 ርእሰ ከተማ ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ	ሐ ኣባ ሴራ
4 ውፅኢታዊ ዛጋታት ብምስራሕ ዝፍለጡ	መ ራእሲ ሚካኤል ስሑል
5 ፖለቲካውን ባህላውን ስርዓት ህዝቢ ኦሮሞን ሲዳማን	ሰ ሃፀይ ፋሲል (ፋሲለደስ)
6 ቤት ምኽሪ ስርዓት ኃዳ	ረ ኣባ ቦኩ
7 ኣቦ መንበር (መራሒ) ስርዓት ኃዳ	ሸ ኣደፋ፣ ሮሃ፣ ላሊበላ
8 ሓላፊ ወተሃደራዊ ዘፈር ስርዓት ኃዳ	ቀ ኃዳ
9 ሓላፊ ስርዓት ፍትሕን ምምሕዳር ጥርዓናትን	በ ህዝቢ ኮንሶ
10 ሃይማኖቱ ዝቐየረ ንጉስ	ተ ኣባ ዱላ

1.4 ሕብረትን ዘበናውነትን

ተምሃሮ ብዛዕባ ሕብረት ሓሲብኩም ዶ ትፈልጡ? ሕብረትን ሓድነትን እንታይ ረብሓ ኣለዎ ትብሉ? ሓደ ኣበሃህላ ወለዲ (ምስላ) ኣሎ። “ዝሓበራያ ኣፃብዕትስ ዓርቃይ የፀምብዓ” ይበሃል። እዚ ምስላ ከመይ ትርድእዎ? ብቋንቋ ኣምሓርኛ ዝፍለጥ ድማ ሓደ ምስላ ኣሎ። “ድር ቢያብር ኣንበሳ ያስር” ይበሃል። እዚ ማለት “ፊትሊ ሳሬት እንትሓብር ቅልፅም ኣንበሳ ይኣስር” ማለት እዩ። ንወለድኹምን ካልኦት ዓበይቲ ሰባትን ሓቲትኩም ካብዞም ክልተ ምስላታት ዝተረዳእኹም ሓሳብ ኣብ ክፍሊ ግለፁ። ስለዚ ሕብረትን ሓድነትን ሓይሊ እዩ፤ ፅንዓትን ትብዓትን እዩ፤ መሰረት ዓወትውን እዩ።

1.4.1 ረብሓ ሕብረትን ሓድነትን ኣብ ኩናት ዓወት ዓድዎ

ተምሃሮ ዓድዎ ኣበይ ከምትርከብ ትፈልጡ ዶ? ብዛዕባ ኩናት ዓድዎ እንታይ ሰሚዕኹም ትፈልጡ? ዓድዎ ኣብ ምምሕዳር ማእኸላይ ዞባ ትግራይ ትርከብ ስትራቴጂካዊ ከተማ እያ። ብ1896 ዓ.ም.ፈ ኣብ ዓድዎ ኣብ ሞንጎ ወራሪ ሰራዊት ጣልያንን ብዳግማዊ ሃፀይ ምኒልክ ዝምራሕ መንግስቲ ኢትዮጵያን ኩናት ተኻይዱ ነይሩ። ወራር ሰራዊት መንግስቲ ጣልያን ንኤርትራን ወደብ ዓሰብን ምሉእ ብምሉእ ምስተቆፀረ ናብ ሰሜናዊ ክፋል ኢትዮጵያ ወተሃደራዊ ወፍሪ ምክያድ ብምጅማሩ ብሰንዓፊ ገይሩ ናብ ዓዲግራት ካብኡውን ናብ መቐለን እምባ ኣርዓዶምን ኣቢሉ ክሳብ ኣላጀ በጊሑ ነይሩ። መረብ ሰጊሩውን ናብ ዓድዎ ምእታው ምውፃእ ጀማሚሩ። ወራሪ ሰራዊት ጣልያን ለ-ኣላዊ ግዝኣት መንግስቲ ኢትዮጵያ ብወተሃደራዊ ሓይሊ ንምውራርን ንምብርካኽን ኣብዝገበረቱ ፊተነ ብሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክ ዝምራሕ መንግስቲ “ምታ ነጋሪት ክተት ሰራዊት” (ነጋሪት ውቓዕ፣ ሰራዊትውን ክተት) ዝብል መፀዋዕታ ንህዝቢ ኣቐሪቦም ናብ መኸተ ወራሪ ዓላኢ ኣትዮም።

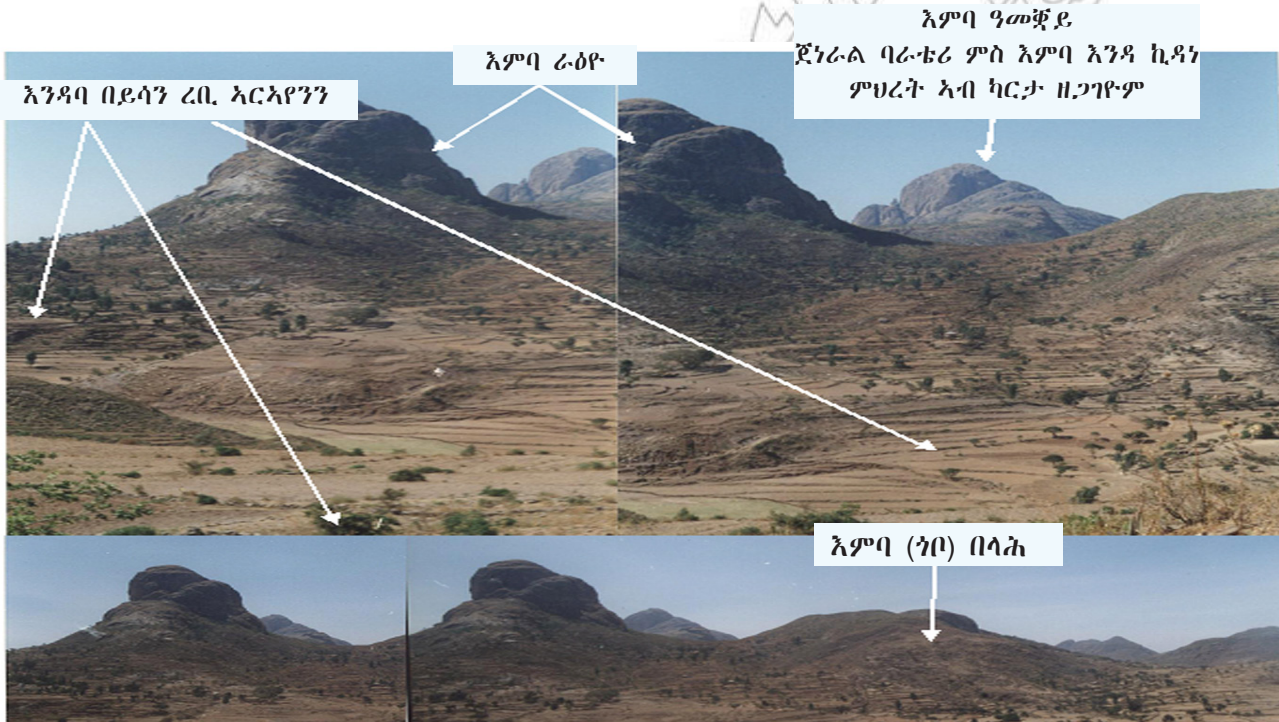

ካርታ 1.16 ኡብ መበል 19 ክፍለዘበን ምስ ወረርሽታ ሓይልታት ኩናት ዝተካየደሎም ቦታታት

ወራር ሰራዊት ጣልያን ኡብ ከባቢ እንትጮ ንሓደ ወርሒ ዝኣክል ዓሪዱ እንትቐመጥ 21450 ዝኾኑ ወተሃደራት ነይረዎዎ። ካብዚኡም ውሽጢ ድማ እቶም 10749 ኣስካሪስ ዝበሃሉ ኤርትራውያን ሓሻኽር ነይሮም። ነዚኡም ብዘመናዊ ዕጥቂ ኣሰልጢኑ ንኩናት ኣዳልዮም ነይሩ። ንደቂ ዓዲ ሰለልቲ ገይሮም ናብ ዓድዋ እናልኣኹ ብዛዕባ ሚዛን ሓይሊ ሰራዊት ኢትዮጵያ ስለላ ከካይዱ ቐገሮምዎም። ካብዚኡም ውሽጢ **ባሻይ ኣውዓሎምን ብላታ ገብረእግዚኣብሄር ጊሳይን** ዝጥቀሱ ሰለልቲ ሰራዊት ጣልያን ነይሮም። ሰራዊት ጣልያን ብጀነራል **ባራቴሪ** ዝምራሕ ኾይኑ ኣርባዕተ ጀነራላት ዝመርሖም ብርጌዳት ነይሮምዎ።

ጀነራል ኣልበርቶኒ ዐገማይ ኣንፊት ሓደ ብርጌድ መሪሑ ናብ እንዳ ኪዳነ ምሕረት ኣንፊት ኣቅኒዑ። **ጀነራል ኣሪሞንዲ** ድማ ብማእኸላይ ኣንፊት ገይሩ ብእምባ በላሕ ወሪዱ ናብ ኩምሮ ኣንፊት ኣምራሑ። **ጀነራል ዳቦርሚዳ** ድማ ብየማናይ ኣንፊት ገይሩ ሕዚ ካብ እንትጮ ናብ ዓድዋ ዝወሰድ መንገዲ መኪና ሓዙ ናብ እንዳ ማርያም ሸዊቶ ከቐንዕ ተገይሩ። **ጀነራል ኢሌኒ** ዝበሃል ድማ ሓይሊ ደጀን ኾይኑ ኡብ እምባ ራዕዮ ሓይሊ ናብ ገንደፍታ ገይሩ ይፅበይ ነይሩ። **ጀነራል ባራቴሪ** ድማ ኡብ እምባ ራዕዮ ኾይኑ ነቲ ኩናት ይመርሖን እቲ ዝነበረ ከይዲውን ይከታተል ነይሩ። (እምባ ራዕዮ ዘለዎ ስትራቴጂካዊ ረብሓ ኡብ ስእሊ ርኣይዎ)

ሰራዊት ኢትዮጵያ ድማ ብሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክን እቴጌ ጣይቱ ዝምራሕ ኾይኑ ኣብ ዓዲ ማሕለኻ (ሕዚ ዶንቦስኮ ዘለዎ) ድንኳኖም ተኸሎም ብተፈላለዩ መኳንንቲ ተኸቢቦም ነይሮም። ኣብ ዙሪያ ሃፀይ ምኒልክን እቴጌ ፀሃይቱ ሰራዊቶም ሒዞም ዝመፁ መኳንንቲ ከም እኒ ራእሲ መንገሻ ኣቲኸም (ገዛኢ ኣምሓራ ሳይንት)፣ ራእሲ ወሌ ካብ የጁ ኦሮሞ፣ ፊተውራሪ ገበየሁ (መራሒ ሰራዊት ጉራጌ)፣ ባሻይ ኣቦዬ (መራሒ ሰራዊት ሃዲያ)፣ ፊተውራሪ ሃብተጊዮርጊስ ካብ ጨቦ ጉራጌ፣ ዋግሹም ንንጉል (መራሒ ሰራዊት ኣገው ሰቓጣ ኣምሓራ)፣ ፊተውራሪ ተክሌ ካብ ወለጋ፣ ደጃዝማች ሓጎስ ተፈሪን ደጃዝማች ስብሓት ኣረጋዊን ካብ ትግራይ ነይሮም። ራእሲ መንገሻ ዮሃንስን ራእሲ ኣሉላ ኣባ ነጋን ኣብ እንዳ ማርያም ሸዊቶ ነይሮም። ራእሲ መኮንን ወልደሚካኤል ኣብ እግሪ እምባ ሰሎዳ (ልዕሊ እንዳ ሚካኤል) ነይሮም። ንጉስ ተክለሃይማኖት ጎጃም ድማ ካብ ከተማ ዓድዋ ንፀጋም ገፅ ኣብ ዘሎ ግድማ ግድሚ እግሪ እንዳባገሪማ ብገፊሑ ተቐጃሂሮም ነይሮም። ሰለልቲ ጣልያን ካብዝነበሩ ውሽጢ ድማ ባሻይ ኣውዓሎም ዝበሃሉ ምንቅስቃስን ትልምን ሰራዊት ጣልያን ብዝምልከት ብምሽጥር ንራእሲ ኣሉላ ኣባ ነጋ የሕልፉ ነይሮም።

ስእሊ 1.19 መዋራሪ ሰራዊት ጣልያን ዝነበሩ እምባታት ከባቢ ዓድዋ

ኣብዚ መንግስታዊ መፀዋዕታ ሃፀይ ምኒልክ ህዝብታት ኢትዮጵያ ክተሓባበሩን ሓድነቶም ኣስጢፋም ኣብ ዙሪያ ንጉስ ነገስት ኾይኖም ጉልበት ዘለዎ ብጉልበቱ፣ ሰራዊት ዘለዎ ከባብያዊ ምምሕዳር ሰራዊቱ ሒዞ ናብ ኩናት ዓድዋ ክከትት ብዕሊ ዕድመ ዝገበሩሉ ኩነታት ነይሩ። ስለዚ ኣብ ደቡብ፣ ምዕራብ፣ ምብራቕ፣ ማእኸልን ሰሜንን ዝርከብ ህዝቢ ኢትዮጵያ ንከባብያዊ መረሕቲ ተኸቲሉ ናብ ዓድዋ ዘሚቱ። ህዝብታት ኢትዮጵያ ብምልኦም ብሓደ ልቢ፣ ብሓደ መንፈስ፣ ብሓደ ስሚዒት ንሃገርናን ሰንደቕ ዓላማን ብዝበል ሃገራዊ ዋኒን ተገዚኦም ተሓባቢሮምን ሓድነቶም ኣጠንኪሮምን ኣንፃር ባዕዳዊ ወራሪ ሓይሊ ሰራዊት ጣልያን መኪቶም። ህዝብታት ሓሪኖም። ሃገርና፣ ድንበርናን ሉኣላዊነትናን ኣይነድፍርን ኢሎም። ሕብረትን ሓድነትን ህዝብታት ዝዓጠቑ ድልዳል ሰራዊት መንግስቲ ኢትዮጵያ ኣብ ዙሪያ ሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክ ከቲቱ ኣንፃር ወራሪ ሰራዊት ጣልያን ብሓቦን ወነን ተዋጊኡ።

- 1. ኩናት ዓድዋ ዝጀመረሉ ግራት ምንድናብድብ ኣብ ሞንጎ እንዳ ኪዳነምህረትን እምባ ገሰሰውን ዝርከብ ... ጀነራል ኣልበርቶኒ ዝተማረኸሉ ዓውደ ውግእ ኣብዚ ነይሩ
- 2. እምባ ራዕዮ (መዋፊሪ ሰራዊት ጣልያን ዝነበረ) ካልኣይ ምዕራፍ ኩናት ዓድዋ ዝተኻየደሉ ... ስንደዶ፣ ኩምሮ ... ጀነራል ኣሪሞንዲ ዝተቐተለሉ ቦታ

- 3. ሳልሳይ ምዕራፍ ኩናት ተኻየደሉ እንዳማርያም ሸዊቶ ... ጀነራል ዳቦርሚዳ ዝተቐተለሉ ዓውደ ውግእ ኣብዚ ነይሩ

- 4. ከተማ ዓድዋን ኩናት ዝተኻየደሎም ከባብታትን

5. ብጀነራል አሪሞንዲ ዝምራሕ ሰራዊት ጣልያን ዝተጓፃዘሉ ብበላሕ፣ ኩምሮ፣ ስንደዶ፣ ዓዲ በጨ, አቢሉ ናብ ሸንጥሮ ምምሳሕ ዝወሰደ መስመር

6. ብጀነራል ዳቦርሚዳ ዝምራሕ ሰራዊት ጣልያን ዝተጓፃዘሉ ንጎቦታት ኢሻሾን ንየማን ገዲፋን ንበላሕን ኩምሮን ንፀጋም ሓዲጉን ናብ እንዳ ማሪያም ሸዊቶ ዝወሰደ መስመር

7. ብጀነራል አሪሞንዲ ዝምራሕ ሰራዊት ጣልያን ዝተዋግአሉን ዝሞተሉን ከባቢ ስንደዶን ናብ ሸንጥሮ ምምሳሕ ዝወሰድ መስመር

ጀነራል ዳቦርሚዳ ዝመርሖ ሰራዊት ጣልያን ኩናት ዝጀመረሉ ከባቢ ጌንያ እንዳ ማሪያም ሸዊቶ

9. እምባ ሰሎዳ

8. ብጀነራል ዳቦርሚዳ ኩናት ዘካየደሉን ኣብ ውግእ ዝሞተሉን ኣብ እንዳ ማሪያም ሸዊቶ ዝርከብ ከባቢ ማይ ዓይኒን ድሕሪ ስዕረት ሰራዊት ጣልያን ዝሃደሙሉ መስመር ጌንያ

አብ መወዳእታውን ፅንዖትን ትረትን ሓድነትን ሕብረትን ህዝብታት ኢትዮጵያ አብ ልዕሊ ፀላኢ ዘካየዱ መኸተ ተዓዊቱ። ወራሪ ሰራዊት መንግስቲ ጣልያን ተሳዒሩ። ገሊኦም ሰራዊት ጣልያን ሞይቶም፣ ገሊኦም ተማሪኾም መብዛሕትኦም ድማ ንድሕሪት ሃዲሞም ናብ መሬት ኤርትራ ኢትዮጵያ። ህዝብታት ኢትዮጵያ ተዓዊቶም። ፀላኢ ስዕረት በዊሕዎ ሕፍረት ተኸዲኑ። እዚ ዘኸርዕ ዓወት ኩናት ዓድዋ በብዓመቱ ለካቲት 23 ብሃገር ደረጃ ብሄራዊ በዓል ኾይኑ ይኸበርሎ።

ኩናት ዓድዋ ዕለት 23 ለካቲት 1888 ዓ.ም ሰንበት መዓልቲ ካብ ንጉሆ 12 - ኣጋምሸት 11 ሰዓት ተኸይዱ። ዓወት ኩናት ዓድዋ ዓሙቕ ብሄራዊ፣ ሃገራውን ኣህጉራውን ዓለምለኸውን ረብሓ ነይርዎ። ኢትዮጵያ ሃገርና ክብራን ሉኣላዊነታን ሓልያ ንክትነብር ወሳኒ ተራ ነይርዎ። አብ መወዳእታ መበል 19 ክፍለ ዘበን ኩለን ሃገራት ኣፍሪካ አብ ትሕቲ ባዕዳዊ መግዛእቲ ኣውሮፓውያን ወዲቐን ነይረን። ነዚ መሰረት ብምግባር መንግስቲ ጣልያን ንኤርትራ ተቐፃዒሩ አብ ትሕቲ ባዕዳዊ መግዛእቲ ምስኣእተዎ ንኢትዮጵያውን ብተመሳሳሊ መልክዑ አብ ትሕቲ ባዕዳዊ መግዛእቲ ጣልያን ንምእታው ዝተገብረ ፈተነ ነይሩ። ስለዚ ዓወት ኩናት ዓድዋ ዘረጋገዎ መሰረታዊ ጉዳይ ኢትዮጵያ አብ ትሕቲ ባዕዳዊ መግዛእቲ ክትወድቕ ዘይከኣለት ብሕታዊት ፀሊም ኣፍሪካዊት ሃገር ምዃናን ካልኦት ሃገራት ኣፍሪካውን ሕብረቶምን ሓድነቶምን ኣጎልቢቶም ኣንፃር ባዕዳዊ መንግስቲ እንተተላዒሎም ክዕወቱ ከምዝኸእሉ ዘረጋገፀ ታሪካዊ ተርእዮዮ ነይሩ። ዓወት ኩናት ዓድዋ መርኣያ ኩርዓት ፀለምቲ ኣፍሪካውያን እዮ።

ስእሊ 1.20 ኩናት ዓድዋ እንታይ ይመስል ከምዝነበረ ዘርእይ ስእላዊ መግለጺ

ንፀለምቲ ኣፍሪካውያን አብ ልዕሊ ባዕዳዊ ዝእቶም ተወዲቦም ንክዕምፁን ኣይንግዛእን ንክብሉን ብመርኣያነት ዝጥቀስ እዮ። ዓወት ኩናት ዓድዋ ካብዘረጋገዎም ረብሓታት ሓዲ ኢትዮጵያ ብሳላ ስሙር ሕብረትን ሓድነትን አብ መኸተ ወራር ባዕዳዊ መግዛእቲ ኣውሮፓውያን ብሓይላን ትብዓታን ዘይዕፀፍን ዘይተሸረፈን ፖለቲካዊ ነፃነታን ሉኣላዊነታትን ዘረጋገፀት ፀሊም ኣፍሪካዊት ሃገር ምዃና እዮ። ዓወት ኩናት ዓድዋ ብደረጃ ዓለምን ኣህጉርን ስሙር ሉኣላዊነት ሃገር ንምርግጋፅ ዘኸእለ ታሪካዊ ተርእዮዮ። ንነፃነትን ሉኣላዊነትን ሃገር ውሕስና ዝሃበ መርኣያ ኣፍሪካውያን እዮ። ብምክንያት ዓወት ኩናት ዓድዋ ወራሪ ሰራዊት ጣልያን ሕፍረት ተጎልቢቡ። ጋዜጣታትን ዜናታትን ዘመናዊ ኣፅዋር ዝዓጠቑ ሰራዊት መንግስቲ ጣልያን አብ

ዓድዋ ብድሐር ኢጋር ሰራዊት ፀለምቲ ሰራዊት አፍሪካ እሞ ብኢትዮጵያውያን ዘሕፍር ስዕረት ተጎልቢቦም እናበሉ ይፅሕፉ ነይሮም። ኢትዮጵያውነት ንሉ-አላዊነት ሃገር ህልው ሕራኅ ይግለፅ።

ስለዚ ድሕሪ ኩናት ዓድዋ ቀዳማይ ሚኒስትር መንግስቲ ጣልያን ዝነበረ “ክሪስቲ” ስልጣን ለቐቐ። ኣብ ሞንጎ መንግስቲ ኢትዮጵያን መንግስቲ ጣልያን ምሩኻት ኩናት ንምልውዋዥን ሉ-አላውነት ሃገር ንምሕላውን ከምኡውን ደባት ኢትዮጵያን ኤርትራን ዝንፅር “ውዕሊ ኣዲስ ኣበባ” ብዕለት 16 ወርሒ ጥቅምቲ 1889 ዓ.ም (26 ኦክቶበር 1896 ዓ.ም.ፈ) ተፈራሪሞም። ኢትዮጵያ ነፃን ሉ-አላዊ ሃገር ምዃና ብኹሉ ወገን ተአሚኑሉ ተቐባልነት ረኺቡ። ስለዚ ሓያላን መንግስታት ኣውሮፓን ዓለምን ሰበሰልጣን ዲፕሎማሲ ይልእኹ ጀሚሮም። መንግስታት ጣልያን፣ እንግሊዝን ፈረንሳይን ምስ መንግስቲ ኢትዮጵያ ዶብ ዝምልከት ውዕላት ካብ 1897 - 1908 ኣብዝነበረ ዓሰርተ ዓመታት ተፈራሪሞም። ነዚ ዓወት ኩናት ዓድዋ ስዒቡ ብዝተአስሩ ዲፕሎማሲያዊ ውዕላት ሰላምን ምርግጋእን ኣብ ኢትዮጵያ ስለተረጋገፀ ብዙሓት ወፃኢተኛታት ዝተረጋገገን ዝቐሰነን ናብራ ኣብ ሃገርና ጀሚሮም። ብዙሓት ወፃኢተኛታት ብምኸንት ስራሕ መንግስትን ወይድማ ብውልቆም ይመፁ ጀሚሮም። ኢኮኖሚያውን ማሕበራውን ግልጋሎታት ዝህቡ ዝተፈላለዩ ትካላትውን ነይሮም።

ብመንግስቲ ኢትዮጵያን ጣልያንን ዕለት 16 ወርሒ ጥቅምቲ 1889 ዓ.ም (26 ኦክቶበር 1896 ዓ.ም.ፈ) ዝተፈረመ ውዕል ኣዲስ ኣበባ ካብ መረብ ማዕዶ ዘሎ ግዝኣት ባሕረ ነጋሽ ዝነበረ ብመንግስቲ ጣልያን ክመሓደርን ካብዚ ሩባ ንደቡብ ኣንፈት ዘሎ ድማ ብመንግስቲ ኢትዮጵያ ክመሓደር ስለተፈራረመ ሎሚ ንሪኦ ዘለና ካርታ ሃገርና ኣብዚ እዋን ብውነ ዝተመስረተ ምዃኑ ንርዳእ። ይኹን ደኣምበር ከምቲ ኣብ ላዕሊ ዝተሓበረ መንግስቲ ጣልያን ኢትዮጵያ ነፃን ሉ-አላዊን ሃገር ምዃና ብዕሊ ዝተቐበለሉ ኩነታት ነይሩ። ዓወት ኩናት ዓድዋ መኩርዕን መመክሕን እዩ።

ንዓወት ኩናት ዓድዋ ስዒቡ ኣብ ብዙሓት ሃገራት አፍሪካ ኣንፃር ባዕዳዊ መግዛእቲ ምልዕዓልን ዓመፅን ጀሚሮም። ንኣብነት ኣብ ኬንያ ብጀሞ ኬንያታ ዝምራሕ ዓመፅ ኣንፃር ባዕዳዊ መግዛእቲ እንግሊዛውያን ተጀሚሩ። ኣብ ጋና ድማ ኩዋሚ ንክሩማህ ዝበሃል ኣንፃር ባዕዳዊ መግዛእቲ ወፍሪ ተጀሚሩ። ኣብ ኣውሮፓን ኣሜሪካን ንዝርከቡ ፀለምቲ አፍሪካውያን ንዓድኹም ተመለሱ፣ ንዑ ንዓድኹም... እናበለ ዓብዩ ምንቅስቓስ ብምጀማሩ “ፓን አፍሪካኒዝም” ዝበሃል ወፍሪ ዓድኹም እተዉ ኣጎሃሂሩ። ኣብ ታንዛኒያ ድማ “ማጂ ማጂ” ዝበሃል ቃልሲ ኣንፃር ባዕዳውያን ብ1905 ዓ.ም.ፈ ተጀሚሩ። ማርከስ ጋርቨይ ዝተብሃለ ፀለምውን ኣብ ጃማይካን ላቲን ኣሜሪካን ኩሉኹም ፀለምቲ ናብ ሃገርኩም ኣፍሪካ እተዉ። ነቶም ፀዓዱ ባዕዳዊ ገዛእቲ ተቐላብኩም ኣውፅእዎም። ካብ ዓወት ኩናት ዓድዋን ኢትዮጵያውያንን ንመሃር እናበለ የለዓዕል ነይሩ። ስለዚ ዓወት ኩናት ዓድዋ ንኩለን ሃገራት ኣፍሪካውያንን ፀለምትን ኣንፃር ባዕዳዊ መግዛእቲ ንክቃለሱ ሓቦ ዘስነቐ ታሪካዊ ተርእዮዩ።

1.4.2 ምትእትታው ዘበናውነት ኣብ ኢትዮጵያ

ተምሃሮ ዘበናውነት እንታይ ማለት እዩ? ከመይ ይግለፅ? ኣብዝብሉ ሕቶታት ተመያየጡ። ኣብ ሞንጎ ዘበናውነትን ምዕራባውነትን ዝብሉ ክልተ ኣምራት እንታይ ትርድኡ? ድሕሪ 1850 ምዕባለ ኢንዱስትሪያላዊ ወያነ ኣብ ሃገራት ኣውሮፓ አዐርዩ ማዕቢሉ ነይሩ። እንግሊዝ፣ ሕቡራት መንግስታት ኣሜሪካ፣ ፈረንሳይ፣ ጣልያን፣ ጀርመንን ካልኦት ኣብ ኣህጉር ኣውሮፓ ዝርከቡ ሃገራት ስልጣነታትን ምህታትን ሳይንስን ቴክኖሎጂን ከምኡውን ኢንዱስትሪያላዊ ምዕባለታት ካብ እዋን ናብ እዋን እናማዕበሉ መጻኦም። እዞም ሃገራት ኣውሮፓ ድማ ምዕራባውያን እናተባህሉ ይፅውኡ። ዘበናውነት ምስ ምጥቃም ዝሓሸ ውፅኢት ቴክኖሎጂን ሳይንስን ተኣሳሲሩ ዝግለፅዩ። ዘበናውነት ብምኸንያት ዝሓሸ ውፅኢት ኢንዱስትሪያላዊ ቴክኖሎጂን ሳይንስን ንመነባብሮ ቀሊል ዝገብሩን

አዐርዮም ዘሳልጡን ምህዞታት ምትእትታው ዝምልከት ኣምር እዩ። ትምህርቲ፣ ጥዕና፣ ባንኪ፣ መሰረተ ልምዓት፣ ሓይሊ ምክልኻል ወዘተ።

ኣብ ኣውሮፓ መኪናን ባቡርን ተሰሪሖን ኣብ ሓፂር እዋን ንደቂ ሰባት ካብ ቦታ ናብ ቦታ ብዝሓሸ ቅልጣፈን ምቛት ዝተሓለወሉ ኩነታትን ምምልላስ ተኻኢሊ። ሬድዮ፣ ቴሌግራፍ፣ ቴሌግራምን ስልክን ዝበሃሉ ውፅኢታት ሳይንስን ቴክኖሎጂን መልእኽቲ ንምምሕላፍ ዝሓሸ ሰለጤንን ምቛው ባይታን ተፈጠሩ። ኣውሮፕላን ምስተሰርሖ ድማ ሰባት በምድሪ ጥራሕ ዘይኮነስ ኣብ ኣየርን ህዋን ክንቀሳቅሱ ክኢሎም። ገንዘብን ቴምብርን ተሓቲሞም ባንክን ግልጋሎት ፖስታን ምስተጀመረ ድማ ዘበናውነት እናተመሓየሸ ከምዝመፀ ዘመላኸቲ ነይሮም። ዘበናዊ መሳርሕታት ኩናትውን ከም ሽጉጥ፣ ጠመንጃ፣ መድፍዕ፣ ቡምባዋን፣ ላውንቸር ወዘተ ዝመሳሰሉ ተሰሪሖም።

ሰእሊ 1.21 ሃፀይ ቴዎድሮስ ዳግማዊ (ካሳ ሃይሊ)

ስለዚ ብምኽንያት ውፅኢት ምህዞታት ሳይንስን ቴክኖሎጂን መነባብሮ ደቂ ሰባት ቀሊልን ስሉጥን ንክኸውን ዝገበሩ ናውቲ ናብ ግልጋሎት ውዲሎም ክጠቐሙ እንተለዉ መግለፂ ዘበናውነት እዮም። ኣብ ኣውሮፓ ዝተርኣዩ ውፅኢታት ምህዞ ሳይንስን ቴክኖሎጂ ዝኾኑ ናውቲ ናብ ሃገርና ኣትዮም ንግልጋሎት ንኸበቐዎ ዝተገበሩ ፈለምቲ ፃዕርታት መንግስቲ ኢትዮጵያ “ምትእትታው ዘበናውነት” ብዝብል ይግለፅ።

ኣብ ከምዚ ዝመሰለ ስጉምቲ ምትእትታው ዘበናውነት ፈላማይ ራእይ ዝነበሮም ዳግማዊ ቴዎድሮስ (ካሳ ሃይሊ) ዝበሃሉዮም ነይሮም። ሃፀይ ቴዎድሮስ ዘበናውነት ንምትእትታው ይሕሰቡ ደኣምበር ኣየተግበርዎን። ኣብ ምትእትታው ዘበናውነት ርኡይ ተራ ዝነበሮም ሃፀይ ምኒልክ ዳግማዊ ንጉሰ ነገስት ዘኢትዮጵያ እዮም። ዘመናውነት እዋኑ ዝጠልቦ ምዕባላ ውፅኢታት ምህዞ ሳይንስን ቴክኖሎጂን ኣብ ኩሉ መዳይ ምጥቃም ምኽኣል ዝብል መሰረታዊ መረዳድኢ ሓሳብ ኣሎ። ንኣብነት ዘበናዊ ህንፃ፣ ዘበናዊ ትምህርቲ፣ ዘበናዊ መንገዲ፣ ዘበናዊ ምግብን ኣመጋግባን፣ ዘበናዊ ባህሊ፣ ዘበናዊ መጓጓዣ፣ ዘበናዊ ሜላ መራኽቢ፣ ዘበናዊ ክዳንን ኣክዳድናን፣ ዘበናዊ ቴክኖሎጂ ህንፃት መንገዲ፣ ዘበናዊ መሳርሕታት ኩናት፣ ዘበናዊ ጥዕና፣ ዘበናዊ መርበብ ሓበሬታን ርክብን፣ ዘመናዊ ሕትመት፣ ዘበናዊ ፅሑፍ፣ ዘበናዊ ስርዓት ምምሕዳር ፋይናንስን ባንክን፣ ዘበናዊ ምምሕዳር፣ ዘበናዊ ኣተሓሳስባ ... ዝበሃሉ ኣገላልፃታት ኣለዉ። ተምሃሮ እዚኦም እንታይ ማለት ከምዝኾኑ ሓድ ብሓደ እናተመያየጥኩም ዝተራድእኹምዎ ንመምህርኩም ግለፁ።

ስለዚ ኣብ ኢትዮጵያ ዘበናውነት መዓዝ ተኣታትዩ ዝብል ሕቶ ኣገዳሲዮ። ሃፀይ ዳግማዊ ቴዎድሮስ ንኢትዮጵያ ሓንቲ ምስገበሩዋ ዘበናዊ ጦር ንምምስራት፣ ዘመናዊ ምምሕዳር ንምትእትታውን ዘበናዊ ውፅኢት ምህዞ ሳይንስን ቴክኖሎጂን ንምትእትታው ድልዩት ነይሮምዎ። ግን ኣይኮነሎምን። ስለዚ ኣብዚ ሎሚ እዋን ንሪኦም ዘለና ባእታት ዘበናውነት ናብ ሃገርና ምእታው ዝጀመሩ ብዘመነ ንግስና ሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክ እዩ ነይሩ። ኣብዚ እዋንዚ ኣብ ምዕራባውያን ኣውሮፓ ዝነበሩ ዝተወሰኑ ውፅኢት ምህዞታት ሳይንስን ቴክኖሎጂን ከምኡውን ኣተሓሳስባታት ምምሕዳር ብዝምልከት ናብ ኢትዮጵያ ክኣትዉ ተገይሩ እዩ። ተምሃሮ ዘበናዊ ቴክኖሎጂ እንታይዮ? ተመያየጡሉ።

ሰእሊ 1.22 ሃፀይ ምኒልክ ዳግማዊ

ብዘበነ ሃፀይ ምኒልክ ዳግማዊ ዝተወሰኑ ዘበናዊ ህንፃታት መንደቕ፣ ድልድላትን መንገድታትን ተሃኒዖም። ኣብ ቤተ መንግስቲ መስመር ቧንቧ ማይን ፅገናታቶምን ከምኡውን ካብ ሓይሊ ጀነራተር (ሞተር) ዝፍልፍል ኤሌክትሪሲቲ ብውሱን መልክዑ ተኣታትዮም ነይሮም። ግልጋሎት ፖስታን ቴሌኮሙኒኬሽንን፣ ቴሌግራምን ቴሌግራፍን፣ ስልኪ ተኣታትዮ። ንፊለማ እዋን “ባንኪ ኣቢሲንያ” ኣብ ከተማ ኣዲስ አበባ ብ1905 ዓ.ም ተኸፊቱ። ቤት ትምህርቲ ዳግማዊ ምኒልክ ብ1908፣ ሆስፒታል ዳግማዊ ምኒልክ ብ1910፣ ቤት ሕትመትን ሆቴላትን ኣብ ኣዲስ አበባ ተሰራሖም። ኣብ ኣዲስ አበባ ዝርከብ “ሆቴል ጣይቲ ብጡል” ብእቴጌ ጣይቲ ብ1907 ዓ.ም ዝተሰርሐ ሆቴል ነይሩ። ስለዚ መኳንንቲ ናብ ኢንቨስትመንት ኣትዮም።

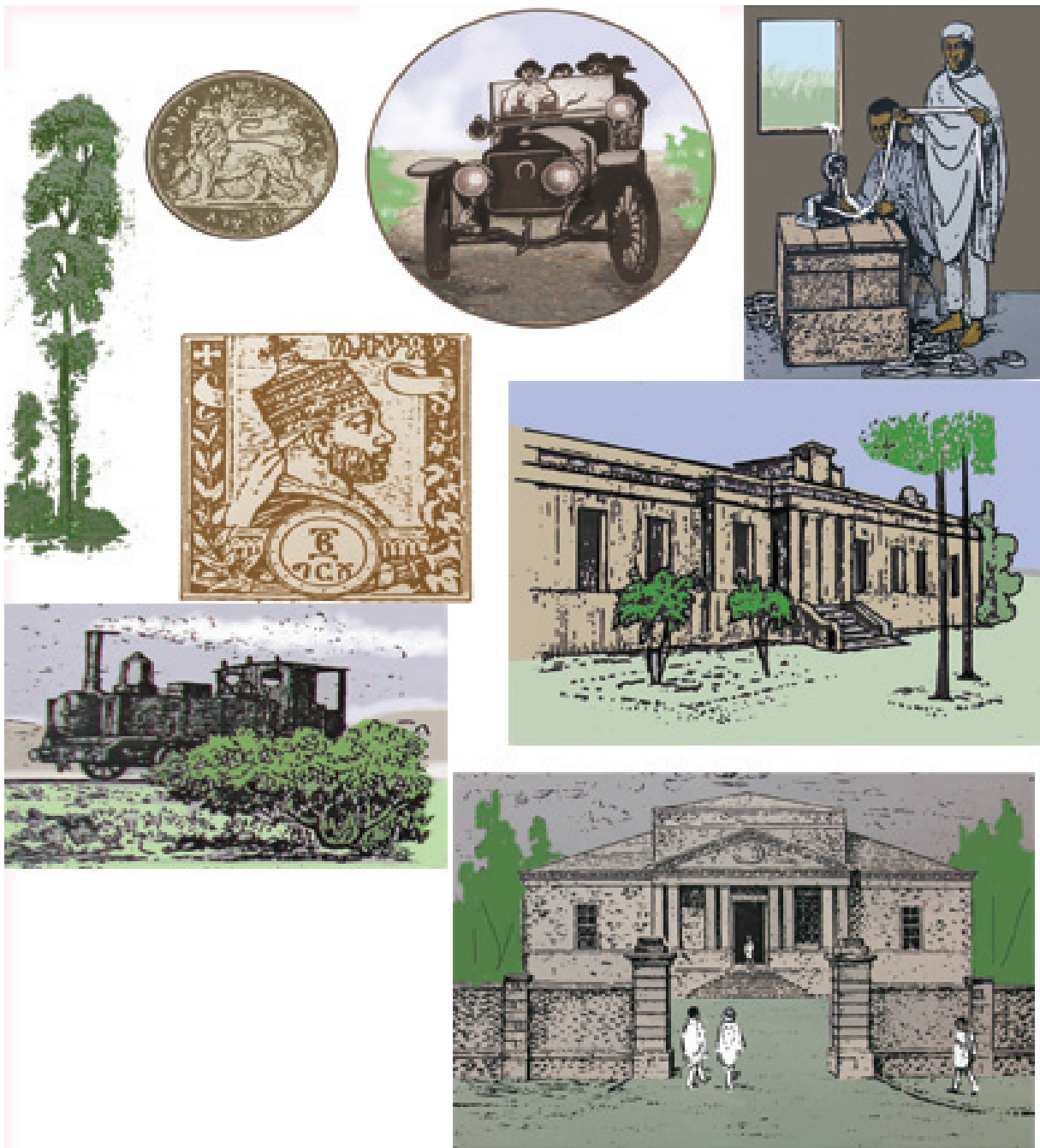
ምምሕዳር ውሽጢ ሃገር ብጠቅላይ ግዝኣት፣ ኣውራጃን ወረዳን ዝተመስረተ ንክኸውን ተገይሩ። ዝተወሰኑ ሚኒስቴራትውን ተጣይሾም (ንኣብነት ሚኒስቴር ፍትሒ፣ ሚኒስቴር ጦር፣ ሚኒስቴር ጉዳይ ውሽጢ ሃገር፣ ሚኒስቴር ንግድን ጉዳያት ወፃኢ ሃገርን፣ ሚኒስቴር ፋይናንስ፣ ሚኒስቴር ሕርሻ፣ ሚኒስቴር ብዕሪ፣ ሚኒስቴር ቤተ መንግስትን ሚኒስቴር ህዝባዊ ጉዳያትን ዝበሃሉ ነይሮም)። ስለዚ ቤት ምክሪ ሚኒስትራት ብ1907 ዓ.ም.ፈ ተጣይሹ። ዝተወሰኑ ደቂ መኳንንቲ ንትምህርቲ ንወፃኢ ሃገር ተላኢኹም ተማሂሮም። ነጋድራስ ገብረሂወት ባይክዳኝን በጅሮንድ ተክለሃዋርያት፣ ነጋድራስ ኣፈወርቅ ገብረእየሱስ፣ ሃኪም ወርቅነህ፣ ሃለቃ ታዩ፣ ከንቲባ ገብሩ ምሁራት ካብዝብሃሉ ደቂ መኳንንቲ ዝምደቡኹም ነይሮም።

ንግዲ ውሽጢ ሃገርን ወፃኢን ንፊለማ ጠመተ ዝረኸበሉ እዋን ነይሩ። ቴምብር ተሓቲሙ። ብርን ሳንቲምንውን ኣብ ግልጋሎት ውዲሎም። ኣዲስ አበባ ምስ ወደብ ጂቡቲ ዘራኸብ መስመር ሃዲድ ባቡር ተዘርጊሑ። መስመር ሃዲድ ባቡር ካብ ኣዲስ አበባ ናብ ጂቡቲ ዝወስድ ብ1894 ዓ.ም.ፈ ብሓደ ካምፓኒ ፈረንሳይ ዝተጀመረ እንተኾነውን ብ1917 ዓ.ም.ፈ ተዛዘመ። እዚ ንኣዲስ አበባን ጂቡቲን ዘራኸብ መስመር ባቡር ምስተሰርሐ ብዙሓት ኣብ መስመር ዝርከባ ከተማታት ማዕቢለን (ንኣብነት ድሬ ዳዋ፣ ኣዳማ፣ ሞጅ፣ ቢሾፍቲን ኣቃቂን)። ካብዚኦም ብተወሳኺ ስሩዕ ጦር ሰራዊት ተጣይሹ፣ ስርዓት ግብሪ ተኣታትዮ፣ ጠቅላይ ቤት ፍርዲ ተጣይሹ።

ስእሊ 1.23 ንጉሰ ነገስት ቀዳማዊ ሃይለስላሴ

ብዘበነ ሃፀይ ሃይለስላሴ ንጉሰ ነገስት ዘኢትዮጵያ እውን ፖለቲካውን ምምሕዳራውን አሰራርሓታት ኣውሮፓውያን ናብ ኢትዮጵያ ክተኣታተዉ ተገይሩዮ። ንኣብነት ምትእትታው ትምህርቲ ኣብ ቅድሚት ዝሰራዕ ነይሩ። ቤት ትምህርቲ ቀዳማዊ ሃይለስላሴ፣ ቤት ትምህርቲ ጀነራል ዊንጌት፣ ቤት ትምህርቲ እቴጌ መነንን ኣዲስ አበባ ዩኒቨርስትን ዝተወሰኑ እዮም። ዝተፈላለዩ ኣብያተ ፅዮ ሚኒስትራትን ቤት ምክሪ ሚኒስትራትንውን ተጣይሾም። ብርሃንን ሰላምን ቤት ሕትመት ብ1921 ዓ.ም ተጣይሹ። 1923 ዓ.ም ኢትዮጵያ ኣባል ሊግ ሃገራት (መንግስታት) ዓለም ንክትኸውን ተገይሩ። ንፊለማ እዋን ኣብ ፅሑፍ ዝበፈረ ሕገ መንግስቲ ዝተጣየሸውን ብዘበነ ሃፀይ ሃይለስላሴ ነይሩ። ፓርላማ ተጣይሹ ህዝቢውን ኣባላት ፓርላማ ክመርፅ ክኢሉ። ተወዳደርቲ ግና መሳፍንቲ ጥራሕ ነይሮም። ሆስፒታል ጥቁር ኣንበሳን ሆስፒታል እቴጌ መነንንውን ኣብ ዘመነ ሃፀይ ሃይለ ስላሴ ዝተጣየሹዮም። ዘበናዊ ሓይሊ ምክልኻል (ሓይሊ ምድሪ፣ ኣየርን ባሕርን) ንፊለማ እዋን ተጣይሾም።

ሰእሊ 1.24 ብዙመነ ሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክ ተኣታትዮም ዝነበሩ ዘመናዊ ቴክኖሎጂታት

© Not

መልመዳ 1.5

ሀ ነዞም ዝሰዕቡ ምሉእ ሓሳባት ትኽክል እንተኾይኖም “ሓቂ” ትኽክል እንተዘይኾይኖም ድማ “ሓሶት” እናበልኩም መልሱ።

- 1 ዓወት ኩናት ዓድዋ ንፀለምቲ አፍሪካውያን ፍሉይ ትርጉም አለዎ።
- 2 ሃፀይ ቴዎድሮስ ምስ ወራሪ ሰራዊት ጣልያን እንትዋግኡ ሞይቶም።
- 3 ዝሓበራ አፃብዕቲ ዓርቃይ የፀምብዓ ዝብል ምስላ ረብሓ ሕብረትን ሓድነትን ይገልፅ።
- 4 አብ ኩናት ዓድዋ አስካሪስ እናተብሃሉ ዝፍለጡ ኤርትራውያን ምስ ወራሪ ሰራዊት ጣልያን ወጊኖምን ተሓሽኪሮምን አንፃር ኢትዮጵያ ተዋጊኦም እዮም።
- 5 አብ ኩናት ዓድዋ መረሕቲ ብርጋዴራት ሰራዊት ጣልያን ዝነበሩ ክልተ ጀነራላት ሞይቶም።

ለ አብ “ሀ” ዘለዉ ምስ አብ “ለ” ዘለዉ አዛምዱ።

ሀ	ለ
1 ቤት ትምህርቲ ዳግማዊ ምኒልክ	ሀ ሃፀይ ምኒልክ ዳግማዊ
2 ሃፀይ ዮሃንስ ራብዓይ	ለ ብ1908 ዓ.ም.ፈ ተመስሪቱ
3 ሃፀይ ቴዎድሮስ ዳግማዊ	ሐ ኢንቨስትመንት መኳንንቲ
4 ምስ ጣልያን ኩናት ዝተኻየደሎም	መ ብ1917 ዓ.ም.ፈ ተዛዚሙ
5 ቀዳማይ ሚኒስትር ጣልያን ዝነበሩ	ሰ አብ ኩናት መተማ ሞይቶም
6 ሆቴል ጣይቱ ብጡል	ረ ብ1868 ዓ.ም.ፈ ሞይቶም
7 ኩናት ዓድዋ ዝመርሑ	ሸ ሰሃጢ፣ ዶግዓሊን ዓድዋን
8 አዲስ አበባ - ጂቡቲ መስመር ሃዲድ ባቡር	ቀ ክሪስፒ
9 መራሒ ሰራዊት ጣልያን አብ ኩናት ዓድዋ	ቦ ጀነራል ባራቴሪ
10 ምስ ደርቡሽ ሱዳን ኩናት ዝተኻየደሎም	ተ ኩፊትን መተማን

ዕዮ ጉጅለ

- 1 ረብሓ ሕብረትን ሓድነትን ህዝብታት አረድኡ። ኩናት ዓድዋ አብነት ገይርኩም ተመያየጡ።
- 2 ቡብዓመቱ ለካቲት 23 በዓል ዓወት ኩናት ዓድዋ ብዝደመቐ ብሄራዊ ስነስርዓት ይበዓልን ይኸበርንዮ። ንምንታይ? ብዝርዝር እናተመያየጥኩም መልስኹም ፅሓፉ።
- 3 አብ እዋን ኩናት ዓድዋ መራሕቲ ሰራዊት ጣልያን ዝነበሩ ጀነራላት ዘርዝሩ። ዝነበሮም አሰላልፋ'ውን አረድኡ። እናተመያየጥኩም ግለፁ። አብ መፅሓፍ ተምሃራይ ዘሎ ስእሊ ተጠቐሙ።

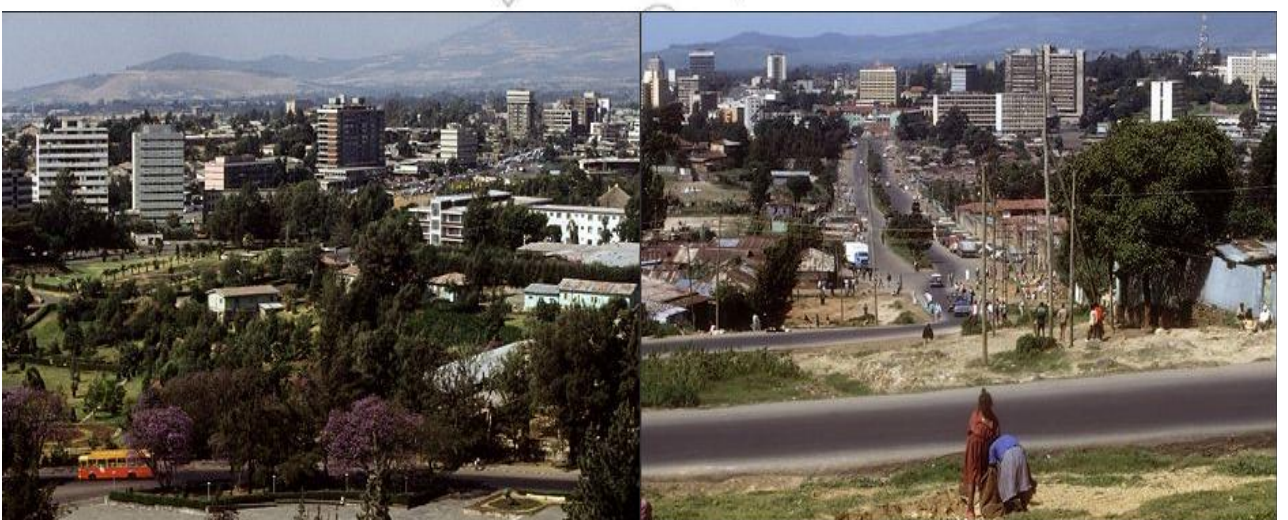
- 4 አብ እዋን ኩናት ዓድዎ መራሕትን መዋገእትን ሰራዊት ኢትዮጵያ ዝነበሩ እናዘርዘርኩም አሰላልፈኦም'ውን ተመያየጡሉ። ብዝርዝር አረድኡ።
- 5 አብ እዋን ኩናት ዓድዎ አብ ሞንጎ ኢትዮጵያውያንን ሰራዊት ጣልያንን ውግእ ዝተኻየደሎም ሰለስተ ቦታታት ግለፁ። አብ መፅሓፍ ተምሃራይ ዘለዉ ስእልታት እናረገዱኩም ተመያየጡ።
- 6 ታሪካዊ ረብሓ ኩናት ዓድዎ እንታይዩ? ብጉጅለ እናተመያየጥኩም ብዝርዝር ግለፁ።

1.5 ቁልፊ ምኽንያታት ንአፈላላይ አሰፋፍራን ባህልን

ተምሃሮ ብዛዕባ አሰፋፍራ ህዝቢ እንታይ ትፈልጡ? ህዝቢ አብ ከተማን አብ ገጠርን እንትሰፍሩ እንታይ ረቕሓ መሰረት ይገብሩ? አሰፋፍራ ህዝቢ እንታይ ማለትዩ? አሰፋፍራ ማለት ህዝቢ አብ ሓደ ከባቢ መነባብርኡ ንምክያድ ተኣኪቡ ነናይባዕሎም መንበሪ ሰሪሖም ናብርኦም ዘካይድሉ አምር ዝግለፀሉ ኩነታትዩ። ህዝቢ አብ ሓደ ከባቢ እንትነብሩ ብሓደ መልክዕ ስሕው ኢሎም መንበሪኦም ሰሪሖም ንርኢ ወይድማ ፅዕኛ አብዝበለ ኩነታት መንበሪኦም ሰሪሖም እንትነብሩ ንዕዘብ። ህዝቢ አብ ከባቢ መንበሪኦም ከም ጉጂ፣ ግድግዳ ቀላሚጦስ፣ ህድሞ፣ መንደኛ ወይድማ ዘመናዊ ህንፃ ሰሪሖም ብሓባር እንትነብሩ ንዕዘብ። ከከም ኩነታት ጠባይ አየር ድማ ምስሓውን ምፅዓኛን ወይድማ መንበሪ ዝስርሑሎም ባእታታት ይፈላለዩ እዮም።

አሰፋፍራ ህዝቢ ብምኽንያት ጠለብ፣ ደጉዓን ቆላን፣ ብራኽን መታሕትን፣ ኢኮኖሚያዊ ኩነታት'ውን አብ ግምት እናአተወ አፈላላይ ይግበርዩ። ተግባራት አሰፋፍራ ብክልተ መልክዕ ምርኣይ ይከኣልዩ።

- 1. ገጠርን ከተማን ኢልካ ብተግባራት አሰፋፍራ
- 2. ከበላን (ደጉዓን) መታሕትን (ቆላን) ኢልካ'ውን ብአቀማምጣ ይርከቡ።

ስእሊ 1.25 አሰፋፍራ ህዝብታት አብ ከተማታት ብጣዕሚ ፅዕኛ እዩ።

ስለዚ ተምሃሮ አብ ገጠርን ከተማን ዘሎ አሰፋፍራ ብጣዕሚ ይፈላለይዩ። ብተመሳሳሊ ድማ አብ ከበላን መታሕትን ዘሎ አሰፋፍራ አዐርዩ ይፈላለይዩ። አብ ከተማ ዘሎ አሰፋፍራ

ህዝቢ ብትልምን ፕላንን ዝተቐየደ ኾይኑ ፅዑቕ ኣቀማምጣ ዝጠልብዮ። ኣብ ገጠር ዝርእይ ኣሰፋፍራ ድማ ምስ ውልቀ ትሕዝቶ መሬት ዝተኣሳሰር ስለዝኾነ ስሕው ዝበለን ዝተረካሓቐንዮ። መነባብሮ ህዝቢ ገጠር ኣብ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳትን ዝተመስረተ እዩ።

ስእሊ 1.26 ኣሰፋፍራ ህዝብታት ኣብ ገጠራት ብጣዕሚ ስሕው እዩ።

ኣብ ከተማን ገጠርን መንቀሊ ምኽንያታት ኣፈላላይ ኣሰፋፍራ ህዝቢ እንታይ ከምዝኾነ ትፈልጡ ዶ? መንቀሊ ምኽንያታት ኣፈላላይ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ኣብ ክልተ መቐጻጻ ምርኣይ ይከኣል። እዚ እም ድማ ዝስዕቡዮም፡

- 1 **ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት፡** ኣብ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ከተማን ገጠርን ኣፈላላይ ንምፍጣር መንቀሊ ምኽንያታት ዝኾኑ ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት ንኣብነት ኣቀማምጣ መሬት፣ ሃፍትታት ተፈጥሮ ውሽጢ መሬትን ልዕሊ መሬትን፣ ጠባይ ኣየር፣ ቀረብ ማይ፣ ልምዑነት መሬት፣ ግድሚ መሬት፣ ከውሒ መሬት፣ ወዘተ ክጥቀሱ ዝኽእሉ እዮም።
- 2 **ሰብ ስራሕ ባእታታት፡** ኣብ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ከተማን ገጠርን መንቀሊ ምኽንያታት ዝኾኑ ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት ጥራሕ ዘይኮኑስ ሰብ ስራሕ ዝኾኑውን ኣለውዮም። ሰብ ባዕሉ ዝፈጥሮም ኩነታት መንቀሊ ምኽንያታት ተገይሮም ይውሰዱዮም። ብምኽንያት ደቂ ሰባት ዝውሰዱ ስጉምታታት፡፡ እዚ ዝኾነሉ ዝተፈላለዩ ምኽንያታት ኣለዉ፡፡
 - ሀ. ካብ ሓደጋታት ተፈጥሮን እንስሳትን ከምኡውን ካብ ፀላኢ ንምክልኻል ብዝግበር ጻዕሪ ደቂ ሰባት ኣብ ሓደ ከባቢ ክሰፍሩ ይኽእሉዮም።
 - ለ. ኣብ ከባቢ ብዝርከቡ ግልጋሎታት ንኣብነት ሹቕ፣ ቤት ትምህርቲ፣ ትካል ግልጋሎት ጥዕና፣ ዕዳጋ፣ መንግሥታዊ መንገዲ መኪናን ወዘተ ተኸቲሎም ሰባት ይሰፍሩዮም።

ከባብታት መዕረፊ ኣውቶቡሳትን ዕዳጋን ዘሎ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ከተማ ኣስተውዒልኩም ዶ ትፈልጡ? ፅዑቕ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ምስ ዝተፈላለዩ ንግዳዊ ምንቅስቃሳት ትዕዘቡ። ዕሽላት ከተማ እንትክትማ ኽ ኣስተውዒልኩም ዶ ትፈልጡ? ኣውራ መንገዲ መኻይንን ኣውቶቡሳትን (ኣውራ ጎደናታት) ተኸቲሎም ይኸትሙ። ኣብ ገጠር ዝርከብ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ድማ ኣብ ጎቦታትን ግድምታትን ይበዝሑ ምዃኑ ኽ ተግባሩም ዶ? እቲ ማይዳ መሬትን ልመዕ መሬትን ንማሕረስ ስለዝድለይዮ። ጎቦታትን ግድምታትን ኣብዘይብሉ ከባቢ ግና ኣብ ማይዳውን ህዝቢ ከምዝሰፍር ምርድኡ ፅዑቕዮ። ንኣብነት “ዓዲ ጎሸ” ዘለዉ ሰፈርቲ ኣብ ማይዳን ልመዕ መሬትን እዮም ሰፈሮም። ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት ስለዘገደዱ ማለት እዩ። ኣሰፋፍራ ህዝቢ ኩናማ እንተወሰደና ካብ ካልኣት ከባቢ ትግራይ ይፍለይዮ።

አሰፋፍራ ህዝብታት ጥራት አይኮነን አፈላላይ ዘለዎ።። ባህሊ አሰፋፍራ ህዝቢውን አፈላላይ አለዎቹ።። ባህሊ እንታይ ማለት'ዩ? ባህሊ መግለጫ አነባብራ ህዝቢ'ዩ። ባህሊ ልምድታትን እምነታትን ህዝቢ ዝግለፀሉ እዩ። ዝተፈላለዩ ህዝብታት ኢትዮጵያ ዝተፈላለዩ ባህሊ አለዎም። ንኣብነት ባህሊ ህዝቢ ኦሮሞ፣ ባህሊ ህዝቢ ዓፋር፣ ባህሊ ህዝቢ አምሓራ፣ ባህሊ ህዝቢ ሶማሊ፣ ባህሊ ህዝቢ ኩናማ፣ ባህሊ ህዝቢ ኢሮብ፣ ባህሊ ህዝቢ ጉራጌ፣ ባህሊ ህዝቢ ሲዳማ ወዘተ ተባሂሉ ዝግለፀሉ ኩነታት አሎ። ኣብ ኣግባብ መነባብሮ፣ ኣመጋግባ፣ ኣከዳድና፣ ስነ ፅባቕ፣ መርዓ፣ ሓዘን፣ ቀብሪ፣ እምነትን ልምድታትን፣ ኣከባብራ በዓላት፣ ኣሰራርሓ ፀጉሪ ወዘተ ዝተፈላለዩ'ዮም። ኣብ ዝተፈላለዩ አሰፋፍራን ባህልን ዘለዎም ህዝብታት ድማ ብመንፅር ከተማን ገጠርን ተመሳሳልቲ ባህልታት ከምዘለዉ ኹሉ ኣፈላላይ ዘለዎም ኩነታት ድማ ይርአይ'ዩ። ስለዚ ኣፈላላይ ባህሊ ምስ መነባብሮ ህዝብን ድሕረ ባይቶኦምን ዝተኣሳሰር'ዩ።

ባህልን መነባብሮን ዝተኣሳሰሩ ጉዳያት እዮም። መነባብሮ ህዝቢ ኣብ ሕርሻ፣ ንግዲ፣ ምርባሕ ከፍትን ካልኦት ኣግባብ ምእላሽ እቶት ስድራን መሰረት ተገይሩ ዝርአይ'ዩ። ንኣብነት መነባብሮ ህዝቢ ገጠር ኣብ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳትን ዝተመስረተ እንትኸውን መነባብሮ ህዝቢ ገጠር ድማ ኣብ ንግድን ካልኦት ፍልፍል እቶትን ዝተመስረቲ'ዮም። ብምኽንያት ከምዚ ዝመሰለ ኩነታት መነባብሮን ባህልን ከተማን ገጠርን ዘተኣሳስዮም፣ ዘመሳስሎምን ዘፈላልዮምን ብዘኩሉ ጉዳይ'ሎ። ገጠርን ከተማን እንትንብል አሰፋፍራ ህዝቢ'ዩ ዘመላኸት። ግን እዚ ኣሰፋፍራ ገጠርን ከተማን ብብዘኩሉ መንገዲ ይፈላለይ'ዩ። ስለዚ ኣብዝሰዕብ ሰደቓ አሰፋፍራ ህዝቢ ኣብ ከተማን ገጠርን ብዝምልከት መነፃፀር ቐሪቡ'ሎ።

ገጠራት ዘለዎም አሰፋፍራ ብዝምልከት	ከተማታት ዘለዎም አሰፋፍራ ብዝምልከት
<ul style="list-style-type: none"> • ኣብ ገጠር ዘለዉ መንበሪ ገዛውቲ ብጣዕሚ ዝተረሓሓቑ'ዮም። • ኣብ ሕርሻን ምርባሕ ከፍትን ዝተመስረተ መነባብሮ አሎ። • መንበሪ ገዛውቲ ካብ ዕንጨይትን እምንን ዝተሰርሑ'ዮም። • ኅረባብቲ ብጣዕሚ ኣብ ዝተረሓሓቑ ቦታታት እናነበሩ ግና ቡብመዓልቲ ይጠያየቑ'ዮም። • ሰብን ናውትን ንምጉዕዓዝ አዕዱግን ካልኦት እንስሳታትን ይጥቀሙ። 	<ul style="list-style-type: none"> • መንበሪ ገዛውትን ህንፃታትን ተቐራሪቦም ብፃዕቑ'ዮም ተሰሪሖም ዝርከቡ። • ነበርቲ ኣብ ኣብያተ ዕዮ፣ ፋብሪካታት፣ ሹቓትን ውልቀን መንግስታውን ትካላት እናሰርሑ ብዝረኽቡዎም እቶታት መነባብረኦም ይመርሑ። • መብዛሕትኦም መንበሪ ገዛውቲ ካብ ብሎኬትን አእማንን ዝተሰርሑ'ዮም። • ኅረባብቲ ብጣዕሚ ተቐራሪቦም ብፃዕቑ ዝነበሩ እንተኾነውን ኣይጠያየቑን። ኣይፋለጡን። • ነበርቲ ንመጓጓዣ ብሽክለታ፣ ሞተር ብሽክለታ፣ ታክሲ፣ መኪና ይጥቀሙ።

መነባብሮን ባህልን ነበርቲ ከበሳ (ደጉዓ)ን መታሕት (ቆላ)ን ብዝምልከት ድማ ካብዚ ንታሕቲ ኣብዘሎ ሰደቓ ብሓፂር ተገሊፁ'ሎ።

ነበርቲ ከበሳ (ደጉዓ) ብዝምልከት	ነበርቲ መታሕት (ቆላ) ብዝምልከት
<p>መብዛሕትኡ ግዘ ነበርቲ ከበሳ (ደጉዓ)</p> <ul style="list-style-type: none"> • ስገም፣ ስርናይን ጣፍን የፍርድ። • ዛሕሊ ኣብዘለዎ ከባብታት ደጉዓ ይነብሩ • ቀላሚጦስ፣ ዕሕድን ዓርቃይን ይተኽሉ • አባጊዕ የጥርድ፣ የራብሐ • ካብ ጣፍ፣ ስርናይን ስገምን እንጀራን ሕምባሻን ይስንክቱ፣ ይምገቡ • ፀባ ካብ ላሕሚ ይጥቀሙ • ዛሕልን ቁርን ካብዘለዎ ጠባይ ኣየር ንባዕሎም ንክከላኽሉ ካብ ጡጥ ዝተሰርሐ ክዳውንቲ (ከም ሻማ፣ ብሉኩ፣ ጋቢ፣ ኩታ፣ ኮበርታ ዝመሳሰሉ) ይኸደኑ 	<p>መብዛሕትኡ ግዘ ነበርቲ መታሕት (ቆላ)</p> <ul style="list-style-type: none"> • ዕፉን (ምሽላ ባሕሪ)፣ ዳጉሻን ምሽላን የፍርድ • ሓሩርን ሙቐትን ኣብዘለዎ ከባቢ ኣየር ይነብሩ • ሽባኻ፣ ሳግላ፣ ሰራውን ኣካሺያን ይተኽሉ • ኣግማልን ኣጣልን የጥርድ፣ የራብሐ • ካብ ዕፉን (ምሽላ ባሕሪ)ን ምሽላን እንጀራን ሕምባሻን (ቅጫ) ይስንክቱ፣ ይምገቡ • ፀባ ካብ ኣጣልን ኣግማልን ይጥቀሙ • ንነብሶም ካብ ሙቐትን ሃሩርን ጠባይ ኣየር ንምክልኻል ቅልል ዝበሉን ፎክሶትን ክዳውንቲ ይኸደኑ

ሰእሊ 1.27 ብሄር ብሄረሰባትን ህዝብታትን

ስእሊ 1.28 ኢትዮጵያ ተምሳሌት ህብረ ብሄር ብሄረሰባትን ማዘብታትን

ስእሊ 1.29 መርኣያ አከዳድና ብሄረ ኦሮሞ

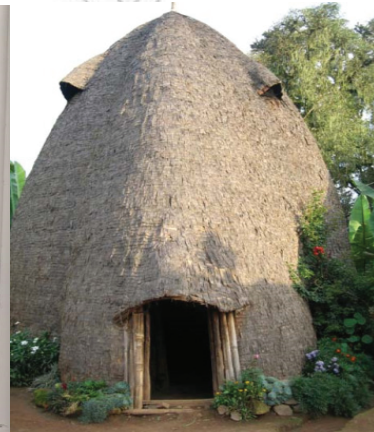
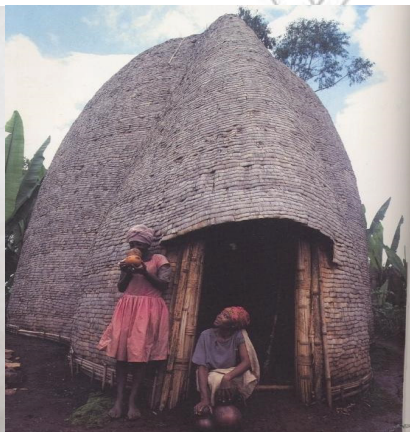
ስእሊ 1.30 አከዳድና ብሄረ ትግራይ

ስእሊ 1.31 ህዝብታት ዓፋርን ሶማሌን ዝተመስረተሎም ስርዓት መነባብሮ አግማል

ስእሊ 1.32 ስእሊ ባህላዊ አከዳድና ብሄረሰብ ዓፋር

ሰእሊ 1.33 መርኣያ አከዳድናን አሰራርላን መንበሪ ገዛ ብሄር ብሄረሰባትን ህዝብታትን ደቡብ

ተምሃሮ እስኪ ድረስ ድረስ አብ አርባዕተ ጉጅለ ተመቐልኩም ገዙፊላለዩ አሰፋፍራ ህዝቢ ብዝምልከት ተመያየጡ። ጉጅለ ፩ አብ በሪኽ ቦታታት (ብራኽ አብ ዘለዎ ወይድማ ከበሳ) ገጠር ንዝኩብሩ ህዝቢ ዘለዎም አሰፋፍራ ብዝምልከት ንኣዳ ቐሽት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእሰኹም ተመያየጡ። ጉጅለ ፪ አብ መታሕት (ቆላ) ከባብታት ገጠር ንዝኩብሩ ህዝቢ ዘለዎም አሰፋፍራ ብዝምልከት ንኣዳ ቐሽት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእሰኹም ተመያየጡ። ጉጅለ ፫ አብ በሪኽ ቦታታት (ብራኽ አብ ዘለዎ ወይድማ ከበሳ) ከተማ ንዝኩብሩ ህዝቢ ዘለዎም አሰፋፍራ ብዝምልከት ንኣዳ ቐሽት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእሰኹም ተመያየጡ። ጉጅለ ፬ አብ መታሕት (ቆላ) ከባብታት ከተማ ንዝኩብሩ ህዝቢ ዘለዎም አሰፋፍራ ብዝምልከት ንኣዳ ቐሽት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእሰኹም ተመያየጡ። ኣብ ትግራይ መታሕት (ቆላ) ከባብታት ከተማን ገጠርን ኣብ ወረዳታት ቃፍታ ሑመራ፣ ኣድያቦን ጣንቋ ኣበርገለን ምውሳድ ይከኣልዩ። ደጉዓ ከባብታት ትግራይ ብዝምልከት ድማ ሃገረሰላም፣ ኦፍላን እንዳ መኻኒን ምውሳድ ይከኣልዩ። ኣብ አሰፋፍራን ባህልን ዘለዉ ኣፈላላይ ብዕመቐት ፈትሹ።

መጠቻሰሲ

ቀርኒ አፍሪካ አብ ልዕሊ ምብራቻዊ ጫፍ ክፍለዓለም አፍሪካ ዝርከብ ከባቢ ሓውሲ ደሴት'ዩ። ሓውሲ ደሴት ማለት ብሓደ ወገን ብመሬት ብካሊእ ወገን ድማ ብባሕሪ ወይድማ ብውቅያኖስ ዝተኸበበ መሬት ማለት'ዩ። ቀርኒ አፍሪካ ተባሂሉ ዝፍለጥ ከባቢ ብኣንፈት ሰሜን ብቀይሕ ባሕሪ፣ ብኣንፈት ምብራቕ ብወሽመጥ ባሕሪ ኤደን፣ ብኣንፈት ደቡብ ብውቅያኖስ ህንዲ ከምኡ'ውን ብኣንፈት ደቡባዊ ምዕራብ ብኬንያን ብኣንፈት ምዕራብ ድማ ብሱዳን ዝዳውብ'ዩ። ስለዚ ሃገራት ቀርኒ አፍሪካ ተባሂሎም ዝፍለጡ አርባዕተ እንትኾኑ እዚኦም ድማ ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ጂቡቲን ሶማሊን እዮም። ቀርኒ አፍሪካ ነዊሕ ዕድመ ዘለዎም አሰሪ ሂወት ወዲሰብ ዝተረኸበሉ ከባቢ እዩ። ኢትዮጵያ'ውን ኣብዚ ከባቢ'ያ ትርከብ። ኣብ ኢትዮጵያ ልዕሊ አርባዕተ ሚሊዮን ዓመታት ዘቐፀሩ አሰሪ ሂወት ወዲሰብ ተረኺቦም'ዮም። ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ኣብ ዝርከብ ሓንፍ ፍሉይ ስም 'ሃዳር' ኣብዝበሃለ ቦታ 3.5 ሚሊዮን ዕድመ ዘቐፀሪ አሰሪ ሂወት ወዲሰብ ተረኺቡ። ኣብ ዓፋር ፍሉይ ስሙ 'አርዲ' ኣብዝተባሃለ ቦታ'ውን ልዕሊ 4 ሚሊዮን ዕድመ ዘቐፀሪ አሰሪ ሂወት ወዲሰብ ተረኺቡ'ዩ። ስለዚ ሉሲ ወይድማ ድንቅነሽ፣ አርዲ፣ ፒተከስን ሰላምን እናተብሃሉ ዝፍለጡ አሰሪ ሂወት ወዲ ሰብ ኣብዚ ከባቢ ሓንፍ ሽንጥሮ ዓፋር'ዮም ተረኺቦም።

ቀርኒ አፍሪካ ዝተፈላለዩ ሃይማኖታት ዝርከቡላ እያ። ክርስትናን እስልምናን ሃይማኖታት ኣብ ቀርኒ አፍሪካ ብዙሕ ሰዓብቲ ዘለዎምን ዓብለልትን ዝበሃሉ'ዮም። ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ማእከላይ ምብራቕ ኣብዝርከባ ሃገራት ፓለስታይንን እስራኤልን ኣብ መበል ቀዳማይ ክፍለዘመን ተጀሚሩ። ሃይማኖት ክርስትና ኣብ መፅሓፍ ቅዱስ ዝተመሰረተ እንትኸውን እምነታትን ትምህርታትን ኣራት ዝተመሰረቱሉ 'ብሉይ ኪዳን' ከምኡ'ውን ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ ዝማዕበሉ እምነታትን ትምህርታትን ሃይማኖት ክርስትና ዝተመሰረቱሉ 'ሓዱሽ ኪዳን' ዝበሃሉ ክልተ ክፋላት ኣለዉዎ። ሃይማኖት ክርስትና ናብ ሃገርና ኢትዮጵያ ኣብ መበል 4^ይ ክፍለዘበን ብዘበነ ንጉስ ኢዛና ተሰፋሕፊሑ። ሃይማኖት እስልምና ድማ ኣብ መበል 7^ይ ክፍለዘበን ኣብ ስዑድ ዓረብያ ከተማ መካ ብነብዩ መሓመድ ተጀሚሩ። እምነታትን ትምህርታትን እምነት ሃይማኖት ኣብ መፅሓፍ ቁርዓን ዝተመሰረተ'ዩ። ኣብ ቀርኒ አፍሪካ ሃይማኖት እስልምና ምእታው ዝጀመረን ናብ ውሽጢ ዓዲ'ውን ይጋፋሕ ዝጀመረሉ እዋን ድሕሪ 8^ይ ክፍለ ዘበን እዩ። ድሕሪ ውድቀት ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ሃይማኖት እስልምና ኣብ ሃገርና ብዝበለፀ ዝሰፈሐሉ ኢጋጣሚ ተፈጠሩ። እዚ ድማ ቦቲ ሽዑ እዋን ዝነበረ ንግድ ነዊሕ መስመር ተኸቲሉ ዝተኻየደ እዩ። ድሕሪ 8^ይ ክፍለዘበን ካብ ደቡብ ዓረቢያ ዝመፁ ሰዓብቲ ሃይማኖት ናብ ኢትዮጵያ ብቐሊሉ ይኣትዉ ስለዝነበሩ ነዚ ምስፍሕፋሕ ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ተቐልፀት ነይራ። ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ናብ ማእኸል ኢትዮጵያ፣ ምብራቕን ደቡብን ኣትዮም ዝመፁሉ ዓብዪ መደብ ንክሰርሑ ቀንዲ መእተዊ በሪ ኾይኑ ዘገልገሎም ወደብ ዘይላ እዩ ነይሩ። ብምኸንያት ብዙሓት ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ናብ ኢትዮጵያ ምእታዎምን ንብዙሓት ደቂ ዓዲ ናብ ሃይማኖቶም ምልዋጦም ደሓር “መስሊም ሱልጣኔት” እንትምስርቱ ዓብዪ ሓገዝ ኾይንዎም። መስሊም ሱልጣኔት ድማ ቦቲ ሽዑ እዋን ዝነበረ ንግዲ ነዊሕ መስመር ምትእስሳር ገይሮም። ስለዚ ኣብ ኢትዮጵያ ሃይማኖት እስልምና መስመር ንግዲ ተኸቲሉ ብሰላማዊ መንገዲ'ዩ ተሰፋሕፊሑ።

ኣብ ቀርኒ አፍሪካ ጥንታዊ መንግስታት ነይሮም'ዮም። ካብዚኦም ውሽጢ ድማ ጥንታዊ መንግስታት ፑንትን ደኣማትን ይርከብዎም። ግዝኣት ጥንታዊ መንግስቲ ፑንት ካብ ጥንታዊት ግብፂ ንኣንፈት ደቡብ ኣብ ዝርከብ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ (ካብ ሰሜናዊ ጫፍ ወደብ ሱዋኪን ናብ ደቡባዊ ጫፍ ንርዱፋይ) ዝነበረ'ዩ። ገማግም ባሕሪ ሃገራት ሱዳን፣ ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ጂቡቲን ሶማሊን ተኸቲሉ ዝተመሰረተ ጥንታዊ መንግስቲ'ዩ ነይሩ። ጥንታዊ መንግስቲ ደኣማት ድማ ንጥንታዊ መንግስቲ ፑንት ስዒቡ ኣብ መወዳእታ ሓምሻይ ክፍለዘበን

ቅድሚያ ልደተ ክርስቶስ አብ ሰሜናዊ ምብራቅ አፍሪካ አብ ናይ ሎሚ ኤርትራን ትግራይን ዝነበረዎ። ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ካብ ቀዳማይ ክፍለዘበን ክሳብ 9ኛ ክፍለዘበን አብ ከባቢ ቀይሕ ባሕርን ቀርኒ አፍሪካን ብንግዲ፣ ብቴክኖሎጂ፣ ኢደ ጥበብን ስነ ጥበብን፣ ፖለቲካውን ወተሃደራውን ሓያልን ውሩይን ዝነበረዎ። ውድቀት ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ስዒቡ አብ ኢትዮጵያ ዝነበረ ስርወ ንግስና ዛጉዌ ዝበሃል እንትኸውን ንከባቢ 120 ዓመታት ዝፀንሐዎ።

ድሕሪ 9ኛ ክፍለ ዘበን ሃይማኖት እስልምና አብ ዝተፈላለዩ ከባብታት ኢትዮጵያ እናተስፋሕፍሐ ብምኸያዶም ሙስሊም ሱልጣኔት ክምስረቱ ክኢሎምዮም። ብመራሕቲ ሰዓብቲ ሃይማኖት እስልምና ይምርሑን ይመሓደሩን ዝነበሩ ሙስሊም ሱልጣኔት ሸዋ፣ ኢፋት፣ አዳል፣ ፋጣጋር፣ ዳዋሮ፣ ባሊ፣ ሃድያ ወዘተ ነይሮም። አብ ማእከላይ ዘበን እናተብሃለ አብዝፍለጥ እዋን ድማ አብ ደቡብ ኢትዮጵያ ሰዓብቲ ሃይማኖት ክርስትና ወይድማ እስልምና ዘይነበሩ መንግስታትን ህዝብታትን ነይሮምዮም። ካብዚአም ውሽጢ ከም ዳሞት፣ ወላይታ፣ ኢናርያን ካፋን ዝበሃሉ ይርከብዎም። ስለዚ አብ እዋን ማእከላይ ዘበን ሃፀይ ዓምደዕዮን ብዘካየድዎ ወፍሪ ምስፍሕፋሕ ግዝኣት ሃፀያዊ ስርዓት ኢትዮጵያ ናብ ደቡብ ኣንፈት ዝተስፋሕፍሐ እንትኸውን ሃይማኖት ክርስትናውን ክተኣታተው ተገይሩዎ። አብ መበል 20 ክፍለዘበን ዝነበረት ኢትዮጵያ ፖለቲካዊ ቅርፂ ስርዓት ሃፀያውነት ዝሓዘት ብዘበነ ሃፀይ ዓምደዕዮን ነይሩ። አብ እዋን ጥንትን ማእከላይ ዘበናትን ዝነበሩ መንግስታትን ህዝብታትን ኣዝዮም ዘደንቑን ሰሓብትን ሓድግታት ሓዲጎምልና እዮም። ካብዞም ኣዝዮም ብዙሓት ሓድግታት ውሽጢ ንኣብነት ሓወልቲ ኣኸሱም፣ ውቅር ቤተተ ክርስትያን ላሊበላን አብ ከተማ ሃረር ዝርከብ መንደቕ ጀጎልን ዝጥቀሱዮም።

አብ መወዳእታ ሰለስተ ዓሰርተ ዓመታት መበል 19 ክፍለዘበን ኢትዮጵያ ብተፈላለዩ ባዕዳዊ ወረርሽኤ ሃገራት ኣውሮፓ ብዙሕ ፊተነ ወራር እናገጠማ ነይሩ። ብፍላይ ብ1888 ዓ.ም (1896 ዓ.ም.ፊ) ሰራዊት ጣልያን ናብ ሃገርና ኢትዮጵያ ዘካየድዎ ወተሃደራዊ ወፍርን ኩናት ዓድዋን ዝጥቀሱ ተርእዮታትዮም። አብዚ እዋን ኣብዝተፈላለዩ ኩርናዓት ሃገርና ዝርከቡ ህዝብታት ኢትዮጵያ ሓድነቶምን ሕብረቶምን ኣስጢሞም ንሓደ ሃገራዊ ዕላማ ብሓደ ልብን መንፈስን ኣንጻር ባዕዳዊ ወራር ሰራዊት ጣልያን ብዘካየድዎ ዕዉት ኩናት ዓድዋ ተጻዊቶም። ስለዚ ኩናት ዓድዋ አብ ታሪክ ፍሉይ ስፍራ ዝወሃቦዮ። ዓወት ኩናት ዓድዋ ኩርናትን ሓበንን ፀለምቲ ኣፍሪካውያን እዮ።

ዘበናውነት ንምትእትታው ፈላማይ ተበግሶ ዝወሰዱ መራሒ (ንጉሰ ነገስት) ሃገርና ሃፀይ ዳግማዊ ቴዎድሮስ እንትኾኑ ብተግባር ግና ርኡይ ምንቅስቓስ ዝጀመሩ ሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክዮም። ድሕሪ ኩናት ዓድዋ ሃፀይ ዳግማዊ ምኒልክ አብ ኣውሮፓ እናማዕበሉ ይርኣዩ ዝነበሩ ውዕኢታት ዘበናውነት ከም ስርዓት የተኣታተዉ ጀሚሮም። ስለዚ ቤት ትምህርቲ፣ መስመር ሃዲድ ባቡር፣ ዘበናዊ ምምሕዳር፣ ቴሌፎን፣ ቴምብር፣ ባጤራ (ገንዘብ)፣ ዘበናዊ ሕትመት፣ ግምጃ ቤት፣ ባንኪ፣ ሓይሊ ምክልኻል ወዘተ ዝመሳሰሉ ንፈለማ እዋን ተጣይሾም። ቀዳማዊ ሃይለስላሴ ድማ ነቲ ተጀሚሩ ዝፀንሐ ምትእትታው ስርዓት ዘበናውነት ብዝተጠናኸረ ኣገባብ ቀጺሎምሉ። አብዚ ሕዚ እዋን ዘበናውነት ናብ ዝለዓለ ብርኪ ባሂሑሎ።

አብ ኢትዮጵያ ትሸዓተ ብሃራዊ ክልላዊ መንግስታት ኣለዉ። አብዚአም ዝተፈላለዩ ብሄር ብሄረሰባትን ህዝብታትን ኣለዉ። ሕድሕዲአም ብሄር ብሄረሰብን ህዝብታትን ድማ ናይባዕሎም ዝኾነ ባህሊ፣ ፀወታ፣ ኣሰራርሓ ምግብን ኣመጋግባን፣ ኣሰራርሓ ክዳንን ኣክዳድናን፣ ኣሰራርሓ ፀጉሪ፣ ኣሰራርሓ መንበሪ ገዛን ልምድታትን ኣለዉዎም። እዚአም መግለፂ መልክዕን ፅባቕን ህዝብታትዮም። ሕዳር 29 በዓል ብሄር ብሄረሰባትን ህዝብታትን ሃገርና ንክኸውን ብቤት ምኽሪ ተወከልቲ ህዝብታትን ፌደሬሽንን ስለዝተወሰነ በብዓመቱ ብዝለዓለ ድምቀት ይበዓልን ይኸበርንዮ።

ማህደረ ቃላት

ቁልፊ ቃላት	ትርጉም / መብራህርሂ
1 ቀርኚ አፍሪካ	አብ ካርታ አፍሪካ አብዝርከብ ቅርጺ ቀርኚ ዝርከቡ ሃገራት ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ጂቡቲን ሶማሊን ዝርከቡሉ ከባቢ
2 አንፃራዊ መርክቦ	መርክቦ ሓደ ቦታ ብመንፅር መርክቦ ካልእ ቦታ።
3 ደሴት	ምሉእ ብምሉእ ዙርይኡ ብማይ ዝተኸበበ መሬት።
4 ሓውሲ ደሴት	ብሰለስተ አንፈታት ብማያዊ አካል ዝተኸበበ መሬት።
5 ካርታ	ምሉእ ወይ ድማ ክፋል አካል ምድሪ አብ ወረቐት አዝዩ አንኢሱ ዘርእይ ስእሊ።
6 ንድፊ ካርታ	ካርታ ቅድሚ ምስኣሉ ብእርሳስን መስመርን ዝሰኣል ካርታ።
7 አሰረሂወት	ንብዙሕ ዓመታት አብ ትሕቲ መሬት ዝነበረ ቅሪተ ኣፅም ወዲሰብ
8 ኣርኪዮሎጂ	ኣርኪዮሎጂ አብ ትሕቲ መሬት ተቐቢሮም ንዓመታት ዝፀንሑ አሰረሂወት ደቂሰብን ጥንታዊ ሕብረተሰብ ይጥቀሙሎም ዝነበሩ ናውትን ብኳዕቲ ብምውፃእ ብዛዕባ ጥንታዊ ሕብረተሰብ ዘፅንፅ ሳይንስ
9 ኣውስትራሎፒተክስ ኣፋረንሲስ	አብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር 'ሃዳር' አብዝተብሃለ ቦታ ንዝተረኸበ አሰረሂወት ወዲሰብ ዝተውሃበ ሳይንሳዊ መፀውዒ
10 ኣውስትራሎፒተክስ ኣርዲፒተክስ ራሚደስን	አብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር 'አርዲ' አብዝተብሃለ ቦታ ብ1994 ዓ.ም.ፈ ንዝተረኸበ አሰረሂወት ወዲሰብ ዝተውሃበ ሳይንሳዊ መፀውዒ
11 ሃዳር	ብዶናልድ ጆንሰንን ማውሪስ ታኢብ ጆንሰንን ዝተብሃሉ ክልተ ሰብኣይን ሰበይትን 'ሉሲ' ወይድማ 'ድንቅንሽ' እናተብሃለት ትፍለጥ አንስተይቲ አሰረሂወት ወዲሰብ ዝተኸበሉ ቦታ'ዩ። አብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ከባቢ ሸንጥሮ ኣዋሽ ዝርከብ ቦታ።
12 ኣርዲ	አብ 1994 ዓ.ም.ፈ ብቲም ዋይት ዝምራሕ ተመራመርቲ ጉጅለ አንትሮፖሎጂስትታትን ኣርኪዮሎጂስትታትን አብ ኣውስትራሎፒተክስ ኣርዲፒተክስ ራሚደስን ዝተመደበ አሰረሂወት ወዲሰብ ዝተኸበሉ ቦታ'ዩ። አብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ከባቢ ሸንጥሮ ኣዋሽ ዝርከብ ቦታ።
13 ክርስቶና	አብ መፅሓፍ ቅዱስን ኣስተምህሮ እየሱስ ክርስቶስን ዝተመስረተ ሃይማኖት እዩ።
14 እስልምና	አብ ቅዱስ ቁርዓንን ኣስተምህሮ ነቢዩ መሓመድን ዝተመስረተ ሃይማኖት እዩ።

15 ብሉይ ኪዳን	ቀዳማይ ክፋል መፅሐፍ ቅዱስ ኾይኑ ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ዝነበሩ እምነታትን አስተምህሮታትን ኦሪት ዝተፅሓፈሉዮ።
16 ሓዱሽ ኪዳን	ካልኣይ ክፋል መፅሐፍ ቅዱስ ኾይኑ ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ ዝመፁ እምነታትን አስተምህሮታትን ዝተፅሓፈሉዮ።
17 ባሕሪ ሜዲተራንያን ቀይሕ ባሕሪ	ኣብ ሞንጎ ኣፍሪካን ኣውሮፓን ዝርከብ ዓብይ ባሕሪ። ኣብ ሞንጎ ኣፍሪካን ስዑድ ዓረብያን ዝርከብ ባሕሪ።
17 መፅሐፍ ቅዱስ	ሃይማኖት ክርስትና ዝተመስረተሉን አስተምህሮታት እየሱስ ክርስቶስ ዝተፅሓፈሉን ቅዱስ መፅሐፍ።
18 ቅዱስ ቁርዓን	ሃይማኖት እስልምና ዝተመስረተሉን አስተምህሮታት ነቢይ መሓመድ ዝተፅሓፈሉን ቅዱስ መፅሐፍ።
19 መሬት ፑንት	ካብ ጥንታዊት ግብፃ ንኣንፊት ደቡብ ኣብ ዝርከብ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ ዝነበረ ጥንታዊ ግዝኣት እንትኸውን ካብ ሰሜናዊ ምብራቕ ኣፍሪካ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ ትርከብ ሰሜናዊ ጫፍ ወደብ ሱዋኪን ናብ ደቡባዊ ጫፍ ጓርዱፋይ ዝርከብ ዝርግሐ ዝነበሮ ነይሩ።
20 ኣዱሊስ	ኣብ ቀይሕ ባሕሪ ዝነበረት መንግስቲ ጥንታዊት ኣኸሱም።
21 ዛጉዌ	ዙ-ኣገው ካብዝብል ቃል ዝመፀን ድሕሪ ውድቀት መንግስቲ ኣኸሱም ኣብ ላስታ - ሮሃ - ላሊበላ ዝነበረ መንግስቲ።
22 ዳሞት	ካብ ሩባ ኣባይ ንደቡብ ኣንፊት፣ ካብ ሩባ ኣዋሽ ንምዕራብ ኣንፊት፣ ካብ ዲዴሳ ሩባ ንምብራቕ ኣንፊት፣ ካብ ሃድያ ድማ ንኣንፊት ምዕራብ ገፊሕ ግዝኣት ዝነበሮ ኣብ ምዕራብን ደቡብ ምዕራብን ኢትዮጵያ ዝነበረ እዩ።
23 ወላይታ	ካብ ሃድያ ንኣንፊት ደቡብ ዝርከብ እዩ ነይሩ።
24 ኢናርያ	ካብ ሩባ ጎጀብ ንኣንፊት ሰሜን ይርከብ ነይሩ።
25 ካፋ	ካብ ኢናርያ ንኣንፊት ደቡብ ይርከብ ነይሩ።
26 ንግስተ ሳባ	ኣዜብ ወይድማ ማክዳ እናተብሃለት ትፍለጥ ንግስት ኣኸሱም ዝነበረትን ኣብ ሃገረ እስራኤል ዝነበረ ናብ ንጉስ ሰለሞን ከምዝኸደትን ካብኡ'ውን ንቀዳማዊ ምኒሊክ ከምዝወለደት ዝንገረላ ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ዝነበረት እያ።
27 ስርወ ንግስና (መንግስቲ)	ብዓሌትን ዘርእን (ሓረግ ወለዶ) ተኣሳሲሮም ንነዊሕ ክፍለዘመናት ንዝነገሱ እንጥቀመሉ ብጥማር መፍለዩ ንግስና ንኣብነት ስርወ ንግስና ኣኸሱም፣ ስርወ ንግስና ዛጉዌ፣ ሰለሞናዊ ስርወ መንግስቲ ወዘተ ዝበሃል ማለት'ዩ።
28 ኣኸሱማውያን	ኣብ ትሕቲ ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ይመሓደሩ ዝነበሩ ህዝብታት

29 ሓድጊ /ሓድግታት	ንልዕሊ 100 ዓመታት ዝፀንሐ መንፈሳውን ቁሳውን ሃፍትታት ህዝቢ ኾይኑ ክዕቀብን ክንክን ክግበረሉን ዝግባእ። ንኣብነት ሓወልቲ ኣኸሱም ልዕሊ 2000 ዓመታት ከምዝፀንሑን መግለጺ ጥንታዊ ስልጣነ ሃገርና ምጥፋኖም ምርኣይ ይክኣል።
30 ጀበርቲ	ኣብ ከተማ ጎንደር ጣቢያ ኣዲስ ኣለም ዝነበሩ ሙስሊም ነጋዶ
31 ፈላሻ	ኣብ ስራሕቲ ሸክላ (ዓታሩ ዝሰርሑ)፣ ኢደ ጥበባውያን፣ ዓለምትን ስፈታት (ዘምቢል፣ መሸረፊት፣ ሰተታ፣ መንፊት ...) ይሰርሑ ዝነበሩ ካብ ቤተ እስራኤል ዝውለዱ ዓሌታት።
32 ፋሲለደስ	ንሃፀይ ፋሲል ከም መፀውዒያም ተገይሩ ዝውሰድ ስያመ።
33 ዘመነ መሳፍንቲ	ካብ 1784 - 1855 ዓ.ም.ፈ ዝነበረ ፖለቲካዊ ምሕደራ ሃገርና ዝፍለጠሉን ብብክባቢኡ ዝነበሩ መሳፍንትን መኳንንትን ከም ቃሕ ዝበሎም ይገዝኡሉ ዝነበሩሉ እዋን እንትኸውን ኣብዚ እዋን ኣነ እየ ንጉስ ዝብል ዘይነበረሉ እዩ። እዚ ስርዓት ብሃፀይ ዳግማዊ ቴዎድሮስ (ካሳ) ዘብቀፀ ፖለቲካዊ ስርዓት'ዩ።
34 ብሄር ብሄረሰባት	ኣብ ሃገርና ብብክልሉ ዝርከቡ ዝተፈላለዩ ቋንቋታትን ባህልታትን ዝውንኑ ህዝብታት ብሓባር መፍለጢኦም ተገይሩ ዝግለፀሉ'ዩ። ብሄረ ኣምሓራ፣ ብሄረ ኦሮሞ፣ ብሄረ ትግራይ፣ ብሄረሰብ ኩናማ፣ ብሄረሰብ ኢሮብ፣ ብሄረሰብ ጉሙዝ፣ ብሄረሰብ ጉራጌ፣ ብሄረሰብ ሲዳማ፣ ብሄረሰብ ሃረሪ፣ ብሄረሰብ ኮንሶ ወዘተ ስለዝበሃሉ ብሓባር ንምፅዎፅ ብሄር ብሄረሰብ ንብል።

መጠቓሰቢ ሐቕታት

- ሀ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ትኸክል እንተኾይኖም 'ሓቂ' ትኸክል እንተዘይኮይኖም ድማ 'ሓሶት' እናበልኩም መልሲ ሃቡ።**
- 1 ኣብ ኩለን ሃገራት ኣፍሪካ ኳዕቲ ኣለሻ ኣሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ተኻይዱ'ዩ።
- 2 ኢትዮጵያ ኣብ ቀርኒ ኣፍሪካ እትርከብ መበቆል ዘርኢ ወዲሰብ እያ።
- 3 ሃዳርን ኣርዲን ዝበሃሉ ኳዕቲ ኣለሻ ዘርኢ ወዲሰብ ዝተኻየደሎም ስፍራታታት ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ዓፋር ዝርከቡ እዮም።
- 4 ኣብ ሃዳር ዝተረኸበት ኣንስተይቲ ኣሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ሳይንሳዊ መፀውዒኣ 'ኣውስትራሎፒተክስ ራሚደስ' እያ ትበሃል።
- 5 'ሊሲ' ወይድማ 'ድንቅነሽ' ትበሃል ኣሰረሃወት ዘርኢ ወዲሰብ ኣብ ኣርዲ ዝበሃል ቦታ ብኳዕቲ ተረኺባ።
- 6 ኳዕቲ ኣርዲ ብ1974 ዓ.ም.ፈ እንትርከብ ሃዳር ድማ ብ1994 ዓ.ም.ፈ ኣብ ዓፋር ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ'ዩ ተረኺቡ።
- 7 ሃይማኖት ክርስትና ኣብ መበል ቀዳማይ ክፍለዘበን ኣብ እስያን ማእኸላይ ምብራቕን ኣብ ከባቢ ፓለስታይንን እስራኤልን እዩ ተጀሚሩ።
- 8 ስቅያትን ስደትን ሰዓብቲ እምነት ክርስትና ዘብቅፀ ኣብ እዋን ኣገዛዝኡ ንጉስ ቆስጠንጢኖስ እዩ።
- 9 ሃይማኖት ክርስትና ኣብ ክልተ ኣብዝተመቐለሉ እዋን ካቶሊካዊት ቤተክርስትያን ኣብ ግሪክ ከምኡ'ውን ኦርቶዶክስ ክርስትና ኣብ ሮም ማእኸሎም ገይሮምዎ።
- 10 ሃይማኖት ክርስትና ብዘመነ ንጉስ ኢዛና ካብ 330 - 350 ዓ.ም.ፈ ኣብ መንግስቲ ኣኸሱምን ህዝብን ተኣታትዮ።

- 11 አብ ኢትዮጵያ አብ ዘበነ ጥንትን ማእኸላይን እዋን ዝተፈላለዩ መንግስታት ነይሮም እዮም፡፡
- 12 ንውድቀት ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ምኽንያታት ካብዝኾኑ ውሽጢ ዓመፅ ቤጃውያንን ወራር ዓሌት ኣገውን ዝጥቀሱ እዮም፡፡
- 13 ጥንታዊ መንግስቲ ኣኸሱም ውሩይን ሓያልን ዝነበሮ እዋን አብ መበል 9ይን 10ይን ክፍለዘበናት ነይሩ፡፡
- 14 አብ ላስታ ዝነበረ ስርወ መንግስቲ ዛጉዌ ምስወደቐ ብመንግስቲ ኣኸሱም ተተኪኡ፡፡
- 15 ስመ ማእርግ መረሕቲ (ነገስታት) ወላይታ “ካኦ” ዝብል ነይሩ፡፡
- 16 ስመ ማእርግ መረሕቲ (ነገስታት) ካፋ “ታቶ” ዝብል ነይሩ፡፡
- 17 ኢኮኖሚያዊ መሰረት መንግስቲ ካፋ አብ ንግድን ሕርሻን ዝተመሰረተ ነይሩ፡፡
- 18 ውሩይ ንጉስ ስርወ ንግስና መንግስቲ ዛጉዌ ንጉስ ካሌብ ዝበሃል ነይሩ፡፡
- 19 አብ ሰሜን ጫፍ ዝርከብ ጥንታዊ መንግስቲ ኢትዮጵያ ዳሞት ዝበሃል ነይሩ፡፡
- 20 ሙስሊም ሱልጣኔት ኣዳል አብ ብራኽ ደጉዓ ምብራቕ ሸዋ ዝተመሰረተ ነይሩ፡፡
- 21 ሃፀይ ቱምድሮስ ምስ ወራሪ ሰራዊት ጣልያን እንትዋግኡ ሞይቶም፡፡
- 22 ዝሓበራ ኣፃብዕቲ ዓርቃይ የፀምብዓ ዝብል ምስላ ረብሓ ሕብረትን ሓድነትን ይገልፅ፡፡
- 23 ዓወት ኩናት ዓድዋ ንፀለምቲ ኣፍሪካውያን ፍሉይ ትርጉም ኣለዎ፡፡
- 24 አብ ኩናት ዓድዋ መራሕቲ ሰራዊት ጣልያን ዝነበሩ ክልተ ብርጋዴር ጀነራላት ሞይቶም፡፡
- 25 አብ ኩናት ዓድዋ ኣስካሪስ እናተብሃሉ ዝፍለጡ ኤርትራውያን ምስ ወራሪ ሰራዊት ጣልያን ወጊኖምን ተሓሸኪሮምን ኣንፃር ኢትዮጵያ ተዋጊኦም እዮም፡፡

ለ ነዞም ዝስዕቡ አብ ‘ሀ’ ንዘለዉ ምስ አብ ‘ለ’ ዘለዉ ኣዛምዱ፡፡

ቀዳማይ ክፋል ሕቶ ኣዛምዱ

‘ሀ’	‘ለ’
1 ደቡብ ኣፍሪካዊ ኣናቶሚስት	ሀ ታንዛንያ ዝርከብ ሸንጥሮ ኦልዱቫይ
2 ሉዊስ ሌኬይን ሜሪ ሌኬይን	ለ ኣውስትራሎፒተክስ ራሚደስ
3 ሪቻርድ ሌኬይ	ሐ አብ ቱኣንግ ኳዕቲ ዘካየደ ሮበርት ዳርት
4 ዶናልድ ጆንሰንን ማውሪስ ኢታብ ዶንሰን	መ ኣንትሮፖሎጂስት ኣብሰሜን ኬንያ ሃይቅ ቱርካና ኳዕትን ኣለሻን ዘካየደ
5 ቲም ዋይት	ሰ ሃዳር - ዓፋር - ኢትዮጵያ
6 መሬት ፑንት	ረ ሃፀይ ዓምደፅዮን (1314 - 1344)
7 ደኣማት	ሸ ሱልጣኔት ሸዋ
8 ጥንታዊት መንግስቲ ኣኸሱም	ቀ ካብ ሩባ ኅጀብ ንኣንፊት ሰሜን ዝነበረ
9 ስርወ ንግስና ዛጉዌ	በ ታቶ ጋኪ ሴሮቾ
10 ሙስሊም ሱልጣኔት ፈጣጋር	ተ ሓበሻት
11 ክርስትያን ንጉስ ደጉዓ ኢትዮጵያ	ቸ 500 ዓመታት ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ
12 ሙስሊም ሱልጣኔት ኢፋት	ነ ንጉስ ላሊበላ
13 ፈላማይ ሙስሊም ሱልጣኔት	ከ ወደባት ኣዱሊስ፣ ዘይላን በርበራን
14 መንግስቲ ኢናርያ	ወ አብ ከባቢ ቡልጋን ሸንኮራን ዝነበረ
15 ንጉስ መንግስቲ ካፋ	ደ ስርወ መንግስቲ ወላዝማ ብ1332 ኣብቂዑ

ካልአይ ክፋል ሕቶ አዛምዱ

	<u>'ሀ'</u>	<u>'ለ'</u>
1	ሃፀይ ቴዎድሮስ ዳግማዊ	ሀ ሃፀይ ምኒልክ ዳግማዊ
2	ሃፀይ ዮሃንስ ራብዓይ	ለ ብ1908 ዓ.ም.ፈ ተመስሪቱ
3	ምስ ደርቡሽ ሱዳን ኩናት ዝተኻየደሎም	ሐ ኢንቨስትመንት መኳንንቲ
4	ምስ ጣልያን ኩናት ዝተኻየደሎም	መ ብ1917 ዓ.ም.ፈ ተዛዚሙ
5	ኩናት ዓድዋ ዝመርሑ	ሰ አብ ኩናት መተማ ሞይቶም
6	መራሒ ሰራዊት ጣልያን አብ ኩናት ዓድዋ	ረ ብ1868 ዓ.ም.ፈ ሞይቶም
7	ቀዳማይ ሚኒስትር ጣልያን ዝነበሩ	ሸ ሰሃጢ፣ ዶግዓሊን ዓድዋን
8	አዲስ አበባ - ጂቡቲ መስመር ሃዲድ ባቡር	ቀ ክሪስፒ
9	ሆቴል ጣይቱ ብጡል	ቦ ጀነራል ባራቴሪ
10	ቤት ትምህርቲ ዳግማዊ ምኒልክ	ተ ኩፊትን መተማ

ሐ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት መልሱ።

- 1 አብ አፍሪካ ኳዕቲ አለሻ ዘርኢ ወዲሰብ ዝተኻየዱሎም ቦታታት ዘርዝሩ።
- 2 አብ 4ይ ክፍለ ዘበን ዝነበሩ ሓሙሽተ ፓትርያካት ኦርቶዶክስ አበይ አበይ ከምዝነበሩ ግለፁ።
- 3 ሃይማኖት እስልምና ናብ ሃገርናን ቀርኒ አፍሪካን ዝተስፋሕፋሕለን በርታት ወደብ ዘርዝሩ።
- 4 ነብዩ መሓመድን ሰዓብቱን ካብ መካ ናብ መዲና ዝገበርዎ ጉዕዞ ስደት እንታይ ተባሂሉ ይፍለጥ።
- 5 ቅዱስ ኩናት ሃይማኖት እስልምና እንታይ ከምዝበሃል ጥቐሱ።
- 6 ሕብረትን ሓድነትን ንነፃነትን ለ-አላውነትን ሃገር ዘለዎ ረብሓ ግለፁ።
- 7 ቅድሚ ኩናት ዓድዋ ምጅማሩ ወራሪ ሰራዊት ጣልያን አበይ በዒሑ ነይሩ?
- 8 ኩናት ዓድዋ ዝተኻየደሎም ሰለስተ ዝተፈላለዩ ቦታታት ግለፁ።
- 9 ወተሃደራዊ አሰላልፋ ሰራዊት ጣልያንን ኢትዮጵያን ግለፁ።
- 10 ረብሓ ዓወት ኩናት ዓድዋ ብዝርዝር አረድኡ። በብጉጅለ ዕዮ ይሰራሕ።
- 11 ብዘበነ ሃፀይ ሚኒልክ ዳግማዊ ዝተኣታተወ ዘበናውነት ብዝርዝር ግለፁ።